

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

3124

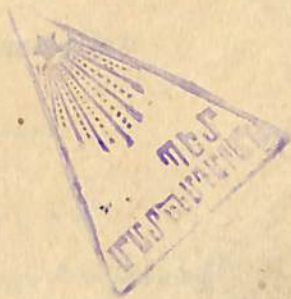
Uph. P.

603D

14710

14710

3429

Հրատարակութիւն «Վոկասեան Գրախանաւանոցի» Զ. Գրիգորեանցի

1920 1334.

Հ. ՂՈՒԿԱՍԵԱՆՅ

ԴԱՍԱԳԻՒԻՅ

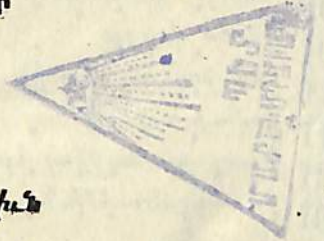
ԸՆԹԵՐՑԱՆՈՒԹԵԱՆ

ՀԱՅՈՑ ԴՊՐՈՑՆԵՐԻ ՀԱՄԱՐ

Գ. ԵՆ Գ. ՏԱՐԻ

Զորորդ տպագրութիւն

64/66

Ք Ի Յ Լ Ի Ս

Հրատարակութիւն «Վոկասեան Գրախանաւանոցի» Զ. Գրիգորեանցի

1880

Տիֆլիսի քաղաքի քաղաքապետարանի քննադատության կողմից քննարկված և թույլատրված

ՏԻՖԼԻՍԻ ԿՆՆԱՐԱՆ

ԳՂԻՐՅԱՆԻ

Дозволено цензурою Тифлиси, 29 июля 1880 года.

ՏԻՖԼԻՍԻ ԿՆՆԱՐԱՆ

1880 թ. թ. 4

Տիֆլիսի քաղաքի քաղաքապետարանի կողմից

Ս Գ Գ Գ Գ

Типография Бр. Давидовыхъ, на Эриванской площади д. № 1.

1880

26	գլխավոր արձանագրություն	26
27	քաղաքի քաղաքապետարանի կողմից	27
28	գլխավոր արձանագրություն	28
29	քաղաքի քաղաքապետարանի կողմից	29
30	գլխավոր արձանագրություն	30
31	Հատուկ արձանագրություն	31
32	Վերջ	32
33	Բանդ արան, յոյ խաղա	33
34	Նրկու խոփ	34
35	Առաջտեան ճառագայթները	35
36	Նրկու այծ	36
37	Նրկու զաշտուկը	37
38	Լաւ ընկերը	38
39	Նրկու ճանապարհորդ	39
40	Հարստութիւն	40
41	Խոնարհամիտ իշխանը	41
42	Քամին ու արեգակը	42
43	Մէկ խնձորենու պատմութիւն	43
44	Ուշկալ ծառան	44
45	Դեղձանիկն ու ստիպակը	45
46	Գողի փղբրիկ որդին	46
47	Տապանագիր մանկան	47
48	Անցորդներն ու շունը	48
49	Ինչոր աստ, այն կըլսես	49
50	Առ մայրենի լիզու	50
51	Եկեղեցի	51
52	Քրի ճանապարհորդութիւնը	52
53	Արաքսի արտասուքը	53
54	Նրգ պանդուխտ պատանեկին	54
55	Աղահուլիտի պատուը	55
56	Իջևան	56
57	Դաշտ և ուսումնարան	57

26. Բարեխիղճ խափշիկը	22.
27. Սարից վազող վտակը	23.
28. Եղբայր եմ՝ մեք	24.
29. Ինչի վերայ են գրում	25.
30. Ուսումնարանի աղօթք	27.
31. Զուր և ցամաք	28.
32. Հովիւ	29.
33. Պարտաճանաչութիւն	30.
34. Զարմանալի մարդիկ	31.
35. Աղբիւր	32.
36. Յերեկ ու դիշեր	34.
37. Ծողոսի թիւն	35.
38. Արութիւնի առանձնութիւնը	36.
39. Փողն ինչ են անում	38.
40. Աղուէս և կատու	40.
41. Մարգարիտներ	41.
42. Ոչինչ չէ կորչում	42.
43. Երկու բարեկամներն ու արջը	44.
44. Առանձնութիւն	44.
45. Պարսիկ մանուկը և աւազակները	46.
46. Ժանտ փուշը	47.
47. Զոկ-ջոկ ու միասին	48.
48. Հովուի սրինգը	50.
49. Իտալացի աղջկայ երգը	51.
50. Բարեգործութիւն	52.
51. Քահանայ	54.
52. Անտառ	56.
53. Ծառերն ու կացինը	57.
54. Սերկեր իլի ծառը	58.
55. Ոստիկ	59.

56. Արտ և մարգագետին	60.
57. Զուր	62.
58. Օղ	65.
Հատուած Երկրորդ	
59. Ինչի մեր ազգը Հայ է կոչվում	71.
60. Գարնանամուտ	73.
61. Գարուն	76.
62. Գարուն	76.
63. Ինչով է սնանում խնձորենին	77.
64. Արծիւն ու հաւը	78.
65. Բոյսերի աճիլը	79.
66. Երգ հայրենի	81.
67. Ինչու օտարներն «Արմեն» են կոչում մեզ	82.
68. Ամառն	83.
69. Առաւօտեան երգ շինականաց	89.
70. Շուշան	90.
71. Էշն ու սոխակը	92.
72. Թութակն ու սախակը	93.
73. Աշուն	95.
74. Անձրև	97.
75. Արտասուող ուռենի	100.
76. Աղբիւրակն	102.
77. Զմեռն	107.
78. Աղքատ կին	110.
79. Յօղ, եղեամն, ձիւն և կարկուտ	111.
80. Անասուններն ու բոյսերն ինչ օգուտ են տալիս մարդուն	113.
81. Տպագրութիւն	116.
82. Դրամի քսակը	117.

մարտի 1911 թ. 1-ին համար

Նորա երեսին ժպտաց արեգակը իւր քաղցրիկ սղերն սկսեց թռչնակը կեռասն էլ դէմ արեց իւր կարմիր թշկի որ առնի տղայից համբոյր քնքուշիկ:

ԵՐԿՈՒ ԽՈՓ

Մի և նոյն երկաթի կտորից և մի և նոյն արհեստանոցում շինուած էին երկու հատ խոփ: Գոցանից մինը գնեց մի երկրագործ և սկսեց դործ ածել նորան. իսկ միւսը երկար ժամանակ ամենևին անօգուտ ընկած էր վաճառականի խանութում: Պատմենևին անօգուտ ընկած էր վաճառականի խանութում: Պատահեցաւ որ մի քանի ժամանակից յետոյ երկու ընկերները դարձեալ տեսան իրար: Երկրագործի մօտ եղած խոփը արծաթի պէս պսպղում էր և մինչև անգամ աւելի լաւ էր, քան թէ նոր շինած ժամանակը, իսկ խանութում ընկած անդործ խոփը սևացել էր ու ժանգոտել: «Աստ խնդրեմ, ինչու դու այդպէս փայլում ես», հարցրեց ժանգոտած խոփը իւր բարեկամից: «Աշխատելուց, սիրելիս, պատասխանեց միւսը. իսկ եթէ դու ժանգոտել ես և առաջուանից աւելի փտտացել այդ նորանից է, որ այսքան ժամանակ կողքիդ ընկած՝ ոչինչ չես արել»:

ԱՌԱՒՕՏԵԱՆ ՃԱՌԱԳԱՅՔՆԵՐԸ

Կարմիր արևը ծագեց և սկսեց ցրուել իւր ոսկեշող ճառագայթները, որ զարթնացնի աշխարհը:

Առաջին ճառագայթը թռաւ ընկաւ արտուտի վերայ: Զինքը թափահարեց արտուտը, դուրս եկաւ բունից, թռաւ շատ բարձր ու բարձր և սկսեց ծլփյացնել իւր արծաթահնչեւն ձայնով. «Տէ, ինչ լաւ է առաւօտեան զով օդը, ինչ անոյշ է նա, ինչ քան հաճելիս»:

Երկրորդն ընկաւ նուազատակի զլիին: Ականջները խլշեց նայատուակը և սկսեց ուրախ ուրախ վազվզել շարթաթախ

կանաչների վերայով, որ հիւթալի խոտ գանի իրան համար նախաձաշելու:

Երկրորդ ճառագայթն ընկաւ հաւարունը: Աբլորը ծափ զարկեց թևերով ու գոռաց. ծնւղ—բնւղ—դնւղ: Հաւերը ցած իջան թառերից, կրկնացին և սկսեցին քթութ անել աղբահարում ճճիներ ու որդներ գանելու համար:

Չորրորդն ընկաւ փեթակի մէջ: Գուրս սողաց մեղուն իւր մոմեղէն տանից, նստեց լուսամտի վերայ, թևերը թափահարեց ու սկսեց բզզալով երգել. յետոյ թռաւ դէպի անուշահոտ ծաղիկները մեղր ժողովելու:

Հինգերորդ ճառագայթն էլ մտաւ մանկանոցը, ընկաւ մի դեռ և ս քնաց ծոյլ աղայի անկողնի վերայ, սկսեց ծակծկել նորա աչքերը, իսկ նա շուռ եկաւ միւս կողքի վերայ և կրկին քնեց:

ԵՐԿՈՒ ԱՅԾ

Երկու կամակոր այծ պատահեցան իրար մի նեղ դերանի վերայ, որ կամուրջ էր գցած մի գետակի վերայով: Երկուսը մի անգամից չէին կարող անցնել նեղ կամուրջով. պէտք էր որ նոցանից մինը յետ կանգնէր ու միւսին ճանապարհ տար: «Թող ես անց կենամ, ասաց մէկը: Ինչ պտուղ է, դու յետ կանգնես, պատասխանեց միւսը: «Մի քիչ յետ քաշուիք ասում եմ, առաջ ես եմ բարձրացել կամուրջի վերայ:—Ներողութիւն, ես այնքան յիմար չեմ, որ մեծ միտուքովս խոնարհուիմ մի ծծկերի, ամենևին»: Գորանից յետոյ երկուքն էլ ձակատ—ձակատի զարկուեցան պինդ, եղջիւր եղջիւրի գցեցին և բարակ ոտները գերանին դէմ տալով սկսեցին կռուիլ: Հակառակի պէս գերանը թաց էր, երկու կամակորներն էլ սայթաքեցան ու թրմփացին ջրի մէջ:

դանս՝ մազի փնար՝ առի փայլով՝ զո փայլովի փոխանայ
ԵՐԵՄԻԱՆ ԴԱՇՏՈՒՄԸ

Մէկ փոքրիկ երեխայ կար, ծնողներն ուղարկեցին նորան
ուսումնարան: Պայծառ ու գեղեցիկ առաւօտ էր, Թռչունները
երգում էին անուշիկ ձայնով: Երեխայի սիրտը փոխուեցաւ և
էր կամենում դասի գնալ, այլ ուզում էր խաղալ: Չորս կողմը
մտիկ արաւ ու տեսաւ, որ մեղրածանձը Թռչկոտում է ծաղկից
ծաղկի: «Ո՛վ մեղրածանձ, ասաց նա, եկ մի քիչ խաղանք»:—
«Չեմ ուզում, պատասխանեց մեղրածանձը, ես ժամանակ չունիմ
խաղալու, ես դեռ պէտք է մեղր ժողովման:»

Մի քանի քայլ որ հեռացաւ երեխան՝ պատահեց շանը
և ասաց նորան. «Ճնիկ, շնիկ, եկ մի քիչ խաղանք»: «Ե, պատասխանեց
չունը, ես ի՛նչպէս խաղամ քեզ հետ, ես պէտք է
պահպանեմ իմ տիրոջ տունը, որ զող չմտնի»:

Դորանից յետոյ երեխան տեսաւ մի փոքրիկ Թռչուն, որ
կտուցով խոտ էր կրում իւր բունը: «Սիրո՞ն Թռչնիկ, ասաց
նորան երեխան, մի քիչ չ'խաղանք»: «Ո՛չ, պատասխանեց
Թռչնակը, ես ժամանակ չունիմ խաղալու, ես դեռ պէտք է
մամուռ, խոտ, բուրդ հաւաքեմ, որ բունս շինեմ»:

Երեխան հեռո՞հեռո՞ սկսում էր ձանձրանալ, նորա հետ
խաղացող չկար: Նա տխրած վազեց առուի մօտ՝ որ քչքչալով
հոսում էր մօտիկ անտառից:

Ի՛նչպէս տեսնում եմ՝ դու գործ չունիս անելու, ասաց
երեխան առուակին, եկ մի քիչ խաղանք ես ու դու»:

«Ո՛վ չունի գործ, բարկացած պատասխանեց առուակը,—
ծոյլ—ծոյլ տղայ: Չե՞ս տեսնում, որ ես գիշեր ցերեկ գործում
եմ անդադար: Ո՛վ է ջուր տալիս կենդանիներին, ո՞վ է
լուանում կտաւիքը, ո՞վ է պտտեցնում ջրաղացի անիւները,
ո՞վ է հանգցնում հրդէհները, եթէ ոչ ես: Տեսնո՞ւմ ես, որ
ես մի բոլոր էլ Ժամանակ չունիմ, ուրեմն ձեռք վեր առ գնան»:

Ի որ զգրանս ողիսաջալսե ԷՍԵ ԸՆԿԵՐԸ այս զգիջ փայլմ —
Ձեմ փայլ եմ ամ զգիջն ձ ցղլաձ փոխանայեց զգիջ մաս ձ

Մի բանաստեղծ՝ ասում է. «Ման էի զարիս և տեսայ
ոտքիս տակ ընկած մի կիսաչոր վայրի ծաղիկ. կուսայ աւի և
հոտոտեցի, նա անուշահոտ էր վարդի նման»:

«Մի՞թէ դո՞ւ ես վարդը, հարցրի ես նորան»:

—Ո՛չ, ես վարդը չեմ պատասխանեց ծաղիկը, այլ մի քանի
ժամանակ ասրել եմ նորա հետ մի փունջի մէջ:

ԵՐԿՈՒ ԶՍՆԱՊԱՐՀՈՐԷ
Մի փոքրիկ Երկու ձանապարհորդ միասին գնալիս իջևանեցին մէկ
հիւրանոցում: «Գիշերը նոցա զարթեցրեց մի աղմուկ. տեղեկացան
որ գիւղումը հրդէհ է պատահել: ձանապարհորդներից
մինը սկսեց շտապով հագնուիլ, որ գնայ օգնելու, միւսը յետ
էր պահում նորան ասելով. «գնանք մեր ձանապարհը, այս
տեղ առանց մեզ էլ մարդ շատ կայ»: Իսկ ընկերը չլսեց նո-
րան և վազեց դէպի այրուող տունը: Տան առաջ, որ չորս
կողմից արդէն կապուած էր բոցերով, կանգնած էր մէկ կին և
աղաղակում էր: «Ո՛հ, երեխայքս, երեխայքս»: Այս սրտակտուր
ձայնը լսելով օտարականը ներս վազեց կրակի մէջ. չնայելով
բորբոքուած բոցերին ու փլուռ դերաններին: «Նա կորաւ, այո,
նա կորաւ», դռնում էին շատերը. բայց մի բուռից յետոյ օտա-
րականը դուրս երևաց կրակի միջից խանձած մազերով ու
շորերով. նա ձեռքումն ունէր երկու փոքրիկ երեխաներ, որոնց
նա տուեց հեկեկող մօրը. Թշուառ կինը առաջ դեռ զրկեց
իւր զաւակներին, կարծես չհաւատալով, Թէ նոքա կենդանի են,
իսկ յետոյ ընկաւ օտարականի ոտներն: Այդ իսկ բուռից փուլ
եկաւ այրուող տունը:

— Ո՛վ էր հրամայում քեզ մի այդպիսի յիմար գործ
անել, հարցրեց օտարականին նորա ընկերը

— Ո՛վ էր հրամայում քեզ մի այդպիսի յիմար գործ
անել, հարցրեց օտարականին նորա ընկերը

— Կրակի Տէրը, պատասխանեց քաջասիրտ մարդը, որ է
և տան Տէրը, երեսաների Հայրը և Փրկիչը: Նա իմ սրտի մէջ
պսաց, զգնած, և ես կատարեցի միայն նորա կամբը: **XU**

ՀԱՐՍՏՈՒԹԻՒՆ

Մէկ ջբաւոր երիտասարդ Հանդիպեց իւր նախկին ուսուցչին և սկսեց շատ զանգատել իւր դառն վիճակի ու անյաջողութիւնների վերայ: Մի ժամանակ նա եղած էր ուսումնարանի ամենալաւ աշակերտը և իրանից աւելի վատ ուսանողներն այժմ լաւ անուան ու հարստութեան տէր էին, այնինչ ինքն անց էր կացնում թշուառ կեանք՝ «Մի՞թէ յիրաւի ասածիդ չափ աղքատ ես դու, ասաց նորան ուսուցիչը.՝ դու, ինչպէս տեսնումեմ, առողջ ես. այդ ձեռքը, շարունակեց ուսուցիչը բռնելով իւր աշակերտի աջը, ուժեղ է և կարող է գործել: Թոյլ կըտայիր արդեօք, որ կտրեն դորան հազար մանէթով: — Աստուած հեռու տանէ, և ի՛նչ տասն հազարով: — Բնակ զբքանով կըտայիր քո սրատես աչքերը, որ տեսնումեն լոյս աշխարհը, — քո սուր ականջները, քո արագաշարժ ոտները: Կարծեմ դու չէիր փոխել դոցա մի ամբողջ թաղաւորութեան հետ:» — Ի հարկէ ոչ պատասխանեց երիտասարդը: — «Ուրեմն ի՞նչպէս ես զանգատում դու քո աղքատութեան վերայ, երբ որ ունիս այդպիսի մեծ հարստութիւն:

ԽՈՆԱՐՀԱՄԻՏ ԻՇԽԱՆԸ

Մի իշխան կանգնած խօսակցում էր մի հարուստ վաճառականի հետ. այս միջոցին նոցա մօտովն անց կացաւ մի հողագործ մարդ և խոնարհաբար զլուխ տուեց նոցա: Իշխանը նոյնպէս գրական առնելով բարեւեց նորան: Վաճառականը ցա-

ծուծիւն համարելով այդ՝ ասաց իւր խօսակցին:
«**Մի՞թէ կարելի էր** ձեզ այդ աստիճան ստորանալ, որ զլուխ էք տալիս մի ուամիկ հողագործի»:

— **Պարոն, պատասխանեց** իշխանը, շատ կըցաւէի, թէ որ այդ հողագործն ինձանից աւելի քաղաքավարի լինէր. մի՞թէ դուք կըցանկանայիք, որ ես անպատուէի իմ անձը, աւելի անկիրթ լինելով քան թէ այդ զիւղացին:

ԲԱՄԻՆ ՈՒ ԱՐԵՎԱԿ

Մի անգամ արեգակն ու հիւսիսային թունդ քամին վեճ բաց արին, թէ նոցանից որն է ուժեղ: Երկար վիճեցին նոքա վերջապէս վճռեցին, որ իրանց ոյժը փորձեն. նոյն ժամին մօտներովն անցնող ճանապարհորդի վերայ: «Նայի՛ր թէ ինչպէս կընկնիմ նորա վերայ, ասաց քամին, մի աչքաձրպում կըլսեմ նորա վերարկուն» Այս որ ասաց՝ սկսեց վիչել ինչ քան ոյժը կտրում էր. բայց որքան շատ էր աշխատում քամին, այնքան աւելի պինդ փաթըթվում էր ճանապարհորդը վերարկուի մէջ. նա՛ ի հարկէ դժգոհում էր վատ եղանակից, բայց և աւելի շտապում էր առաջ գնալ: Քամին բարկացաւ, կատաղեց ու թափեց խեղճ ճանապարհորդի վերայ անձրև ու ձիւն: Նզովելով քամուն ճանապարհորդը հագաւ վերարկուի կուները, երեսից կապեց գօտին էլ: Վիճնց հասկացաւ քամին, որ էլ չի կարող նորա վերարկուն խելի: Արեգակը տեսնելով իւր հակառակորդի անգորութիւնը՝ ժպտաց, դուրս նայեց ամպերի յետքից, Չերմացրեց, ցամաքեցրեց երկիրը, դորա հետ միասին և խղճուկ սառած ճանապարհորդին: Արեգակի ճառագայթներովը տաքացած՝ նա քաջալերուեցաւ, օրհնեց արեգակին, հանեց վերարկուն, ծալեց ու կապեց թամբին: «Տեսնում ես, ասաց այն ժամանակ հեղիկ Արևը բարկացկոտ Քամուն, քաղցրութեամբ ու բարութեամբ շատ բան կարելի է անել քան թէ բարկութեամբ»:

ՄԵԿ ԽՆՁՈՐԵՆՈՒ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

Անտառի մէջ բուսած էր մէկ վայրի խնձորենի. աշունքին վայր ընկաւ նորանից մէկ թթու խնձոր. թռչունները կերան խնձորը, կտցահարեցին և կորիզները: Մի կորիզ (սերմիկ) փայն թագ կացաւ հողի մէջ և մնաց:

Ամբողջ ձմեռը սերմիկը ձիւնի տակն էր, իսկ գարունքին, երբ արևը տաքացրեց թաց հողը՝ սերմիկն սկսեց աճիլ՝ դէպի ցած դուրս հանեց իւր բարակիկ արմատները, իսկ դէպի վեր առաջին մի պոյգ քնքոյշ տերևները: Տերևների արանքից դուրս ծլեց մի փոքրիկ կոկոնաւոր ստեղմն, և կոկոնից բուսան կանաչ տերևներ: կոկոն կոկոնի, տերև տերևի, ձգնիկ ձգնիկի յետեից աճելով, հինգ տարուց յետոյ մի գեղեցիկ խնձորենի կար նոյն իսկ տեղում, ուր որ վայր էր ընկել կորիզը:

Մի անգամ անտառ եկաւ պարտիզպանը, տեսաւ խընձորենին և ասաց.— «Ինչ լաւ ծառուկ է, նա կարող է պէտք գալ ինձ»: Դողդողում էր ծառուկը, երբ պարտիզպանը դուրս էր հանում նորան դեանից և մտածում էր,— «Կորայ ես բոլորովին: Բայց պարտիզպանը զգուշութեամբ դուրս հանեց ծառուկը, չմնասեց ոչ մի արմատիկ, բերաւ նորան պարտեզը և տնկեց բարի երկրի մէջ:

Բ.

Մարուկը գոռոզացաւ պարտիզի մէջ. «Երեւի մի հազուադէպ ծառ եմ ես, որ անտառից պարտեզը բերին ինձ», մտածեց նա, և բարձրից էր նայում չորս կողմի ազեղ կոճիկների վերայ, խեղճը չգիտեր, որ վարժատուն էր ընկել:

Հետագայ տարին պարտիզպանն եկաւ մեծ ծուռ դանակը

(յօտոյր) ձեռքն և սկսեց կտրել խնձորենին: Դողում էր խորքը, և ասում ինքն իրան. «Հիմայ որ՝ բոլորովին վերջն է»:

Պարտիզպանը կտրեց կանաչադարձ գլխակը, թողեց փայն մի հատ բնիկը, գորան վերեւից ձեղքձեղքեց. ձեղքերի մէջ մտցրեց նա լաւ խնձորենու մազաշ ձիւնիկներ, պատուաւ ասուեց նորան, վերքերը պատեց շաղախով, փակեց թեղի տեղով փշով պատեց ծառուկն ու գնաց:

Գ.

Փոքր ինչ թուլացաւ խնձորենին, բայց էլ ասոյգ ու զօրեղ էր. շուտով զննքը հաւաքեց և միաւորուեցաւ օտար ձիւնիկների հետ: ձիւնիկը ծծում էր խնձորենու հիւթը և աճում էր արագապէս. դուրս էր հանում կոկոն կոկոնի, տերև տերևի յետեից. բուսնում էր ձիւնիկ ձիւնիկի, ուսիկ ուսիկի յետեից. և ահա մի երեք տարուց յետոյ, ծառուկն սկսեց ծաղկիլ վարդասպիտակ անուշահոտ ծաղիկներով: Յաճ են թափվում սիրուն թերթերը և նոցա տեղը բուսում են կանաչ պտղաներ, իսկ աշունքադէմ այդ պտղաներից զոյանում են մեծ-մեծ կարմրաթշկի ու համեղ խնձորներ: Եւ այնքան լաւն էր խնձորենին, որ ուրիշ պարտեզներից էլ գալիս էին նորա ձիւնիկներից տանում պատուաստ շինելու:

ՈՒՇԿԱՆ ԾԱՌԱՆ.

Մեկ Նպխիուպոս մի անտառի ծառայուներ վարձած: Մի օր քնելիս պատուիրեց նորան զգոյշ կենալ, որ ազնուկ չլինի: Մի քիչ անցկացած ծառան տեսաւ որ չնգկ—չնգկ մի ձայն է դալիս սենեակի մէջ: «Ես ո՞վ է, ճէր Աստուած, մեմնաց ինքն իրան ու սկսեց պատել, որ գունի Սրբազանին անհանգիստ անողին: Տեսաւ որ

ազմկարարը սենեկի մէջ պատից կախ արած ժամացոյցն է:

«Չէ՛նք», զո՛րեց ծառան ծնշուած ձայնով բայց ժամացոյցը չլսեց նորան:

«Չէ՛նք կտրի՛ր ատու՛մ կեմ», սպառնացաւ նա նորեն: Ժամացոյցն էլ իրանն էր անու՛մ:

Չայրացաւ ուշիպ սպասաւորը, պատից ցած առաւ ժամացոյցը, մի քար վեր անու՛ ու, տուր թէ կտաս, ջարդ ու բուրդ արեց նորան: Այս անգամ ժամացոյցը ձայնը կտրեց:

«Էրպէս հոգիդ կը հանեմ ու մուռջ կը կացնեմ հս», ասաց սպասաւորը սիրտը հովացած,—գնա հիմի ինձանից էլ ասա, քեզանից էր:

ԴԵՂՁԱՆԻԿՆ ՈՒ ՍՈՒԱԿԸ

Մէկ տան մէջ վանդակու՛մը կախած էին յեղձանիկն ու Սոխակը և կրգում էին: Հենց որ սոխակն սկսում էր երգել փոքրիկ Արշակը հօրն առաջն էր գալիս ու ցոյց տալիս թէ, տես, տես, հայրիկ ինչ լաւ է կրգում այն թռչնակը: Հայրը մի անգամ վեր առաւ վանդակը և թռչնակները ցոյց տալով աղային՝ ասաց. «Ասա, հոգիս, որի՛ն ես այդքան հաւանում դու, ցոյց տուր տեսնեմ»: Այ սորան, պատասխանեց փոքրիկ Արշակը, ցոյց տալով դեղձանիկը. տես ինչ սիրուն փետուրներ ունի ինչքան գեղեցիկ է. դորա համար է ի հարկէ, որ այնքան լաւ ձայն էլ ունիւ՛:

ԳՈՂԻ ՓՈՔՐԻԿ ՈՐԴԻՆ

Մի մարդ գողութիւնն իրան համար արհեստ էր արել, այնպէս որ առանց դորան օր չէր կարող անց կացնել: Մի գիշեր առաւ նա իւր հեռ փոքր որդուն և գնաց հարեանի մօտակայ արար ցորենի խուրձեր գողանալու: Որպէս զի մարդ

չիմանայ իւր յանցանքը՝ նա սկսեց աչք ածել չորս կողմը, որ իմանայ տեսնող կայ թէ ոչ: Նրբ ոչ ղրի չտեսաւ անդու՛մը, կամենում էր ահա խուրձերը կապել, որ շալակէ: Բայց փոքրիկ տղան զգուշացրեց հօրն ասելով.— «Հայրի՛կ, մի տեղ մուտացար նայել: Հայրը շտապով ցած դրեց ձեռքի կապը և հարցրեց, թէ որտեղ չէր մտիկ արել: Մանուկը բարձրացրեց ձեռքը դէպի երկինք և ասաց. «Ահա այնտեղ մուտացար նայել»: Գորանից յետոյ երեխայի հայրը ոչ միայն գողութիւնն չէր անում, այլ և դառնապէս ապաշխարում էր իւր յանցանքի համար:

* * 1. * *

Երիտասարդի մէկը մի օր նախատում էր մի ազնուարարայ, մարդու թէ նորա ծագումը անարդ տոհմից էր, ևւ ասում էր. «Գու կօշկակարի որդի ես»: Ազնուարարայ մարդը հանդարտութեամբ ասաց կրիտասարդին. «Ի՛նչ ազգը ինձանով է սկսվում, բայց քո ազգը քեզանով կը վերջանայ»:

ՏԱՊԱՆԱԳԻՐ ՄԱՆԿԱՆ

Հաղար երանի քեզ, մանուկ ամբիժ,
Որ շուտ հեռացար դու այս աշխարհից,
Ուր վաղուց ի վեր ունի բնակութիւն
Սնմեղութեան հետ մոլի չարութիւն:
Բայց այն այն ո՛վ գիտէ, քեզ ինչ էր սպասում
Փշոտ տատակոտ այս մեր աշխարհում:

Միթէ յաւիտեան պիտի մնայի՞ր
Հանգիստ գրկի մէջ քո մօր սիրալիր,
Կամ թէ յաւիտեան քեզ պիտի ժպտար
Գարնան վարդի հետ այս օտար աշխարհ:

ԱՆՅՈՐԴՆԵՐՆ ՈՒ ՇՈՒՆՔ

Իրիկնայէմն մէկ լուս փողոցով օ՛ր ի՞նչ

Դո զմերոյ քրիստոս մարդ իրար հետ զրոյց տարով
Անց էին կենում, տեսան որ յանկարծ

Վրոն չէին մակից մէկ շուն ծորդաց,
Սկսեց վզմագալ,
Ունալ, կնձկնձալ,

Մինչ որ փողոցը շներով լցուեցան

Մէկը կռացաւ, որ քար վերցնի,
Միւսը ձեռքիցը բռնեց ընկերի

«Սիրելի՛, ասաց, տեղդ ծանր կաց,
Նան սովորութիւնն է հաչել հանապագ:

Բարով աւելի՛ նորա կրկատողին,
Լաւ է գլուխդ առ գնանք մեր բանին:

Իրաւ, մի քիչ տեղ հեռացան թէ չէ
Մի շուն էլ չկար, որ կանգնի հաչ:

Բերանը պատռած ուննը վայրբան
Փէշակ են արել
Մտորկանց դէմ հաչել:
Բայց դու լուր, անխօս գնա՛ քո ճանփան,
Կը հաչեն շատ՝ էլ լիտ:
Չայնորը կըրաչեն ու կըփխտչեն յիտ:

ԻՆՉ ՈՐ ԱՍԵՍ ԱՅՆ ԿԸ ԼՍԵՍ

Գէորգն ամենեւին չգիտեր արձ սգանքն ինչ է: Մի օր
պարտիզի մէջ մանգալիս նա կանչեց, «էյ, հէյ», և իսկոյն
նոյն ձայնը լսեց մօտակայ ծառերի միջից: Գէորգը զարմացած
գրչեց. «Ո՞վ ես դու», Խորհրդաւոր ձայնը պատասխանեց. «Ո՞վ

ես դու»: — Տեսնում եմ որ յիմար ես», բարկանալով ասաց
Գէորգը: «Յիմար ես», կրկնեց ձայնը անտառի միջից: Տղան շատ
նեղանալով այդքան աներեսութեան վրայ՝ սկսեց նախատական
խօսքեր ասել ծառերի միջից եկող ձայնին, բայց ձայնը բոլոր
բառերը տեղնուտեղը կրկնում էր նորան: Սրտի դիրք հանելու
համար նա սկսեց պոռտել անտառի մէջ այն յանդուզն տղային,
որ իւր կարծիքով պատասխանում էր իրան, բայց ոչ մի տեղ
չգտաւ: Տուն որ դարձաւ Գէորգը՝ նպտուեց թէ ինչպէս մի
տղայ անտառի մէջ հայհոյեց իրան: Որդեակ իմ, ասաց մայրը,
դու խաբուել ես, լրաճներդ քո ասած խօսքերդ են եղել միայն,
որ ծառերին դիպչելով դարձել են գէպիքեղ, ինչպէս որ մար-
դու պատկերը անդրադառնում է ջրի մէջ: Այդ ձայնը «արձա-
գանդ» է ասվում:

Եթէ դու լաւ բան ասած լինէիր, ի հարկէ լաւ բան
կըլտէիր:

ԱՒ ՄԱՅՐԵՆԻ ԼԵՂՈՒ

Ո՞վ մեծաբանն է դու լեզու,
Ո՞վ հեշտ բարբառ մայրական,
Փափկահասուն քո բարբրուդ
Նման արդեօք այլ տեղ կա՞ն.
Դու, որ նախ ինձ հսկեցիր,
Նախ սիրոյ, «հ», հեշտ խօսքեր,
Այն նախ զքեզ թոթովելս
Դեռ իմ մտքէն չէ ելել:

Իմ մայրենի քաղցր լեզու,
Կեանք անառան, կեանք յաւէտ,
Կեանք միշտ լեզուդ դու հայկական,
Կեանք ծաղկալից, ծաղկաւէտ,
Լեզու համակ սիրաշարժ,

բայտա լինելու ճիշդ պերճ ունակայճարուն և անմեղ — և որ սմ
 ապա մայր Միշա կհնչեա դուն. քեզի բնիկից, «ամ դանկի» պարզի՞
 մարտաա Սրտերն ամեն զոգացար. Երոտնցմա մագցյա իոյամայցմ
 դոցայ ցմ ճնէ ճնէ, յաւիանաւոյմ ըլլցի իցմա՞ յմա դնցոսյ
 ոյմա՞ վեճ դիւսդանց պերճ երգիչու. ցրմա ոյցրմա ցրմոսայ
 միլայրա թղթագէ, փոշիլ խոր, մաթէն, յմա ոսպ քմսյ ամ գանա՞
 րմա մե յե երեւն, պերճ երգ դու: յառապա իոցի ծղալ դոյ դո
 մե սքսոյ յի իմա մ. մ. յայրենի քաղսր լեզու մո՞ : սառք
 , ցցյան բասա իմ վեաց, սմնասան, կեաց յաւէա: ոստմա լարա
 , մկայն յմրմ մմ բոյ վեաց միշտ լեզուդ դու հայկարժան, ոյ
 -յան դո սքսոյ յի վեաց ծաղիկայից ծաղկաւէտ: միցմա՞ զո
 -անչա» ցմլած ցլլ ճնէ միջ յ մոտապաղցմա ցցմապա ոյ
 մայ ույ իցոս՞ ի , զի իմից ծասա մոց ույ ոյ իցլ

ԵԿԵՂԵՑԻ

Մի քաղաք կամ գիւղ մանեկս ինչ ենք աւանում ամե-
 նից առաջ: — Եկեղեցի: Նա բոլոր տներից հեռու և բարձր է
 շինած. նորա կաթողիկէն դեռ երկու երեք վերստ հեռուից է
 երևում: Ոչ մի տուն չկայ, որ տեղ ամեն մարդ արձակ հա-
 մարձակ կարողանայ մտնել, իսկ եկեղեցին կարող է մտնել ամեն
 ոք, ծեր և մանուկ, հարուստ և աղքատ, առողջ և հիւանդ:
 Ամեն մարդ էլ հաւասար է ճիրճ առաջը:

Եկեղեցում աղօթում ենք մեր Երկնաւոր Հօրը, խընդ-
 բում ենք մեզ համար բարիք և շնորհակալ ենք լինում արդէն
 ստացած բարիքներիս համար:

Այն տեղ մկրտել են մեզ, էլի այն տեղ կրթանեն, երբ
 հոգիքս կրթանք Աստուծուն:

Ուրեմն եկեղեցին միւս հասարակ տների նման չէ: Այն-
 պէս տուն կրչինի, ինքզ չես գնալ այնպէս էլ կրչինի, չեն ըն-
 դունիլ քեզ: Իսկ Աստուծոյ տունը ամեն մարդ կարող է մըտ-
 նել, ծանօթ և անծանօթ, աղքատից և ծուար, բարեկամ և
 թշնամի:

եղացարդս իմա՞ ոյցմ

իտեղի միտ՞ իմա՞ ան զանա՞ մարդ լինէ՞ իսպո՞ ի Եւոսիս
 Եւոսիս մ ի միջ ԶԻՒ ԶԱՆԱՊԱՐԶՈՐԴՈՒԹԻՒՆԸ

Ա) Զուրն ո՞ւմ է հարկաւոր: Իստան էլ, գաղան էլ,
 Թուրքն էլ մարդն էլ, կարօտ են նորան: Ահա ինչու ջրով,
 լըրել է Աստուած մեծ-մեծ ծովերն ու լողկիանաները:

Բայց ծովերի ջուրը դառն է և աղի մեկ էլ որ ամեն
 մարդ ծովի ափումը չի բնակում. ինչպէս կարելի է ամանը
 նորան հալարաւոր վերստ հեռու տեղեր, ինչպէս ծարձրացնել
 բարձր սարերի գլուխը:

Աստուած այս գործը յանձնել է արիաջան արեգակին:
 Սա իւր ջերմ մմաւազայթներով ջուրը թեթեւ շոգիներ է
 դարձնում: Զրի շոգիներն աղը թողում են ծովի մէջ, բարձ-
 րանում են վերեւ, այնտեղ կապոյտ երկնքի վերայ գառնում են
 արծաթապօծ ամպեր: Երոտնալու ծան զրոյնա զն ի Եւոսիս

Բ) Զրի շոգիները բարձրանում են վեր ամպի նման, բայց
 մի տեղ անշարժ նոքա չեն կարող կանգնել: Ծործի մէջ խառն-
 վում է քամին էլ և ցիրուցան է անում ահագին ամպերը
 դէպի աշխարհիս զանազան կողմերը: Ամեն մի այդպիսի ամպ
 այնքան ջուր ունի իւր մէջ, որ եթէ մի անգամից խոլորովին
 թափուէր երկրի վերայ, աճողջ քաղաքներ, գիւղեր, մարգիկ
 ու անասուններ տափովն արած կըխոզդէր: Բայց Աստուած ուրիշ
 կերպ է տնօրինել — ջուրը ամպի միջև մանր մաղվում է կաթիլ
 կաթիլ, և կամ սառչում ու ձիւնի թռչկան հասիկներ է
 գառնում:

Գ) Զուրը գոխցնում է դաշտերն ու արտերը և ներս է
 ծծում հողի մէջ: Հողի մէջ կաթիլ-կաթիլ ժողովում է և
 պոյացնում առուակներ, որոնցից մի քանիսն իրար հետ խառ-
 նվում են և մէկ տեղ հողե տակից դուրս բղխելով յառա-
 ջացնում են սառն ու պարզ աղբիւրներ: Բղխում է աղբիւրը և

յիցոք սյա ծառոս:

Յատակս պարզ ու վճխա,
 Կոհակներս ոլորուն.
 Լուսարեր մինչև այդ
 Զրիս միջին էր լողում:
 Ի նշա մնաց այն օրից:
 Ո՞ր ջրամուտ գեղերս:
 Ո՞րը իմ շէն քաղաքից,
 Ո՞ր բերկրալի տեղերս:
 Տուրբը ջրի ամեն օր
 Իր յուրք ծոցէն Սյրարանս
 Մարտինամ ինձ անուկ
 Պարզեղամ է ինչուստ:
 Երբ զանազան քաղաքս
 Կոհակներս ոլորուն.
 Լուսարեր մինչև այդ
 Զրիս միջին էր լողում:
 Ի նշա մնաց այն օրից:
 Ո՞ր ջրամուտ գեղերս:
 Ո՞րը իմ շէն քաղաքից,
 Ո՞ր բերկրալի տեղերս:
 Տուրբը ջրի ամեն օր
 Իր յուրք ծոցէն Սյրարանս
 Մարտինամ ինձ անուկ
 Պարզեղամ է ինչուստ:

Դոցա համար զարդարեմ
 Իմ հիւրընկալ ամերը,
 Եւ կամ դոցա հրատուրեմ
 Իմ սրտոս, պըր շած ամերը:
 Քանի որ իմ զաւանկներ
 Սյարաքս կրնան զպատուրեմ
 Ինձ միշտ սգուր կը անանէ
 Սյարաքս անխաբ իմ սուրբ ուխտս:
 Ել չխոսեց Սյարաքս
 Յորձանք յուրեց արհազին.
 Օղակ օղակ օձի սկէս
 Աւաջ սողաց մեղեդին:
 Երբ զանազան քաղաքս
 Կոհակներս ոլորուն.
 Լուսարեր մինչև այդ
 Զրիս միջին էր լողում:
 Ի նշա մնաց այն օրից:
 Ո՞ր ջրամուտ գեղերս:
 Ո՞րը իմ շէն քաղաքից,
 Ո՞ր բերկրալի տեղերս:
 Տուրբը ջրի ամեն օր
 Իր յուրք ծոցէն Սյրարանս
 Մարտինամ ինձ անուկ
 Պարզեղամ է ինչուստ:

Օ
 1
 1
 1

Ինչու պատմէ, թէ ինչպէս
 Ասա անտէր ու խեղճ եմ ես.
 Միշտ լայով, ողբարով,
 Կեանքս ժաշուել, եղել է կէս:
 Ինձ համար ցերեկը
 Մութ է շրջում արեգը.
 Կիշերը թաց աչքիս
 Քուր մօտ չի զայիս:
 Ասի որ չբացուած,
 Թողամեցայ միացած,
 Ես ծաղիկ գեղեցիկ
 Հայրենի հողից զրկած:
 Դէ՛հ, սիրուն ծիծեռնակ,
 Հեռացիր, թռիւք արանդ
 Կէսի Հայոց երկիր,
 Մնա՛՛ տեղս Աշտարակ:
 ԱՐԱՆՈՒԹԱՆ ԲՏՈՒԿԷ
 Երբ մարդ միտան
 Ծանազար հորդելն գանձ գանձ ու
 բաժանելին իրանց մէջ: Երբ պետք է
 շարունակէին ճանապարհը,
 պարհը, բայց որովհետեւ ուտելու
 պաշար վերջացել էր՝ վե՛ճ
 ունցին որ իրանցից միւր զնայ
 բաղաբ կերակուր բերելու
 և յանձնեցին այս բանը
 աւելի փորձահասակ ընկերին:
 Սա զնայ
 և ճանապարհին այնպէս էր
 մտածում ինքն իրան.
 Ես այժմ
 հարուստ եմ, բայց աւելի
 հարուստ կը լինիմ, եթէ
 կարողանամ
 ընկերներն իմ բաժնին
 էլ ինձ առնուլ,
 և որ այս շատ
 դժուար է,
 կը թուուարեմ այն
 ուտել լըր, որ պիտի
 գնեմ ինձ իմ

մասին կասեմ, թէ ճաշել եմ արդէն, ընկերներս առանց կաս-
կածելու կ'ուտն ու կ'ըմբռնին. այն ժամանակ ես կ'ունենամ
ամբողջ փանձը: Բայց միւս ընկերներն այսպէս էին խոսում:
Ինչու պէտք է մենք տնպատճառ բաժին տանք այս պատանի
մարդուն, մի՞թէ չենք կարող գործ դնել մեր սուր դանակ-
ները նորա պլիսի վերայ, որ մեր հարստութիւնը աւելի կ'առա-
րեալ լինի: Ուրեմն զայ նա թէ չէ սպանենք իսկոյն:

Պատանին բերաւ թունաւորած կերակուրը. ընկերները
սպանեցին նորան շտապով, իսկ իրանք մեռան թոյնի ներգոր-
ծութիւնից. զանձը մնաց անտէր: Ահա թէ իչպէս է ազա-
հութեան պտուղը:

ի վերջոյ ի վրայս սք

ճամբը քիտ յանցաւ:

իստ. տ. թ. յ. մ. աղ. յ. 2 ձ. ր

ԻՋՆԻԱՆ

ի վերջոյ բոլորս յիշել:

Անուանի մեծատան մէկը աղմկիսի քաղաքից հեռու, մի
զուարճալի հովտի վերա մէկ շատ փառաւոր տուն ունէր:
Ոսկի, արծաթ, կայք՝ ոչինչ պակաս չէր նորան. նա սարում էր
ուրախ ու երջանիկ և երբէք չէր մտածում այն թշուառների
մասին, որոնք հաղիւ հազ կարողանում են քաջ տալ իրանց
կեանքը աշխարհիս ձախորդութիւնների մէջ ծնուած:

Մի օր ինչպէս էր պատահել, մի ալեւոր ճանապար-
հորդ, ուժը հասած և գեղերի ընկած, եկաւ այդ տունը և
աղաչելով խնդրում էր, որ նոյն գիշերը տեղ տան իրան սենեակ-
ներից մէկի անկիւնում: Մեծատուն մարդու սրտում արդէն
վաղուց մեռած էր ամեն մի մարդասիրական զգացում. նա ոչ
միայն չընդունեց ճանապարհորդին, այլև շատ բարկացաւ նորա
անողորմութեան վերայ, որ համարձակուել էր վրդովել իւր
հանգստութիւնը:

«Իմ տունը իջեան է ինչ է, ասաց նա գոռալով վառ մայ
տակարեկ ծերունու վերայ. մի՞թէ նորա համար է չարչարան-
քով կառուցած այս շէնքը, որ նորան ողնակոխ անէ ամեն վի-
թափառական: Իլուխդ ա՛ռ քաշուի՛ր ուրեմն:»

— Գնե՛՛ ներիր ինձ, իշխան, մի խօսք հարցնել քեզ,
ասաց ճանապարհորդը: Եւ իցայ յոյ՛ յեւոզոյ՛ ի վան իրո՛ ջրիկեցմ
Հարուստը համաձայնեցաւ և ծերունին հարցրեց

— Ո՞վ էր կենում այս տանը քեզանից մտաւքն ցօյժայ այ յ՛՛
Քի հարկէ իմ հայրը: Իողմճոցոյ իցայ յ՛՛ մն.տոս. յ՛՛ յեւոյթաճ

— Իսկ հօրի՞ցդ առաջ: Եւ յայնա աղա յ՛՛ ին յմեղոյ՛՛
Քի պապը: Եւ յնմա տոսամոյ՛ միցմնոցա իոյսա, սանաոյ՛ տա.տա

— Մեզանից յետոյ ո՞վ կը բնակուի այստեղ: Եւ յղ.տս 'սիցմ՛՛
Քի կասկած չըկայ որ իմ որդիքը:

— Մտածիր ուրեմն, ի՞նչ է այժմ քո տունը, եթէ ոչ
իջեան ու հիւրանոց, երբ այդպէս զոնկազան անձինք մտում են
այդ տանը մի կարճ ժամանակ ու զնում, երբ ոչ օր մնա-
ցական չէ այդ տեղը և դա ո՞ւմ պէտք է մնայ արգետ իբրև
մշտնջենական սեպհականութիւն: Այսպէս ուրեմն, իջեան է
քո տունը և հիւրանոց, և ոչ միայն քո տունը, այլև ամ-
բողջ աշխարհը մարդուս համար, բայց եթէ ես անարժան եմ
այդ շքեղ իջեանին՝ մնաս բարեալ:

Մեծատունը սաստիկ ամօթահարուած երկար ժամանակ
մտացել էր ապշած: Նա պատրաստ էր այն բոպէին ծերունու
ստքերն ընկնել և զառնապէս զըջալ բայց ծերունին արդէն
հեռացել էր:

ԻԱՇՏ ԵՒ ՌԻՍՈՒՄՆԱՐԱՆ

Իաշար վարում են, որ սերմ ցանեն վերան, և ուրեմն նա

ԵԿԻՄՈՒՆԻՍՏԻՆԻ ԵՄՔ ՄԵՔ

Ի բիւր ձայնից բնութեան շքեղ անուան
Քէ երգք թուչին սիրողարար,
Մատուց կուսին ամենազեղ
Քէ որ զարնեն փափուք քնար,
Չունին ձայն մի այնքան սիրուն,
Քան զանձկալի եղբայր անուն:

Տնոր ինձ քու ձեռքդ, եղբայր եմք մեր,
Որ մորկաւ էինք զաստուած,
Բազդին ամեն սխ շարաններ
Ի մի հայրոյր ցրուին ի բաց:

Ընդ աստեղօք ի՞նչ կայ սիրուն,
Քան զանձկալի եղբայր անուն:

Երբ ալեւոր Մայր Հայաստան աման
Տեսնէ զորդիս իւր քով ի քով
Սրտին խորունկ վերքն դաժան

Քաղցր արտասուաց բուժին ցօղով
Ընդ աստեղօք ի՞նչ կայ սիրուն,
Քան զանձկալի եղբայր անուն:

Մէկ տեղ լացիք մենք ի հոռւն
Սկէք դարձեալ յար անբաժան
Եաններ զարտուի և զինդուժն,
Որ բաքմածնուդ ըլլայ մեր ջան:

Մնդ աստեղօք ի՞նչ կայ սիրուն,
Քան զանձկալի եղբայր անուն:

Մէկ տեղ յոգնիք, մէկ տեղ ցաններ,
Մէկ տեղ թափին մեր քրտինքներ,

Եւ անորմէջ ճշունձ բարեաց յերկինս հաններ
Որ կեանք անունն հայոց դատեր:

Ընդ աստեղօք ի՞նչ կայ սիրուն
Քան զանձկալի եղբայր անուն:

Մի թաղաւոր մեռնելու վերայ, հրամայեց որ բերեն միտս
պրակ զաւագաններ և տուեց իւր եօթն որդիներին, որոնց կուսն
րեն նոցա: Որդիներէից ամեն մինն ասաց թէ չեմ կարող այն
ժամանակ թաղաւորը բաց արաւ պրակը և ինքը մին մին կուս
րեց զաւագանները՝ այսպիսի խրատ տալով որդիներին.— Ահա՛,
տեսէք իմ ողբիք, եթէ միաբան կը լինիք, անյաղթելի կը
մնաք, իսկ եթէ կը բաժնուիք միմիանցից՝ տկար կը լինիք:

ԻՆՉԻՎԵՐԱՅ ԵՆ ԳՐՈՒՄ

Երբ որ ուզում ենք մեր մտքերը հաղորդել, մի բան
պատմել կամ մի բան սովորեցնել հեռաւոր մարդկանց, մտքներս
զրոււմ ենք թղթի վերայ: Եթէ մեր հաղորդած բանը քիչ է
և հարկաւոր է միայն մէկ մարդու, նա կարող է ձեռագիր նա
մակ էլ լինիլ, իսկ եթէ ցանկանում ենք մեր մտքը հաղոր
դել մարդկանց բազմութեան, այն ժամանակ ամենից յարմարն է
տպել տպ:

Չանաղան մտքեր վերան գրելու կամ տպելու և մարդ
կանց մէջ տարածելու համար ամենալաւ նիւթը թուղթն է:
Թուղթը պատրաստում են վշեայ, կանեփեայ և բամբակեայ շո
4

րերի հին կտորտանքից (ցնցոտիքից)։ Նոր ժամանակներու մտակն էն թուղ թ պատրաստել յարդից և մինչև անգամ փայտից։ Գեռ 1000 տարի առաջ մարդիկ սովորեցան բամբակից թուղթ շինել, բայց այդ թուղթը այնքան յարմար չէր գրելու համար. այժմ ամենալաւ տեսակ թուղթը պատրաստում են վշեայ և կանեփեայ նիւթերից։ Շորերի հին և հազնելու համար անպիտան կտորտանքը ժողովում են առանձին մեքենաների մէջ, թուղը թափ են տալիս, ջուկը կում ու դարսում են, լւանում են. ու եփելով խիւս են շինում. յետոյ խիւսը մահուղների արանքում շերտելով մամուլների միջով անց են կացնում և յետոյ այդ շերտերը չորացնում են, որպիսով և ստանում են պատրաստի թուղթ։

ուղթը մարդկային ազգի մեծ բարիքներից մինն է։— առանց թղթի տպագրութիւն չէր կարող լինիլ, իսկ առանց տպագրութեան մարդիկ չէին կարող լուսաւորուիլ։

Հին դարերում, երբ դեռ ևս թուղթ չինել չգիտէին, մարդիկ գրում էին մագաղաթի վերայ։ Մագաղաթը շինում էին էշի կամ ոչխարի կաշուից. բայց դոյս շինելը դժուար էր և թանկ էր նստում։ նորան դործ էին ածում միայն արքունի դիւաններում, այն էլ նշանաւոր բաները գրելու համար, էլի դործ էին ածում երեւելի շարագրութիւններ գրելու համար։ Մեր վանքերում, գլխաւորապէս Էջմիածնում, և ուրիշ մասնաւոր մարդկանց ձեռքին այժմ շատ կարելի է տեսնել մագաղաթի վերայ գրած Սուրբ—գրքեր, նշանաւոր պատմութիւններ և հոգևոր երգեր, որոնցից շատերը 1000 և աւելի տարուան գրած են։

Մագաղաթից էլ առաջ գրում էին Նգիպտոսում բուսնոյ Պապիրուս կոչված բոյսի տերեւների վերայ։ Պապիրուսը, յայտնի բան է, չէր կարող թղթի տեղը բռնել։ Պապիրուսից առաւել վաղ գրում էին մոմով օձած փայտի կամ քարերի

վերայ։ Շատ դժուար էր նշաններ կամ գրեր ձեւակերպել քարերի վերայ, այլև չէր կարելի տեղից տեղ տանել նոցա, մանաւանդ որ շատ անգամ արձանագրութիւնները կարող էին լինիլ վերայ. որեմն այդպիսի արձանագրութիւնները կարող էին լինիլ այն ժամանակ միայն, երբ հարկաւոր էր անմահացնել մի որ և իցէ նշանաւոր պատմական անցք։

ՈՒՍԱՆՈՂՆԵՐԻ ԱՂԹՔ.

Երկնքի՛ երկրի Արարիչ Աստուած
 Լսի՛ր մեր աղօթք ջերմ սրտից բղխած.
 Գոհ ենք քո շնորհից, որ պարգևեցիր
 Տկար մանկանցս Քո գութ սիրալիբ.
 Առատ արիւր մեզ ձիրքդ հայրական,
 Տուի՛ր ոգի, խելք ու միտք բանական,
 Որ մենք չմնանք անկիրթ ու ազէտ,
 Այլ որ ուսանինք դառնանք բանագէտ։
 Ո՛հ, ի՛նչպէս ապա, Հայր մեր երկնաւոր,
 Թողունք մտանանք մենք Քո սուրբ շնորհ,
 Եւ գիշեր ցերեկ ջանքով եռանդոտ
 Չաշխատենք լցնել մեր ուսման կարօտ,
 Որ հոգիներիս չախրէ խաւար,
 Այլ որ նա փայլի լուսով կենարար։
 Հա՛, աղաչում ենք, Հայր մեր զթառառ,
 Պարգևի՛ր մեզ ոյժ ու սէր անարատ,
 Եւ մենք պատրաստ ենք տալ ջանքեր անթիւ

Սուրբ ուսման համար. իսկ քեզ փնտր. պատիւ
վայել է այժմ և միշտ յաւիտեան.

Թող օրհնէ անունդ աշխարհ ամենայն:

ՁՈՒՐ ԵՒ ՅԱՄԱԲ

Վահանը մի օր գնաց զբօսներու և ուշի ուշով գննեց,
որ յետոյ պատմի ուսուցչին, թէ ինչէ տեսել ինքը: Մի արտի
միջով գնաց նա հասաւ գետակի մօտ տեղատեղ նորա
վերայ կռացած շուք էին արձակում ուսնու կամ վայրի խա-
ղողնու թուփերը, տեղ-տեղ սպիտակին էր ասլիս մաքուր
աւազը: Գետը, մտածեց Վահանը, հոսող ջուր է, որ վազում
է փոս տեղերով, գետ ա ձ ուրի (հունի) միջով. այդ գետա-
ձորը երևի նա ինքն է փորել շատ վաղ ժամանակներից ի վեր,
երբ որ սարերից ու թուփերից ջուրը հաւաքուել ընթացել
է ցածր տեղերով: Ինչպէս տեսնում եմ՝ նա քարերի կուրծքին
տալով քշել թութի է արել և այն աւազն բլրակները, որ ահա
այն տեղ երևում են: Վահանը գնաց ներքև գետի հոսանքի
ուղղութեամբ. «Թող տեսնեմ շատ հեռու է գնում
այս գետը», մտածեց նա, և ինչքան շատ ներ-
քև, այնքան աւելի ցած գնաց նա, էլ թուփեր չեկան առաջը,
և Վահանի ճանապարհը այժմ թաւ կանաչների ու գեղեցիկ
ծաղկապատ մարգագետնի վերայով էր: Ուրեմն գետը հոսում
էր բարձրից դէպի ցած. եթէ Վահանը դէպի վեր գնար՝
անկասկած մի տեղ կը գտներ գետի աղբիւրը կամ ա կը.
այդ ա կը մի բարձր տեղ ժողովված կը լինէր, իբրև լճակ և
կամ քարերի արանքից կը լինէր բղխելիս: Մի քիչ որ գնաց

Վահանը՝ գետն առաջը կտրեց. այդ տեղ գետի վերայ կա-
մուրջ էր շինած: Վահանի հետաքրքրութիւնը շարժեց, նա
ցանկացաւ իմանալ թէ գետն ո՞ւր է գնում. սկսեց շարունա-
կել ճանապարհը և առաջը գանձող անտառի միջեց ճիւղերը
յետոյետ անելով անցկացաւ: Անտառը վերջացաւ և Վահանի
առաջ բացուեցաւ մի ընդարձակ հարթավայր, այդ տեղ գտն-
վում էր մէկ լիճ թուփերով շրջապատած. նորա մակերևոյթը
շոշողում էր արևի տակ: «Լիճը ժողովված անշարժ ջուր է,
չորս կողմից ցամաքով պատած»: Այդ լճի մէջն էր թափվում
գետակը: Գետակի բերանը լիճը թափվելիս բաժանվում էր
երկու ճիւղերի: Աջ կողմից ներս էր մտած դէպի լիճը մի
հրուանդան, այսինքն «այնպիսի մի ցամաք, որ շատ թէ
քիչ դուրս պրծած է լինում ջրի մէջ»: Լճի մէջ տեղում մի կա-
նաչազարդ փոքրիկ կղզի էր երևում, «մի ցամաք, որ չորս կողմից
էլ ջրով պատած էր»: Լճի միւս կողմից գեղեցիկ տեսարանով
երկար ու ձիգ ներս ընկած էր մի թերակղզի, — ցամա-
քի մասը, որ միայն երեք կողմից էր պատած ջրով: Թերակղզ-
գին ձգվում էր անտառի հողմից և նա ցամաքի հետ միաւոր-
վում էր մի նեղ շերտ հողով, պարանոցով: Նորան զարդարում
էին գանգուր կանաչներ, որոնք շուքաւորելով եզերքի փոքրիկ
ծոցերը՝ զողոջուն պատկերներով անդրադառնում էին ջրի
մէջ: Այդ թերակղզին քիչ էր Յնացել որ հասնէր մինչև նոյն
իսկ կղզին. նոցա բաժանում էր իրարից միայն մի նեղ ուց, «ջրի
մի նեղ շերտ»

Վահանը բաւականին ժամանակ անց կացրեց շոշողուն
լճի մօտ, բայց էլ չըջակայքի վայելուչ տեսարանից չէր կշա-
ցել երբ որ սուս դարձաւ:

Չառի հովանին, տերևի շրջեն,
Տխուր ողբերգակ աղբիւրի շաչեն,

Հաճելի դիրքը զմուտս կանաչով,
 Մի սքանչելի գեղեցկութիւնով,
 Միշտ ասում են քեզ. Ո՛վ դու անցաւոր,
 Ո՛վ ինքնահաւան դու ճանապարհորդ,
 Ինչ ու չես գալիս այս հազարաւոր
 Բարութեան լինիլ մասնակից, կցորդ:
 Եւ ահա՛ հովտից մի քաղցր քամի
 Բերում է իր հետ աննշան ձայներ. . .
 Լաւ ականջ դիր դու...այն խաշնորածի
 Թութակի երգն է: Եկել զիշեր,
 Կանչում է գառներն հանգչել խաղերից.
 Եւ պատուպարուլի պատասուող զայլից:

ՊՍՐՏԱՃԱՆՉՈՒԹԻՒՆ

X Մի աշխատասեր ու արդար հիւսն լաւ փող էր վաստա-
 կում և շատ պարզ էր ապրում: Թէ ինքը և թէ նորա տա-
 նեցիքը, ամենքն էլ պարկերշտ կերպով էին հագնում և ամեն
 տեսակ աւերորդ ծախքերից հեռու էին մնում: Մի օր դրացի
 Յակոբը հարցրեց նորան:
 «Պետրոս աղբէր, սոսա խնդրեմ, ի՞նչ ես անում այս քան
 զիզած փողերդ, որ շուայլաբար ոչ ուտում, ոչ հագնում ես:
 — Փողերիս մի մասը պարտքս եմ տալիս, պատասխանեց
 հիւսը, միւս մասն էլ շահով եմ տալ խառ:»
 «Ի՞նչ ես ասում, կրկնեց դրացին, մի՞թէ ես չգիտեմ, որ
 դու ոչ պարտք ունիս, ոչ շահով տուած փողդ:
 — Այդպէս է, բայց ես էլ սուտ չեմ ասում: Ահա լսիր.
 դու լաւ գիտես, թէ իմ ծերունի ծնողներս ինչքան ծախքեր

արած կրկնին ինձ համար ծնած օրիցս ի վեր. այժմ էլ ես
 սրբազան պարտք եմ համարում ինձ համար ծախք անել նո-
 ցա վերայ իմ փողերիս մի մասը: Փողերիս միւս՝ շահով տուած
 մասն էլ այն է, որ գործ եմ դնում իմ զաւակների զաստիա-
 րակութեան վերայ, որ նոքա մի օր պիտանացու մարդիկ դառ-
 նան և կարողանան օգտակար լինիլ ինձ էլ, իրանց էլ, ուրիշ
 ներին էլ: Եւ ինչպէս որ ես այսօր որդիական պարտք եմ հա-
 մարում հատուցանել ծնողներիս նոցա բարիքի փախարէնը,
 այնպէս էլ յոյս ունիմ, որ իմ որդիքը ծերութեանս ժամանակ
 կ'աշխատեն ճշտութեամբ հատուցանել իրանց պարտքը:

ԶԱՐՄԱՆՍԱԼԻ ՄԱՐԴԻԿ

Շատ տեղ ման եկած, շատ երկիր տեսած
 Մէկ մարդ կրկին յետ իւր աշխարհն եկաւ.
 Ծանօթ, բարեկամ դիւին հաւաքած
 Հարց ու փորձ արին, թէ նա ի՞նչ տեսաւ:
 «Լեզուս չի բւժնում, կցեց նա խօսել,
 Որ ձեզ յետ պատմեմ, թէ ի՞նչ եմ լսել,
 Աչքովս տեսել:»

«Դուք լաւ էք գիտում, թէ ինչ բան է մեծ
 Այս մեր աշխարհը, անսահման անվերջ.
 Եւ ինչքան ծովեր, ազգեր, քաղաքներ
 Լիքն են աշխարհիս ամեն անկիւններ.
 Շատ տեղ կայ՝ մարդիկ իրար միս կուտեն.
 Շատ տեղ մնի տեղ խոտ կճաշակեն.
 Ոսկին ու արծաթն, այնպէս երկիր կայ,
 Խոտի հետ կըզայ, ջրի հետ կ'երթայ:»

Բայց այս ամենն ինձ չի դարձացնում,
 երբ միտս եմ գցում ու լաւ մտածում,
 թէ ի՞նչ էին անում քանի մի տեղեր
 Մի տեսակ մարդիկ ցերեկ ու գիշեր։

Առաւօտունից մինչ միւս առաւօտ
 նստած են նորա անձայն իրար մօտ,
 Բան ու կերակուր իսպառ մօռացած,
 Գո՛րծոխք ու դրախտ աչքից վաղ ընկած։

Մեմեանց երեսն էլ
 զեն ողում տեսներ։

Ամպն էլ որ գոռայ, կայծակն էլ լսիլ,
 Սուրբ շող շողայ, կարկուտը թափիլ,
 Թէկուզ երկինքն էլ գլխներին փուշ գայ
 Մէկն էլ չի ուզել, որ տեղից շարժ դայ։
 Ես ի՞նչ է նոցա միտքն ու կամքը
 Սյրպէս անելով, հարցրին բարեկամքը,
 Գուցէ թէ երկրի հոգան են միշտ քաշում։»

— «Ախ ի՞նչ է ք ասում։»

«Զլնի՞ հին մեղքերն են ասալխարում։»

— «Ո՛չ, ո՛չ սիրելիք, այդպէս բան չկայ։»

«Ուրեմն ի՞նչ է, ասա՛»։

— Թ՛ուղթ, թ՛ուղթ են խաղում։»

Ա.Ղ.ԲԻՒՐ

Մէկ տաք օր — երեք ճանապարհորդ իջան մեծ ճանապարհի
 մօտ եզած մի պայծառ ու պաղ աղբիւրի վերայ։ Թիտ
 ու հիւթալի բոյսեր կախուած էին աղբիւրի շուրջը և իրանց
 ստուերովը զով էին պահում նորան։ Զուրբ հալաքուած էր այն

տեղ մէկ քարից փորած ակիւմէջ, որից դուրս վազելով մա-
 բուր ու պայծառ առուակներով դնում առողուն էր ծաղկա-
 վարդ դաշտի ամեն կողմերը։ Աղբիւրի քարի վերայ զրուած
 էր. «Աղբիւր այս աղբիւրի նման։ Ընհապարհորդները ջուր խմե-
 ցին կշտացան, վերնազիրը կարգացին և սկսեցին մտածել թէ
 ինչ կնշանակէ այդ։ «Այս լաւ խրատ է, ասաց նոցանից միւր,
 որի կերպարանքից ու հագուստից երևում էր, որ վաճառական
 է. աղբիւրն անդադար հոսում է, գնում է շատ հեռուները,
 զանազան ջրեր է ընդունում իւր մէջ և անում դառնում է
 մեծ գետ, սա իւր օրինակով կարծես թէ կամենում է ասել.
 «Գործունեայ եղեր, երբէք մի յուսահատուիր՝ և անշուշտ քո
 նպատակիդ կը հասնիս։»

Երկրորդ ճանապարհորդը, որ միծերունի էր և ձեռին
 մի զիւրք ունէր, գլուխը շարժեց և ասաց. «Սորա մէջ մի
 աւելի, վստմ խրատ կայ. այս աղբիւրս ամենի համար պատրաստ
 է, ամեն անց ու դարձ անողը ծարաւը յաղեցնում է,
 վարձ չի պահանջում, և սորանով յայտնապէս կամի ասել,
 մարդկանց. «Բարի արա միայն քարի սիրելով և վոխարէնը
 հատուցում մի՛ պահանջիր»։

Երրորդ ճանապարհորդը, ու մի գեղեցիկ ու վայելչակազմ
 երիտասարդ էր, ոչինչ չասաց բայց երբ ընկերները
 հարցրին և նորա կարծիքը, նա փոքր ինչ մտածեց և ասաց.
 «Այս աղբիւրի վերնազիրը ես ամենեւին ուզիչ կերպ եմ
 հասկանում։ Ինչի՞ էր պէտք այն անընդհատ հոսումը այն
 պատրաստականութիւնը ամենքի ծարաւը կտորելու, եթէ որ
 ջուրը պղտոր լինէր։ Նորա զլխաւոր արժանաւորութիւնն այն է,
 որ նա մաքուր է և պարզ։ Աւրեմն, վերնազիրը ոչ մէր ճանա-
 սիրութեան, ոչ էլ առատածեռնութեան վերայ է, այս աղբի-
 ւրի նման եղիր» կնշանակէ — պահիր քո հողիդ միտ պղպես

մաքուր, որ նորա մէջը լաւ ցոյանան, ինչպէս այս աղբիւրիս մէջ, երկրիս ծաղիկներն ու երկնքի աստղերը:

ՅԵՐԵԿ ԵՒ ԳԻՇԵՐ

Յերեկն ամեն բան պարզ շօշափելի և զգալի է լինում բնութեան մէջ: Առաւօտեան արշալոյսը զարթեցնում է ամեն տեղ բազմաշխատ գործունէութիւն, ամբողջ օրը լսվում են կենդանիների տեսակ-տեսակ ձայները, երգերը, աղաղակները. բայց հենց ծովում է արևը մայր մտնելու թէ չէ՝ ձայները լռում են հետզհետէ, սպառվելով արևմտեան ոսկեփառ շոգի հետ: Լռում է երգողների դասը, թառ է լինում զանազան ճրղների վերայ, թաղնվում է անտառի տերեւախիտ խորքում և քնում է տեղաւորելով յոգնած գլուխը թւի տակ: Միայն քանի մի ճչիւններ ու երգեր, որ կորած էին ցերեկուան խառնաշփոթ ձայների մէջ, աժմ սկսում են դուրս յայտնուիլ ընդհանուր լռութեան մէջ: Բարձր-բարձր լսվում է այժմ լրերի պըպ-պըլըտը, որ այս ու այն կողմ վազելով պտռում են իրար: Աւելի բարձր կանչում է զիշերահաւը և նորա ձայնի արձագանգը հեռու տարածվում է ընդարձակ անտառի մէջ:

Մի խուլ ձորի մէջ ահա զարթեցաւ խաւարասէր բուն. թափահարեց իրան և սուր հայեացքով մտիկ տուեց դեռ ևս մռայլապատ դաշտերին, որ թռչեքնած որսեր գտնէ իր համար: Բունից դուրս եկաւ և խլուրդը, փունչաց քթով և հոտոտեց զիշերեան քամին, որ իմանայ չէ՞ զալիս արդիօք տաք արիւնի հոտ: Իսկ մի ուրիշ տեղ ընդարձակ կանաչ դաշտի վերայ եկել ժողովուել են զիշերեան թիթեռնիկներ և թռչում են ծաղկեց ծաղկէ, որ ծծեն նոցա շաքարահալութիւնը: Լայն առուի

ափերով էլ՝ կախկախված թռւփերի ստուերի տակ՝ շարուել են կանաչ կայծեր, այսինքն տեսակ-տեսակ սղորձներ: Հին խնձորենու փուջակի մէջ մէկը ծրվծնվում է,— դա զարթնած չրղջիկն է. և ահա դուրս երեւցաւ նս, սլացաւ զարմանալի թռիչքով, նորան հետեց երկրորդը, յետոյ երրորդ . . . նորա կարում—անցնում են օդը, փռվում են նորա մէջ, պտրտում են ջրի երեսով, ինչպէս ուրախ ծիծեռնակներ: Խիտ թռւփերի արանքից հնչուեցաւ վերջապէս սոխակների դայլայլիկը, որ ընդհատ-ընդհատ տատանելով ողջունում է զարթնող գիշերին Ահա գիշերը սկսում է զարթիլ զարթնում է նորա հետ և նոր կեանք:

ԾՆՈՂԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆ

Մի օր Պրուսիոյ թագաւոր Փրիդերիկոս Բ. իւր սենեկի մէջ սաստիկ զբաղուած՝ կրկին ու կրկին զանգակը խփեց, բայց մարդ չերեւցաւ: Անհամբերութիւնից դուռը բաց արեց և տեսաւ որ սպասաւորը տախտի վերայ ընկած քնած է: Սօտ զնաց որ զարթեցնի՝ աչքովն ընկաւ սպասաւորի գրպանից կիսով չափ դուրս ընկած մի նամակ: Հետաքրքրութիւնը շարժած հանդարտ կերպով դուրս հանեց թուղթը որ իմանայ թէ մէջն ինչ կայ գրած: Մի անգին որդի, ասուած էր նամակում, անչափ ուրախ ու շնորակալ եմ, որ այս անգամ էլ չուշացրիք ուղարկել ինձ քո ամսականիդ կէտը. դու քո ծնողասիրութեամբ քաղցրացնում ես մօրդ տխուր օրերը, հաստատ յոյս ունեցիր, որ Աստուած դորափոխանակ պիտի օրհնէ քո կեանքը:

Թագաւորը նամակը կարդալուց յետոյ մի բսակ ոսկով

լըրեց և նախակի Տեալ միասին դրեց տակաւին քնած երիտաւարդի գրգռմունչի սնգա գարծաւ խոր սենեակը և այնպէս սաստիկ Տընեցրեց զանկազը որ սպասաւորը պարթնելով ներս վազեց:

Այն քնեցիք: ասաց նորան թագաւորը: Սպասաւորն աշխատում էր անձն պարսպացնել, շիտթման մէջ ձեռքը տարաւ զրպարը և զարմացած դուրս հանեց քսակը: Ոսկիները տեսնելուն պէս զոյնը թռաւ: — «Տէր արքայ, ասաց սպասաւորը, աշտատաւ ազին՝ թագաւորի ոտքերն ընկնելով, երևի մահս ես կամենում եմ չզրկանք ոչ և դրել զրպարմունքս ոսկով լեքը մի քանակ: Ճարեկաւ, պատասխանեց թագաւորը, Աստուած շատ անգամ իւր բարկը քնած ժամանակներս է հասցնում մեզ: Ան այդ քսակն, ուղարկիր մօրդ, ողջունելի՛ր մի կողմից և ասա որ անհոգ լինի, այսուհետև ե՛ս պէտք է խնամք տանեմ նորա վերայ: Իսկ դու, սիրելի, վստահ եղ իր, որ իմ մօտ բաղդաւոր պիտի լինես»:

ԱՐՈՒԹԻՒՆԻ ԱՌԱՆՁՆՈՒԹԻՒՆԸ

Ա.

Արցունքն աչքերին կարկառած ձեռքով մօրս եմ տեսնում թէ՛ երազին մէջ, թէ՛ Լոյս ցերեկով մտածմանց միջում... Ո՛հ մայր իմ, մայր իմ, մի՛ թէ արժեմ ես այդ կրակծանքին, Այդ անչափ սիրոյն և երանական պատրաստ զգուանքին. Ես չե՛մ ուրեմն մի թշուառ էակ ձգուած մի անգամ, Ես ունիմ սիրող անասնման սիրով և սերտ բարեկամ: Թող ողջ աշխարհը ինձ արհամարհէ հոգըս չէ բնաւ,

ինձ բաւական է ըր միակ սէրը և դուժը ամբաւ... Ո՛հ թէ ինչ սիրով և ի՛նչ յոյսերով ինձ սնուցել ես, Քանի օրերով ծոմապահութեամբ կեանքդ մաշել ես. Քանի շափաթներ պատով, աղօթքով Աստուած ես կանչել, Քանի սուրբի մօտ մոմով մատաղով ուխտ ես գնացել, Քանի որբերի և աղքատների դու կերակրել ես, Քանի աղօթքներ և թախամաններ վերաս կարել ես, Քանիցս անգամ դու իմ փոխանակ հարուած ես ստացել, Անզուժի ձեռքից և քանիցս անգամ դառն արցունք թափել, Որ ես բաղդաւոր մարդ դառնամ միշտ և շնորհալի, Որ լինիմ պարծանք բարեկամներին և քեզ սիրելի... :

Բ.

Ո՛վ Աստուած իմ, Աստուած, Դու բարի ես. Դու միշտ ողորմած. Շատ ժամանակ է, որ Քո զթու թիւնդ երբէք չեմ յիշած. Ների՛ր ինձ, ների՛ր, Սրարիչ երկնի, ես մեղաւոր եմ, Դու ինձ շնորհել ես ուժ ու զորութիւն՝ ես մոռացել եմ. Դու հրամայել ես լինիլ գործունեայ՝ նոր եմ ես յիշում. Այժմից կսիրեմ գործունէութիւն իմ բոլոր կեանքում. Գործունէութեանս իմ մէջ կրգանեմ ես ինձ բարերար. Թող այս բազումներս, որ այժմ զօրաւոր՝ պարասին գործով, Թող այս ճակատը, որ այժմ լայնացած՝ զբաղի խելքով, Թող այս ոտները, որ այժմ ամբացած՝ ուղղապէս քայլեն, Թող այս աչքերը, որ այժմ վայլուն՝ շրջանկատ լինին, Յօժար եմ, յօժար, հոգով և մտօք զործող լինելու. Հաստատուն լուսով անվեհեր սրտով յառաջ դիմելու. Դէպի նպատակ, դէպի կատարեալն և դէպի բարին, Որ անհրաժեշտ լցուցանելու պարտք է մարդկային... :

Դու մի ամբաստանող, ով իմ Ստեղծող, կամք տուր ինձ միայն իսկ Քեզ վայելէ փառս և պատիւ այժմ և յաւիտեան:

ՓՈՂՆ Ի՞ՆՉ ԵՆ ԱՆՈՒՄ.

Քեզ հաց է հարկաւոր, իսկ դու շատ իւղ ունիս. Ի՞նչ պէտք է անել: Գնա նորա մօտ, ով որ շատ հաց ունի, քիչ իւղ. նա կառնի քո իւղը և հաց կըտայ քեզ: Այսպէս փոփոխուած էին հին ժամանակներում մարդիկ իրանց ասորանքները այսպէս են անում այժմն էլ. գուհիկ անկիրթ ազգերը: Եւ յիշուաւ, եթէ որ դու կարողանայիր միայն որ և իցէ մի զազանի մորթով ծածկուիլ, կամ որ և իցէ վայրի անասնի մտով կերակրուիլ, կամ թէ անտուռում քանդած արմատներ ուտել, էլ չէիր կարօտիլ զանազան ասորանքներ: Բայց դու սովորե ես բարեվայել շոր հագնիլ, զգուհի ծածկել, կոշիկներ ունենալ, մազերդ լաւ սանրել հայելու առաջ. դու ուտում ես հաց և խոհանոցում պատրաստած զանազան ուտելիքներ, քնում ես ոչ թէ հասարակ կաշուի կամ թաղիքի վերայ, այլ անկողնակալի վերայ, փափուկ վերմակի տակ, բնակվում ես փայտաշէն կամ քարաշէն տան մէջ, և ոչ թէ մի պատռտած վրանի կամ տաղաւարի տակ: Բայց ի՞նչ համբել բոլոր այն նիւթերը, ինչ որ այժմ պէտքական են քեզ, սխաժ պատին խփած մէխից, լուսամտի ապակուց, մինչև այն զիրքը, որ կարդում ես դու: Ի՞նչ ես կարծում, կարող էիր այդ բոլոր բաները ինքդ շինել: Ինչպէս կարող ես դու զգուհի էլ կարել, սանր էլ շինել, կուժ էլ, կաթսա էլ, սեղան էլ, կացին էլ, զիրք էլ և այլն: Ասեմք թէ շատ էլ փայտ ունիս, սայլդ կըլծես ու կերթաս հարցնել, թէ «Ո՞վ զիրք ունի, ո՞վ զգուհի, եկէ՛ք փայտով փոխենք»:

Այդ ինչքան չարչարանք կը լինէր, բայց և կարելի է ոչ ոքի էլ հարկաւոր չէ քո փայտը. ուրեմն դու կմնայիր առանց գրակի առանց գրքի, առանց ամանի: Ահա հնարել են մարդիկ այնպիսի ասորանք, որի հետ ամեն մարդ կըփոխի իւր ասորանքը և որը շատ հեշտ է ման ածել: Այդ ասորանքը թանկագին մետաղներն են, ոսկին ու արծաթը: Նոցա ձեռք բերելը հեշտ չէ, և նոքա միշտ թանկագին են լինում: Ոսկուց ու արծաթից դրամ են կտրում: մի ոսկի դրամով, որի մեծութիւնը լինում է արասանոցի չափ և որի զինը սակայն հինգ արծաթ մանէթ է, հարիւր տեսակ բան կարող ես զնել. եթէ քեզ քիչ բան է հարկաւոր. արասանոցներ տուր, տասը կուպեկանոցներ, կամ աւելի մանր պղնձի դրամներ: (հինգ, երեք, երկու, մէկ և կէս կուպեկանոցներ): Այդ բոլոր տեսակ դրամները նոյնպէս ասորանք են, բայց այնպիսի ասորանք, որ ամեն մարդ կառնի և ասորանքի տեղ, և աշխատանքի տեղ: Մի քանի ժամանակից յետոյ տեսան, որ դրամներն էլ հետը քաշ աւլ այս ու այն կողմ յարմար չէ, մանաւանդ երբ հարկաւոր էր մեծ-մեծ առուտուրներ անել: Աստուծոյ անկողնէն սկսեցին այսպէս անել— օրինակ, Յակոբեանցը մահուդ է գնել Տիգրանեանցից, տալիս է նորան փողերի տեղակ մուրհակ, թէ իմ պարտ փողերս պիտի տամ այս ինչ կամ այն ինչ ժամանակ: Տիգրանեանցը հաւատ է ընծայում Յակոբեանցին և պարտքը թողում է նորա վերան, իմանալով որ անկասկած պիտի հատուցանէ իրան էլ եթէ հարկաւոր է մի այնպիսի ասորանք, որ Յակոբեանցն ունենում է վեր է առնում նոյնպէս մուրհակով: Ասել է թէ, այս տեսակ մուրհակները միևնոյն են թէ փողը: Ահա այսպիսի մուրհակներ դուրս տուողը թէ որ լինէր մի անուանի հարուստ մարդ, որին ամենքը հաւատ ընծայելիս լինէին, այն ժամանակ բոլոր ժողովուրդը վեր կառնէր նոցա: Այդպիսի մի հարուստ մեծատուն գանձատունն է. նա է, որ հրատա-

բակուժ է տպած մուրհակներ, որոնց թուղթ փող
 են ասում կամ աստիգնացիա: Այլ թղթի փողերը, կամ
 աւելի լաւ ասեմք—այդ թղթի կտորները, ինքն ըստ ինքեան
 համարեա ոչինչ չարժին, բայց նոցա ընդունում են փողի տեղ,
 որովհետեւ զանձատունն էլ է փողի տեղ ընդունում: Թուղթ
 փողը հետը ման ածել հեշտ է, քան թէ մետաղէն դրամները:

ԱՂՈՒՏՍ ԵՒ ԿԱՏՈՒՆ:

Ժանտամահ ցաւն երբ փարստեցաւ,
 երբ բարորութիւնն յար յաջորդեցաւ,
 կենդանիքն ապա մի խորհուրդ արին,
 թէ պէտք է զենել զո՞հ Իւպիտերին:
 Սակայն Առիւծից ստացան պատուէր,
 թէ պէտք է զրել ամեն զո՞հ նուէր
 Մատենի միջում կազմած այդ մասին,
 եւ հանել զո՞հը ձեռամբ Աղուէսին,
 որով հետեւ նա քրմապետական
 Պաշտօնն էլ ունի Իւպիտերի տան.
 Եւ որ լինի գործն պատշաճ ու յարմար՝
 կատուն Աղուէսին կարգուեց հաշուարար.
 Յետ որոյ ամեն չորեքտանի
 Բերաւ զո՞հ վայրի և կամ ընտանի,—
 Շունը չաղ հաւեր, Արջը փախուկ տանձ
 Կապիկն ոսկիներ, փղերն անթիւ զանձ:
 Անզոհ չմնացին Մուկն ու Նապաստակ.
 Մի խօսքով ասած, շատ քրս ու վաստակ
 Բերին լցուցին մեհենի տեղան,

Այնպէս, որ չմնաց տեղ էլ ասեղան:

Երբ այդքան զոհեր—չաղ կարաւ ու հաւ
 Աղուէսը տեսաւ՝ աչքը չորս եղաւ.

Հաշուարար Կատուն էլ մի՛ հարցաներ,
 Բերանի ջուրը թուղթը թաց կ'անէր:

Մի օր Աղուէսը մտաւ Կատուն,
 Տեսաւ որ թագուն հաշուարար կատուն
 Մի հաւի գլուխ թաթերում ծամէր.

Աղուէսը ժպտաց, բայց Կատուն ցանկեր . . . .

«Մի վախիր, ասաց Աղուէսը Կատուն,
 Ես այդպէս գործով հասայ այս պատուին,
 Առակ է կ'ասեն. «Եւ մեղրահատը
 Մեղր կտրելիս լիզում է մատր»:

Խօսքը չաւարտած մատանը ձգեց
 Ու հասաւ զոհից չաղրը ձանկեց.
 Կատուն, որ սրտումն էլ կասկած չմնայ,
 Իսկոյն հետեւեց Աղուէսի կամոց:

Իսկ զոհաբերքը ցարդ համոզուած են,
 Թէ իրանց աուրքն արդէն զոհուած են.
 Սակայն մեհենում հետքերն ու փոշին
 Զի՞ք զոհի, չիք եւ մոր թիւն ու կաշին:

Գիտեմ, առակաւս ինչ իմաց տուի՝
 Ախորժ չէ քմացն Աղուէսի, Կատուի,
 Բայց փոյթ չէ, զոնէ խեղճ զոհաբերքը
 Կիմանան սլ է ուտում նուէրքը:

ՄԱՐԳԱՐԻՏՆԵՐ

Մի Արաբացու ուղտ ստտակեց անրնակ աւազուտ անապատում.
 Խրղճուկը ճան ապարս ընկաւ գնալ ուղքով վաւառու՞ն աւազի վերայով,
 6.

բայց կարճ ժամանակից յետոյ սկսեց թուլանալ քաղցած ու ծարաւ: Յանկարծ տեսաւ նա իւր առաջն մի քսակ, կանգ առաւ նա և վրա վազելով առաւ քսակն ու բաց արեց նորան դողդոջուն ձեռներով: «Անպիտան բան», հառաչելով ասաց նա և բաց գցեց քսակը: Ներս մէջ միայն մարքարիտներ էին:

մտտաւ որ յանն զսէպորս զօ յՍ
մտտաւ որ զպարսպս զմտքաճ զո յանն
դճնած նորոյճաճ մտոյր վաճ յՍ
... դճինն զիսկոճոճիՍ զպարս զսէպորս
միտտաւ որ զսէպորս զոսա զդիտալ յՍ

Ճշմարիտ է որ ոչինչ չի կորչում: Ինչո՞ւրի՞նակ, մի ձի սատակեց, դէն ձգեցին նորան պրծանալ: Վերջո՞ւ Ոչ, այս տեղ դեռ ամենը չէ կորած, ձիու դին կրնեսի՞ մի մասը կը չորանայ, մի մասն էլ հող կը դառնայ, հողից խոտ կը բուսնի և այդ խոտով կը կերակրուի մի ուրիշ փոքրիկ ձի: Փշուեցաւ, աննը, մէկ քար՝ աւազ դարձաւ, իսկ աւազից գոյացաւ այն բլուրը, որի կատարին բուսած են մի թուփ ծառեր: Յամաքեցաւ առուն ջուրը օդի մէջ գնաց, իսկ յետոյ, մի ուրիշ տեղ, կրտսնես որ նոյն իսկ ջուրը թափուեցաւ ու վազում է դեռի մէջ: Այսպէս է լինում բնութեան մէջ, այսպէս է աշխատում անել մարդն էլ իւր կողմից, որ ոչինչ չկորչի, չփչանայ: Ինչքան անը ու ինչքան անմաքրութիւններ են դուրս ածում տներից ու բակերից: Նթէ նոքա մնային տանը և բակումը թափուած, օդը կը վարակէին, իսկ ամեն մարդ էլ դիտէ, որ ժանտախտը աւելի կոտորածներ է անում այն երկրում, ուր որ ձորիկի ափաւել կեղտոտ ու անմաքուր են ապրում: Բայց խելօք մարդը վնասակար բաներիցն էլ է կարողանում օգուտ քաղել: Փած ու կեղտոտ բաների փոսերի մէջ կիր ու փշրած ածուխ են ածում: այդպիսով նորա բացի օդը չապականեց, ծառայում են մարդուն հողը պարարտացնելու համար: Մարդիկ ընկնում են բա-

ղաքի փողոցներում ու համարում ամեն մի բան, որ անպիտան համարած ու դուրս ածած են լինում: օրինակ, կրծոտած ոսկրներ, երկաթի փոքրասնք, կաշուի պատառներ և ուրիշ շատ տեսակ ցնցոտիք: Այս բոլորը գործարաններում բանիւն զնում: Ոսկրից ու կաշուից ցոտինձ են կիւում: ոսկրից նոյնպէս շինում են սպիտակ փնտուր լուսակիրք (ֆոսֆորը) որ ծծմբի հետ խառն կարելի է ասեմելը մեր տնտեսական լուցափայտերի ծայրերում: Առասկիրն այնքան դիւրաւաւ է, որ մինչև լուցափայտի կաշիլը նա վառվում: պրծնում է, այդ է պատճառը, որ լուցափայտի ծայրը ծծմբով է և նա շաղախում: Կուսակրից կաշում է (վառվում է) ծծումբը, իսկ ծծումբից լուցափայտը: Առասկրի գոյնը սպիտակ է, իսկ ծծումբինը դեղին: բայց լուցափայտերի ծայրերը գոյն-գոյն են լինում: կարմիր, կանաչ կամ ուրիշ գոյներով, նայելով թէ ինչպիսի ներքի մէջ են լինում թաթախած այդ ծայրերը: Փայտածուխի ներքից պոտաս (բուսածոխի) են ստանում: Պոտասը խառնում են շանգի հետ, կը բուզում են ապակի շինելու: Ծրագուի հետ, երբ ուզում են սապոն երկել: Ամեն մի ժանդոտած մեխ, ամեն մի երկաթի կտոր արհեստանոցում կարելի է կրկին եռացնելը գտել և նորանից նորէն պատրաստել պոպոն կացին, դանակ և այլն: Երգեղէն ցնցոտիքը նոյնպէս կարող են գործի անցնել բրդի գործատներում: նոցա կրկին լուանում զզում են և դարձնել բուրդ ստանում, որից էլի շորեր են պատրաստում: իսկ պատաստների ցնցոտիքը գործ են ածում թուղթի շինելու: համար, այնպիսի թուղթ, որի վրայ մենք գրում ենք: Ինչ կը մտածէիր, որ քո շապիկը մի ժամանակ կարող էր թուղթ դառնալ: Երտեղ որ արհեստները ծաղկած են, այն տեղ գործի է զնում և այն ամենը, ինչ որ ուրիշ տեղերում անպիտան է համարվում ու դէն է ածվում:

...տոյալ զմայր սորոճ ծախոյրէ

ԵՐԿՈՒ ԲԱՐԵԿԱՄՆԵՐՆ ՈՒ ԱՐՁԸ

**Երկու բարեկամ իրիկնապահին
Հրացան առած անտառ գնացին,**

Որ մէկ բան որսան

Շուտով յետ դառնան:

Յանկարծ անտառից մի արջ դուրս պրծաւ

Ու կատաղութեամբ նոցա վրայ վազեց.

Մէկը շտապով ծառը բարձրացաւ:

Միւսն էլ ճարակուռը գետնի վրայ պարկեց,

Շուէն իրան քաշեց ու անշարժ մնաց,

Որ արջը կարծէ,

Թէ նա մեռած է:

Արջը մրուարով նորան մօտ գնաց,

Ահանջը կամացուկ դէմ արեց բերնին,

Դէս-դէն հոտ քաշեց. ահանջ դրեց կրկին.

Վերջապէս նորան մեռած կարծելով՝

Արջ պապն հեռացաւ բերանը լիղերով:

Անհաւատարիմը ծառիցն եկաւ ցած

Ընկերին հարցրեց, թէ արջն ի՞նչ ասաց:

— Արջն ինձ պատուիրեց, որ ես միւս անդամ

Քեզ պէս մարդու հետն էլ տեղ դուրս չգամ,

Որ վտանգ, փորձանք մի պատահելիս

Չթողուս ինձ մենակ ու ինքդ փախչես:

ԱՌԱՆՁՆՈՒԹԻՒՆ

**Այլ չէր սփոփում պայծառ առաւօտ
Վրդոված հոգուս ցաւեր կրակոտ,**

Աւերակի մօտ, կանաչ ծառի տակ

Մտքի մէջ կորած էի բովանդակ:

Չէին պակասում վշտերս յոյով,

Հոգիս ու սիրտս միշտ խռով էր խռով,

Սգաւորի պէս անխօս լուռ ու մունջ՝

Ձգում էի շատ ներքուստ դառն մրմունջ:

Բարձր սարի տակ փայլուն ու կապոյտ

Մի գետ փրփրագէղ վազում էր շուտ շուտ.

Լողում էր նորա վերայ մի նաւակ,

Ձկնորսն երգում էր իւր քաղցր նուագ:

Գետի միւս կողմում՝ այգիներ, արօտ

Փողփողում էին թփերով ցօղոտ,

Բնութեան նուրբ գեղով ծածանում մունջ մունջ,

Կոյս ծաղիկներով յասմիկի փունջ փունջ:

Թխաչք աղ ջիւներ լուացք շալակին

Վազում դնում էին ափերով գետին,

Այն տեղ մի ջրաղաց պտտում էր արագ,

Ցօղեր մարգարտեայ շաղ տալով բարակ:

Կար այնտեղ հնուց աներ աշտարակի,

Իսկ նորան մօտիկ խուց մի փոքրարակ:

Կազմ ու զինավառ մի զինուոր բրդոտ

Երթում գալիս էր, կանգնում խցի մօտ:

Խաղ զինուորական առնում էր փոյթ փոյթ,

Ուսից ուս դնում հրացանը շուտ շուտ.

Երբեմն պարզում էր, երբեմն ողջում,

Մերթ արձակում էր, մերթ նուրբ նկատում:

Այս բնական ու պարզ համեստ տեսարան

Չկարաց տանել վէրքերիս դարման.

Ցաւիս բժիշկը այն տեղ չպատահեց,

Սիրտս ու հոգիս այրեց, խորովեց:

ՊԱՐՄԻԿ ԿԱՆՈՒԿԸ ԵՒ ԱՆՍՊԱՆՆԵՐԸ

Գրեց ինչպէս ինչ ծագող զմե իցաՄ

Մի պարսիկ՝ մանուկ հասակում խիստ ցանկացաւ ճանապարհորդելու Բաղդատ: Մայրը տեսնելով որ ոչինչ բանով չկարողացաւ յետ կանգնեցնել որդուն իւր ցանկութիւնից, համաձայնեցաւ թող տայ նորան: Ճանապարհի ծախքի համար տուեց նորան ութսուն դէնար, և մի և նոյն ժամանակը պահանջեց որ մանուկը երդումն ուտի և ուխտ դնէ, թէ երբէք սուտ չպէտք է խօսի: Գորանից յետոյ նա գրկախառնեց որդուն ու յանձնելով նորան Աստուծոյ հովանաւորութեանը արձակեց:

Գրեց ինչպէս ինչ ծագող զմե իցաՄ

Մանուկն ուրախ սրտով ճանապարհը ընկաւ մի կարաւանի հետ Համադան քաղաքին մօտեցած՝ վաճառու աւազակ վոյ տուին կողոպտեցին կարաւանը: Աւազակներէց մինը հարցրեց մանկանը. «Ի՞նչ ունիս մօռգ»: Քառասուն դէնար կարած են շորերիս մէջ, պատասխանեց նա: Աւազակը ծիծաղեց և հանաք էր կարծում: Երբ որ աւազակները բաժանում էին իրանց կողոպտած բաները՝ կանչեցին տղային իրանց առաջնորդի մօտ: Աւազակապետը նոյնպէս սկսեց հարցնել նորան, թէ ի՞նչ ունի մօռը: Տղան պատասխանեց. ես արդէն ասացի քո մարդկանցը, որ քառասուն դէնար կարած են շորերիս մէջ: Աւազակապետը խկոյն քանդել տուեց նորա շորերի կարը և դանուեցաւ ասուած փողը: Երայց ի՞նչ պատճառով, հարցրեց նա հետաքրքրաբար, բացայայտ ասացիր դու այն բանը, որ կարող էիր թաքցնելը: Արդհետեւ ես կամենում եմ պահել մօռը խօսքը, պատասխանեց մանուկը, ես նորան խոստացել եմ ամենևին սուտ չասել: Միրելի՛ մանուկ, խօսեց աւազակը, դու ահա փոքր հասակիդ մէջ այդքան լաւ ճանաչում ես քո պարտականութիւնը դէպի մայրդ, բայց ես այսքան տարեկան մարդ եմ

դեռ չեմ զգացել թէ ինչ պարտականութիւն ունիմ դէպի իմ Աստուածը. տուր ինձ ձեռքդ անմեղ մանուկ, թող վկայ լինի սա, որ ես խոստանում եմ այսուհետեւ հաւատարիմ լինիլ:

Աւազակապետի ընկերները երկար միջոց մնացին զարմացած և անխօս. վերջապէս ասացին նորան. «Եղու մինչև հիմի եղել ես մեր առաջնորդ յանցանքի ճանապարհում, այսուհետեւ դարձիր մեզ առաջնորդ առաքինութեան՝ ճանապարհում: Ամենքն էլ մանկան ձեռքով երդում կերան, որ հաստատ մնան իրանց խօսքին: Դորանից՝ յետոյ, աւազակներն շտապեցին յետադարձ իրանց կողոպտած գանձերը: Երբ մտնում էին քառասուն զմե իցաՄ

Գրեց ինչպէս ինչ ծագող զմե իցաՄ

այ միջոցոյց զմայր իցաՄ Գրեց ինչպէս ինչ ծագող զմե իցաՄ

ՓԱՆՏ ՓՈՒՆԸ

Գրեց ինչպէս ինչ ծագող զմե իցաՄ

Փշին հարցրին. ի՞նչ օգուտ ունիս, որ քարվանի բեռն մտովդ անցնելու ել քո րդ ու բախակ դու չես հարցնում, Բաշում ես պոխում, բեռը փչացնում:

— Օգուտն ինչ կ'ունեմ, պատասխան տուեց Անիճած փուշն ու գլուխը ցցեց,

Օգուտ ուղեցողն օգուտ պիտի տայ, իմ սիրտը ղեկըն տես ինչ է ահա:—

Շենց նրանով է սիրտս հովանում, ի՞ր այլոց տունն եմ քանդում կործանում:

Գրեց ինչպէս ինչ ծագող զմե իցաՄ

Գրեց ինչպէս ինչ ծագող զմե իցաՄ

Մանուկները համաձայնեցան Արսէնի հետ: Յետոյ իմացան, թէ ինչքան խելօք զործ էր իրանց արածը:

ՀՈՎՈՒՅՑ ՍՐԻՆԳԸ

Մի անգամ մէկ թաղաւորի յայտնեցին, թէ նորա գանձապահը յափշտակուած է պետական գանձարանը և թաղցնուիւր տան մէջ մի զաղտնարանում, որ փակած է երկաթի դռնով: Թաղաւորը անձամբ գնաց գանձապահի տունը, որ հրամայեց բաց անել երկաթի դռան ու ցոյց տալ զաղտնի սենեակը: Բայց ինչքան մեծ էր նորա դարձանքը, երբ նա յափշտակած գանձի տեղակ տեսաւ միայն չորս տկոր պատեր, մի փսիաթի կտոր, մի քանի կթիչ, այլ և գետնի վերայ անկիւնումը ձգած մի հովուական պարկ և մի սրինգ: Սենեակի պատուհանից երեւում էին գեղեցիկ կանաչաւարդ դաշտերն ու անտառախիտ սարերը: Գանձապահն ասաց թաղաւորին: Անհաշիլ ժամանակս ես ոչխար էի արածեցնում: Դու առար ինձ, թաղաւոր, քո պատար, նոյն ժամանակուանից ես ամեն օր մի քանի ընդունեց ևս կանցնում այս սենեակումս և այս տեղից զուարճութեամբ մտիկ եմ տալիս դաշտերին ու սարերին: Ահ, այն ժամանակ իմ աղքատիկ խրճիթի մէջ ես աւելի երջանիկ էի, քան թէ հիմայ ճոխ պաւտի մէջ: Լաւ է ապրել անյայտութեան մէջ, բայց խաղաղ, քան թէ ունենալ հաշակաւոր անուն և երթարկուիլ միշտ հաւածանքների, ու զրպարտութիւնների:

ԻՏԱՒԱՅԻ ԱՂԶԿՍԵ ԵՐԳ

Մեր հայրենիք թշուառ, անտէր,
Մեր թշնամուց օտնախոխ,

Իւր որդիքը արդ գանչում է
Հանել իւր վրէժ քէն ու ղիս:

Մեր հայրենիք շղթաներով
Այսքան տարի կապիս պած,
Իւր քաջ որդւոց սրբ արկնով
Պիտի լինի ազատուած:

Ահա, եղբայր, քեզ մի դրօշ,
Որ իմ ձեռքով գործեցի.
Գիշերները ես քուն չեղայ,
Արտասուքով լուացի:

Ինչքան կին մարդ, մի թոյլ էակ,
Պատերազմի գործերում
Կարէ օգնել իւր եղբորը՝
Ձանց չարեցի քո սիրուն:

Ահա իմ գործ, ահա դրօշ
Նուս ձի հեծիր քաջի պէս,
Գնա փրկել մեր հայրենիք,
Պատերազմի վառ հանդէս:

Սմենայն տեղ մահը մի է,
Մարդ միանգամ պիտ, մեռնի,
Բայց երանի, որ իւր ազգի
Ազատութեան կրգոհուի:

Գնա, եղբայր, Առտուած քեզ յոյս,
Ազգի սէրը քաջալեր
Գնա, թէև չեմ կարող դալ,
Բայց իմ հոգին քեզ ընկեր:

Գնա մեռիլ դու քաջի պէս,
Թող չտեսնէ թշնամին
Քո թիկունքը, թող նա չասէ
Թէ վատ է Իսալացին:

Ասաց տուեց օրհորդը
իւր եղբօրը մի դրօշ
Մետաքսից էր ազնիւ գործած,
Ուր երեք գոյն կան որոշ:

Եղբայրն առաւ և ողջունեց
իւր սիրական քնքոյշ քոյր.
Առաւ զէկըր, սուր հրացան,
Հեծաւ իւր ձին սևաթոյր:

— Քույրիկ կանչեց քաջ պատանին,
Մնաս բարեաւ, սիրական,
Այս դրօշակին պիտի նայի
Ամբողջ բանակ իտալեան:

Նա սուրբ է ինձ, երբ մկրտուած
Արտասուքով ու կնքած
Գու յանձնեցիր ինձ յիշատակ
Հայրենիքի նուիրուած:

Թէ մեռանիմ՝ դու մի՛ սգար,
Իմացիր որ տարեցի
Դէպի մահու արքայութիւն
Իմ հետ բանի թշնամի:

Ասաց, վաղեց դէպի հանդէս
Աւտորիացոց յանդիման,
Իւր արիւնով զննէ յաւժ,
Ազատութիւն իտալեան:

ԲԱՐԵԳՈՐԾՈՒԹԻՒՆ

Մէկ զիւղի Քահանայ եկեղեցու եկամուտքից հարիւր
մանէթ յետ էր ձգել նոր սկիհ գնելու համար: Մի օր այդ

փողերն առաւ ու գնաց բաղաբ սկիհը գնելու: Երբ որ նա
հարց ու փորձ անելով որոնում էր այնպիսի մի խանութ, որ-
տեղ կարող էր գնել իւր խնդրած առարկան, յանկարծ մի
դռան յետևից բարձր ձայներ լսեց: Հետաքրքրութիւնից շարժ-
ուած՝ քահանան կամեցաւ գիտենայ այդ աղմկի պատճառը.
ներս նայեց բակի մէջ և ինչ տեսաւ:— Գետնի վերայ թափած
զանազան իրեր, ամաններ, շորեր և ուրիշ տեսակ կահ-կա-
րասիք: Մտում կանգնած էր պօլիցիական աստիճանաւորը, որ
աճուրդով ծախում էր մէջ տեղ թափած իրեղէնքը. մի կող-
մում էր մարդկանց բազմութիւնը: սորա ուզում էին օգուտքա-
ղել յարմար դէպքից էժան ապրանք գնելու. իսկ միւս կող-
մում հիւանդոտ դէմքով կանգնած էր մի մարդ. կողքին կուճ
էր եկած նորա կնիք, իսկ դոցա մօտ երկու փոքրահասակ մա-
նուկներ: Դոքա ամէքն էլ լուռ ու մոնջ կեցած էին մի կողմ
և արտասուքը հանդարտ-հանդարտ գործում էր նոցա երեսով:

Այս ցաւալի պատկերը քահանայի աչքովն ընկաւ թէ
չէ՝ սիրտը մորմոքեց, մօտ գնաց խեղճ մարդուն և հարցրեց.
«Կասկած չունիմ, որ այս իրեղէնները քունն են. ինչի՞ց արդեօք
ստիպուած ծախել ես տայիս տանդ կահ-կարասիքը»:

— Ծախել տուողը, տէր հայր, ոչ թէ ես, այլ իմ տա-
նուտէրն է, որ զանգառել էր ինձ վերայ: Մի տարոց աւելի է,
որ հիւանդ էի զրեթէ անընդհատ և չէի կարողանում փող
աշխատել, այդ պատճառով պարտքի տակ ընկայ որի համար
էլ ահա ծախում են տանս առք ու կարգը որ պարտքս
վճարեն. ի՞նչ պէտք է անեմ արդեօք յետոյ—այդ Աստուած
միայն զիտէ:

Քահանան այս պատմութիւնը որ լսեց, իսկոյն դադա-
րեց պօլիցիականի գործը և հարցրեց թէ ի՞նչ քան էր պարտ
այն մարդը:

«Հարիւր ու հինգ մանէթ, պատասխանեց աստիճանաւորը

Քահանան գրականիցը հանեց սկիհի հարիւր մանէթը,
հինգ մանէթն էլ իրանից աւելացրեց և առեց խնդը մարդու
պարտասիրողը:

Առուրը վերջացաւ Քահանայի մարդասիրութիւնն ամեն
մարդ գովեց. ինչ խնդը մարդն արտասուք թափելով շնորհա-
կալ էր լինում. իւր ազատողից և օրհնում նորա կեանքը:

Յետ դարձաւ քահանան գիւղը և ժողովրդին պատմեց
այս անցքը, աւելացնելով թէ՛ Աստուծոյ անաջն պակասու-
թիւն չէ մեզ համար, երբ մենք առաջուան պէս հին սկի-
հում պահենք սրբութիւնը Այն հեղ Փրկիչը որ չարհա-
մարհեց ծնանիլ ակոսի մէջ, աւելև ուրախ կը լինի մեր այս
բարեգործութեան վրայ, քան եթէ նոր ոսկեղէն սկիհ գնէինք
նորա արիւնն ու մարմինը պահելու համար:

ՔԱՀԱՆԱՅ

Այն ո՞վ է կանգնած ամբիոնի վրայ,
Եղ ղողուն ձեռքերն երկինք ամբարձած,
Գրթառատ աչքերն ի արտասուքով,
Բազմութեան ուշքը դեպի նա դարձած,
Որին ամենը հայր են անուանում:
Ծանօթ անձանօթ հաւասար յարգողով:
Որի լոկ խօսքը օրէնք է նոյա,
Սրաի զաղանկը նորան են յայտնում:
Քահանայ է նա քառող մեղքերու,
Միջնորդ Աստուծոյ մարդկան ազգի հետ:
Հովիւ է անխոնջ Գրիստոսի հօտին,
Երկնածիր գանձին նա է արթուն դէտ:

երբ մենք թաթախուած Ազանայ մեղք
եկանք այս աշխարհ Երևալ ցաւերով,
Ո՞վ սրբեց մարեց մեր հին մեղքերը,
Ո՞վ մեզ սփոփեց իւր սուրբ խօսքերով:
Կամ երբ ժանտախած ընկած մահճումը
Մտառանջ, անյոյս մահ էինք խնդրում,

Պանդխտի նախ ամենեց թողած,
Վիճ յանանի՞ մեզ առաջին հաւառ ջգնութիւն,
Նստուա ի քակած երբ մոլորուած դառնելու նրան
մայ ճայեմանց Կոյր վաղում էինք դէպի խորխորատ,
Վիճ զգուշ Նո՞վ արդեօք այն օր վրկեց մեզ մահից,
Վիճ ի իւրական զբէն հանեց անարատ,
Իրաւա Նայլամոյերը մեղսալիր աչքերս բնաւ
մայ յարցա մտքներ համարձակում երկինք ամբարձնալ
զմէ՞ զո լի Որին կանչում ենք մի ճնորդ հաշնութեան,
զգուշ լի Քեմո՞վ յոյս ունիք թողութիւն սոսանալ
յնադ սլո Նեւ կամ զբաղած ունայն գործերով
մի յնդուով Մոռցել ենք Աստուած, կրօնը, Սուրբ հաւատ
զանազ յո զՈ՞վ է մեր տեղը, մեր մեղաց համար
զոլ վրտալ Սրտատուք թափում աչքէն յորդանաւ
աղոս մ բիւրի Քահանան է այն և միշտ քահանայ զմեզ
Պատմա չ Մեթ միջնորդ, հովիւ քաջ և աղօթիչ,
վրդիք ու Որբոյ հայր, եղբայր ազբատ մուրացկին,
Ե՛կ պատուենք, եղբարք, այդ սուրբ քահանան,
Սիրենք միշտ նորան մանկական սիրով,
Որ ամբողջ դիշեր իւր որդւոց վերայ
Պատրպտ է հակել անբուն աչքերով:
Նա բոլոր կեանքը զօհեց մեզ համար,
Իսկ Նստանաջուղեց փառք, պատիւ, զբօսանք աշխարհիս:

Գրանց սուրբ քահանան էլ հիշէ կարող
 Արդեօք մեզ համար լինիլ հայր բարի:
 Կրօնքս միշտ զմեզ ընդհանր ընդհանր
 Կրօնքս միշտ զմեզ ընդհանր ընդհանր
 Կրօնքս միշտ զմեզ ընդհանր ընդհանր
 Կրօնքս միշտ զմեզ ընդհանր ընդհանր

Անտառը մեծ օգուտ է տալիս մարդուն: Ծառերը մաքրում են օդը և պահպանում ջուրը: Գարնան ժամանակ ձիւները հալուելիս ջուրը անքառի հողի մէջ կանգ է առնում արմատների ու մամուռի արանքում, որը մեծ նշանակութիւն ունի: Բայց որ տեղերում ձիւնը արագ է հալվում ջուրը հեղեղներով թափվում լցնում է վտակներն ու գետերը և ակերից դուրս հոսելով տակով է անում քանդուկ, կամ աւազով ծածկում փչացնում շատ բարիքներ: Իսկ անտառն այդպիսի վտանգաւոր հեղեղներից փրկում է թոյլ չտարով, որ ձիւնը արագապէս հալուելու համար համարձակաց և ջուրը ներս է ծծում հողի մէջ: Մարտոս երկիրներում այս բանը աւելի նկատելի է լինում: Պատահել է, որ երբ կոտորել են սարի անտառը, ամբողջ պուլաւէտ սեփեր ջուր ու ցամաք անապատներ են դարձել: — սարի հեղեղների կասողի յորձանքները բերել քշել են սեւահողը դաշտի երեսից և նորա տեղը սիւնել աւազ ու քար: Բայց մենակ այս է անտառ՝ ծառայութիւնը, նա դարնան ժամանակ ջուրը յետ ձգելովի իւր մէջ արշար է պահում չորային ամառան համար: Բայց դաշտերի վերայից ջուրը շուտով է անցկենում բիւք-բիւք թէ որ մնում է այն էլ շուտով գոլորշի է դառնում, որովհետեւ բաց դաշտերում արեգակի զօրութիւնն աւելի սաստիկ ու քամիների հոսանքն աւելի ազատ է լինում: (Մենք ամենքս գիտենք թէ լուսնացած շրերը երբ են շուտով ցամաքում): Այս պատճառով ջերմ ամառը վտակները ցամաքում, իսկ

գետերը ծանծաղանում են էլ նաևերը չեն կարողանում սողալ նոցա վերայով, երբեմն էլ ապրանքներով լի նաևերը տակ են անում ծանծաղուտքի վերայ և մեծամեծ վնասներ հասցնում վաճառականներին: Ահա այսպիսի դիպուածքում գետը կարող էր պաշարաւոր տնտեսի պէս օգնել գործին:

Սակայն սորանով էլ չի վերջանում անտառները կտրատելուց ստացած վնասը: Անտառները փչացրած տեղերում օդի եղանակն էլ է փոխվում: ձմեռը լինում են դաժան ցրտեր ու բուքեր, իսկ ամառը՝ երաշտութիւն, և դորանից ի հարկէ արտերը մեծ վնաս են ստանում: Զմեռ ժամանակ անտառը մասամբ տաքութիւն է պահում: այս նորանկէ է երեւում, որ ծառը երբէք դիտովին չի սառչում: Սակայն ժամանակ անտառը հովու թացութիւն է տալիս: Բայց դորանից նկատուած բան է, որ անտառուտ տեղերում հազիւ են պատահում փոփոխական ցաւեր, ժանախտներ, որովհետեւ այդ տեսակ հիւանդութիւններով մարդիկ վարակվում են օդի միջնորդութեամբ, իսկ ծառերը մաքրում են օդը գուցէ դուք ինքներդ փորձած լինիք, որ անտառումը մարդ կարծես թեթեւ ու ազատ է շնչում:

Ահա ինչքան օգուտներ է տալիս անտառը մարդուն: Դեռ չեմ յիշում ես այն ծառայութիւնը, որ անում է նա բնական թիւ թռչուններին յուստ չորքոտանիներին, վերակրելով ինոցայս և ոչ այն, որ նա վառելիք է հասցնում մեզ ու անոր շինելով լուսնութեք, նոյնպէս և շատ ուրիշ կարասիք ու գործիքներ:

Կրօնքս միշտ զմեզ ընդհանր ընդհանր
 Կրօնքս միշտ զմեզ ընդհանր ընդհանր
 Կրօնքս միշտ զմեզ ընդհանր ընդհանր
 Կրօնքս միշտ զմեզ ընդհանր ընդհանր

Ծառերն անտառում երբ շատ նեղացան
 Կացնի ձեռքիցն, ու էլ չիմացան

Ինչ անեն, որ իրանց գլուխը սպառեն
 Թորհուրդ արին որ մի հնարք անեն
 «Կացինն ո՞վ է, որ մեզ կարողանայ
 Գոր անել յաղթել, ի՞նչ մեծ բան է նա»
 Այսպէս ձայն տուեց ծառերից մէկը,
 «Մենք որ կոթ չտանք՝ կացինն ի՞նչ է որ
 Յանդգնի անել մեզ կտոր կտոր»:

Թող իմացողն ինքն իմանայ
 Եւ ի զուր տեղը կացնից չնեղանայ,
 Ով որ կոթ կտայ պողվատի կացնին՝
 Թող «հոգեոցն» ասէ առաջ իւր անձին:

ՍԵՐԿԵԻԼԻ ԾԱՌ

Մեր այցում կայ մի հինօրեայ մեծ ու բազմաձիւղ
 սերկեիլի ծառ: Նորա արմատները խոր մտած են գետնի
 տակ, իսկ դէպ ի վեր բարձրացած է նորա բունը, որ ծած-
 կուած է գրսի կողմից գորշագոյն ձաքձքած կեղեւով: Բար-
 ձրում բունը բաժանվում է քանի մի ճիւղերի, իսկ ճիւղերը
 բաժանվում են ոստերի. սոցա վերայ կանաչ սիրուն թիթեռ-
 նախերի նման կախկախուած են տերևները: Աշնան վերջերին
 մօտ տերևները դեղնում ու թափվում են, իսկ ոստերի վերայ
 ամբողջ ձմեռը մնում են փոքրիկ ամուր կինամոնագոյն պտոյ-
 տներ (բոխեր, կոկոններ):

Սերկեիլներին ամբողջ ձմեռը մերկ է լինում, բայց գա-
 րունքին, երբ արևի ջերմութիւնը շատանում է, և ձիւնը հալ-

վում՝ նորա արմատները սկսում են թաց գետնից ծծել սննդա-
 կան հիւթեր: Հիւթերը բարձրանում են վեր ճիւղերի ու
 ոստերի միջով և սկսում են լցնել փոքրիկ պտոյտները, որ
 անշարժ կացած էին ամբողջ ձմեռը: Նորա ուռչում փափ-
 կում են. նոցա կինամոնագոյն կեղևները (թափուկները) յետ
 են բացվում և նոցա տակից սկսում են դուրս երևալ սիրունիկ
 կանաչ տերևներ և վարդագոյն ծաղիկներ: Երբ ծաղիկները
 թառամում են և նոցա թերթերը թափում այն ժամանակ
 նոցա տեղն երևում են պտոիկ կանաչուկ սերկեիլներ: Սերկե-
 իլը երեսից ծածկուած է լինում բրդոտ հագուստով, կարծես
 սուղ հողած լինէր: Այս է պատճառը, որ մեր ժողովուրդը
 տխրած ու մրկած մարդուն ասում է. «ունքերն իրար է տուել
 սերկեիլի բրդի պէս»: Երկար ամառը շատ մնայուց յետոյ՝
 լցվում է ու դեղնում ինչպէս խունկ, նա սկսում է ծառից
 թափուկ (կաթուկ—տալ): Սերկեիլը քաղում են ծառից, և
 ահա պատրաստ է, որ մենք անոյշ անենք այդ համեղ, գե-
 ղեցիկ պտուղները: Աշնան վերջերին դարձեալ սկսում են դեղնիլ
 տերևները և թափուկ, և այլն շարունակ, ինչպէս ասուեցաւ:
 Այսպէս է ահա կեանք անցկացնում ծառը տարեց տարի:

ՈՍՏԻԿ

Ո՛ր ես առաջ գնում, խեղճ ոստիկ ծառին,
 Տե՛ս, չձգեն քեզ ալեք յանդունդը ծովին,
 Ինչպէս անտէր որբիկ, թշուառ, անպաշտպան,
 Որ ընկել է ձեռքը չարաներգ մարդկան:
 Չես ունենալ ոստիկ, ազատութեան հնար,
 Զոհ կենիս, խեղճիկ, այեաց չարաչար:

Թուճի գլուխը, նա բողոքովին ծածկուած է կարմրահանաչ առուոյտով (եօնջայով) մանր թիթեռնակները թռչկոտում են ծաղկից-ծաղկի, ամեն կողմից լսվում է ձպուռնների ձռձռոցը, բզզում է թառուտ մեղուն, ահա վեր թռաւ խրտնած արտուն էր թուճի գլխից քո առաջը ծաւալվում է լայնարձակ դաշտը հազար քու մի ծաղիկներով զարդարուած, մէկ տեղ կարմնաշապիկ առաջը (լարազար) միւս տեղ վայրի կակաչք, մէկ տեղ հովաաշուշանք, միւս տեղ գեղին նարկիսի թուփը գլուխները թեքած երևում են թեթե հովիտակ, ահա և կապուտակ մանուշակն ու մորու գեղին ծաղիկն էլ այս տեղիցն են գլուխ բարձրացրել որ զարդարեն թուճի կուրծքը շուրջանակի:

ՋՈՒՐ

Չուրը հեղուկ մարմին է, այսինքն այնպիսի մարմին որի մասնիկներն այնքան թոյլ են կցուած իրար հետ որ անդադար ջանք են անում իրարից հեռանալու: Այդ մասնիկները չեն կարող մէկ-մէկի վրայ մնալ մինչև որ նոցա չպահես մի ամանի մէջ: Սակայն շատ փոքր քանակութեամբ ջրի մէջ մասնիկները կարող են իրար կցուած մնալ կաթիլ աձեւ ինչպէս օրինակ, շատ անգամ մի հատ կաթիլը կախված մնու է ոստերի կամ տերեւների ծայրում, մենչև որ քամին վայր է ձգում նորան: Այդպիսի յատկութեան համար ջրին անուանում են կաթիլահեղուկ մարմին:

Չուրը կարող է լուծել իւր մէջ շատ մարմիններ.— աղ, շաքար, կիր, բոյսերի կամ անասունների նշխարներ և այլն: Ջրի այդ յատկութիւնիցն է, որ բնութեան մէջ յստակ Չուր չէ կարելի գտնել, որովհետև նա անդադար հոսում է հողի

զանազան շերտերով և հաղորդակցում զանազան մարմինների հետ: Ամենից յստակ ձիւնի կամ անձրևի ջուրն է: Իւր մէջ կիր պարունակող Չուրը կոչվում է կրային ջուր, նա կոչու է լինում և չի լուծում սապոնը: Ծովի ջուրը դառնաղի համ ունի, որովհետև զանազան աղեր է պարունակում իւր մէջ: Մի քանի գետերի և առհասարակ լճերի մէջ Չուրը պարունակում է իւր մէջ գործարանական մնացորդներ, որոնք փտելով նեխում են և սկսում են Չուրն ապականել: յստակ Չուրը միշտ նոյնն է և ամենևին չի ապականուիլ: Հանքային ջրերն ունենում են այն հանքերի համը, երբեմն էլ գոյնը, որոնց միջից անցնում են նոքա մինչև գետնից դուրս բղխելը: Ամեն մի խառնուրդից զտած յստակ Չուրը շատ թափանցիկ է լինում և ոչինչ համ ու հոտ չունի:

Ամենքս էլ գիտենք, որ Չուրը միշտ հեղուկ չի մնում: սաստիկ ցրտից նա սառոյց է դառնում, իսկ սաստիկ տաքից — գոլորշի: Եթէ մի ամանի միջի Չուրը երկար ժամանակ եռացնենք՝ բոլորովին կ'սպառուի: Ռ'ւր կ'երթայ նա կրգոյրշիանայու կրցնդի օդի մէջ: Ջրի մասնիկները, որ առանց էն էլ թոյլ էին կցուած իրար հետ, ջերմութիւնից առտուել և առաւել անյայտանում են (խոտութիւնը կորցնում են), այնպէս որ վերջապէս օդիցն աւելի թեթեւանալով բարձրանում են վեր: Մի պնակ որ պահենք եռացող ջրի վերայ՝ պնակի երեսին կը ժողովուի նա իրրև կաթիլներ սորանից կարող ենք իմանալ, որ Չուրը չի անհետանում իսպառ: Ջրի գոլորշիքը զիպչելով սառն պնակին՝ պաղում են խտանում և ստանում կաթիլների ձև:

Սակայն առանց տաքացնելու էլ Չուրը կարող է գոլորշիանալ: Թրջեցէք ձեր թաշկիմանակը և կախ արեք թէկուզ ցուրտ սենեկի մէջ, մի քանի ժամանակից յետոյ կրտեսնէք, որ թաշկիմակը ցամաքել է, այսինքն Չուրը գոլորշիացել է նորա միջից, թէև դուք չէիք տեսած գոլորշին: Ձէք տեսել դուք

գործընդհանուր համար, որ պատճառակալից պատճառ էլ սենեկի մէջ ջրի մասնակները կամայականաց են գործընդհանուր, այն ինչ եռացնելիս նորա շատ արագ յնորելով ընկնում են իսկոյն պատճառի մէջ, և շատ արագութեամբ սրտելով փոքրիկ կաթիլներ են գոյացնում, որոնց միւս թեաներ շոգի կամ գործընդհանուր ասում մենք: Ահա ինչու ձեռք տեսնուած ենք ձիուց բարձրացող գործընդհանուր, իսկ ամառը չենք տեսնում, թէ և յայտնի բան է, ձին ամառը շատ է քրտնում, քան թէ ձմեռը: Եւ այսպէս, մի և նոյն ջուրը գանազան ջերմաստիճանների տակ չորս տեսակ փոփոխութիւն է կրում, — իբրև սառուց, հեղանիւթ, գործընդհանուր մանրիկ կաթիլներ, և իբրև գազ կամ ծղակերով դուրսեանք: Սենք գիտենք, որ մամը հեղուկ է դառնում տաքութիւնից երկաթն էլ սաստիկ տաքութիւնից առաջ կակուցում, յետոյ հեղուկանում է: ոսկին ոչ միայն հեղուկանում, այլև կարողանում է շոգիանալ: Հեղուկ սնորհիկը սաստիկ ցրտից այնպէս է սառչում, որ նորան կարելի է կռել ինչպէս արծաթ, բայց երբ եռացնեն նորանից կը գոյանայ գործընդհանուր շատ քնտասկար է առողջութեան համար: Չանագան մարմիններ ջերմութեան ետեւորելով բնագէտ մարդիկը համոզուել են, որ ամեն մի մարմին ջերմութեանից ընդարձակվում է, ցրտից — գուճ է դալիս: Բայց ի՞նչ ասել է մարմինն ընդարձակվում է. — ասել է, թէ նա առաջուանից աւելի սեղ է բռնում, չըփոխելով իւր կշիռը: Վերցնենք մի ֆունտ ծանրութեամբ սպունդ և սեղմենք նորան ձեռքներիս մէջ, նորա կշիռը նոյնը կը մնայ, բայց նա աւելի քիչ տեղ կը բռնի, բայց անենք ձեռքներս՝ նա դարձեալ կընդարձակուի առաջուան չափ, ոչինչ կշիռ չի աւելանալ նորան: Մի գաւաթ հալած արծիճը քիչ կը շարժուի, քան թէ նոյն չափով ձուլ արծիճը. իւրը երբ սառում է նորա ծաւալը փոքրանում է ամանի մէջ, և այլն: Ահա

ինչու մի կտոր ձուլ արծիճը կը սառնուի հալած արծիճի մէջ, և պինդ մումը — հալած մումի մէջ:

Բայց այս ընդհանուր կանոնից բացառութիւն է կազմում ջուրը՝ մի բաժակ սառուցը մի բաժակ ջրից թեթեւ է. եթէ մի շեշ ջրով լցնենք և բերանը խցելով ցրտի տակ դնենք, այն ժամանակ շեշը կը տրաքի, պատճառ, սառուցը շատ տեղ է բռնում, քան թէ այնքան ջուրը, որքանից նա գոյացած էր: Ահա ինչու սառուցը թեթեւ է ջրից, և որովհետեւ թեթեւ է, ուստի և լողում է ջրի երեսին ու չի սուզվում:

Եթէ մենք սկսենք ջուր ու իւր սառցնել երկու ամանների մէջ՝ կընկատենք որ իւրը տակիցն է սառչում, իսկ ջուրը ընդհակառակն, երեսից: Զրի այս դարմանալի յատկութեանը պարտական ենք մենք նորանով, որ գետերն ու լճերը ձմեռն երեսից են միայն սառուց կապում, իսկ սառուցի կեղևը պահպանում է տակի ջուրը սառչելուց եթէ որ ջուրն էլ ուրիշ մարմինների պէս սառչելիս սեղմուէր և ոչ թէ լայնանար, այն ժամանակ մեր գետերն ու լճերը կ'սկսէին ամանի միջի իւրի պէս տակից սառչել, բոլոր ջուրը կը գոյացնէր մի սառցեղէն զանգուած և բոլոր ջրային կենդանիքը ձմեռը կը սատակէին:

—
0 Գ.

Մի փոքրիկ փետուր դնենք սեղանի վերայ և հովհարենք նորան գրքով: Սենք ձեռք չենք տալիս փետրին, բայց նա ինչու է ընկնում: Ն հարկէ վախենալուց չէ այդ, որովհետեւ փետուրն անշունչ առարկայ է:

Քրքի և փետուրի մէջ տեղը կայ երևի մի երրորդ մարմին, որ մենք չենք տեսնում: Այդպէս էլ է, այնտեղ կայ ոչ: Երբ գողգողալով շարժում են ծառերի տերևները, երբ ծածանվում են ալեքների նման արտերը, երբ ման գալիս փրփուում են մեր փեշերն ու թեւերը, երբ թող է բարձրանում, կամ յանկարծ մեր գրակը թռչում է գլխներիցս, — պետք է գի-

տենանք, որ այդ միջոցին շարժւում է օդը: Այն օդն ենք տեսնում, ոչ նորա հոսանքը—շարժմունքը, բայց մենք կարող ենք նկատել նորա ներգործութեամբ յառաջացած երևոյթները: Օդի սաստիկ շարժմունքը կամ հոսանքը քամի է անուանւում, իսկ աւելի ուժգինը—մրրիկ, որ երբեմն կարողանում է ծառեր պոկ տալ և տանիքներ փրցնել:

Եւ այսպէս մենք թէև օդը չենք տեսնում, բայց մեր երկու արտաքին զգայարաններով—չօշափողութեամբ և լսողութեամբ, կարողանում ենք գիտենալ, որ նա կայ: Բայց ինչո՞ւ օդը չենք տեսնում: Պատուհանների ապակին երբ որ շատ պարզ ու թափանցիկ է լինում, կա ծոււժ կա թէ իսկի ապակի չկայ, մինչև որ չես շօշափում նորան: Ապակին չենք տեսնում, որովհետև նա շատ թափանցիկ է: Իսկ օդը և՛ ս առաւել թափանցիկ է: Սակայն երբ շատ հաստ է լինում՝ օդի շեւուը կարող ենք տեսնել նա կապոյտ գոյն կունենայ, այսպէս էլ ջուրը, ապակին, կապոյտ գունով են երևում մեզ, երբ որ շատ են լինում: Մեր երկրի շոքս կողմը պատած է յիսուս վերտառչակ հաստութեամբ օդ, որ մ թ ն ա լ ո թ ու (առօթներ) է ասում: Դորա միջով է, որ կապոյտ է երևում մեզ լայնածաւալ երկինքը: Մթնոլորտն էլ շատ թափանցիկ է. նորա միջով մենք տեսնում ենք երկնքի աստղերը:

Որովհետև օդը չենք տեսնում, նորա յատկութիւններն էլ չենք կարող տեսնել, այս պատճառով պէտք է ճանանչենք նորա յատկութիւնը մի յն փորձերով: Գննենք, օրինակ, թէ ինչպէս է ներգործում նա ուրիշ մարմինների, թող ակեր ջրի վերայ:

Վերցնենք մի գատարկ բաժակ և մի ջրով լցրած խոր աման. բաժակը գլխիվայր պահենք և սկսենք փոքր առ փոքր խրել ջրի մէջ: Մենք կը տեսնենք որ ջուրը բաժակի մի մասը կը լցնի նորանից վեր էլ չի բարձրանայ, թէև ամբողջ բաժակը

ջրի մէջ խրենք: Ինչն է ուրեմն արդեւ լինում ջրին բարձրանալու: Բաժակի մէջ ուրիշ օչինչ չէր կարող լինիլ, բայց օդից կը շանակէ օդը մաքրմի ն է, որ իրա համար բնուած է մի ոլորտ տեղ և իւր տեղը չի անլիսուրիշին օրինակ ջրին: Բաժակը ջրի մէջ խրելիս զգում ենք որ նա ընդդիմանում է այս ու թէ բաժակը, այլ օդն է ընդդիմանում: Թող մի քիչ ծռենք բաժակը, անսէք ինչպէս շուտ կրկնուրի նա ինքն իրան և մենք մինչև անգամ տեսնում ու լսում ենք նորան ջրի միջից դուրս դալիս մեծ պղնձակներով, որոնք մակերևութին հասածին պէս արագում են:

Զգենք բաժակը ջրի մէջ կողքի պահած, այնպէս որ նա բոլորովին լցուի ջրով: Այժմ շուտ անք բաժակը ջրի մէջ գլխիվայր ուղղածից իջրքով և սկսենք դուրս հանել նորան, այն էս աննք սակայն որ բաժակի շրթունքն իսպառ չըզուրս դան ջրից. մենք դուրս կը հանենք, ոչ միայն բաժակը, այլ և ջուր նորա մէջը լցուած: Ինչո՞ւ հասար ջուրը վայր չի թափւում բաժակի միջից:—Որովհետև օդը իւր ծանրութեամբ ճնշում է ամանի ջրի մակերևոյթը: Ջուրը էլ մտնում է բաժակի մէջ, որովհետև օդից դատարկ է լինում: Նա՛ւ պարս ծծեցէք օդը մի որ և է խողովակի միջից և յետոյ թող շրտալովի որ նորա մէջ օդ մտնի, խրեցէք մի ծայրը ջրի մէջ: Ջուրը արագութեամբ կը բարձրանայ խողովակի մէջ: Ինչն է այն տեղը զբաւմ նորան:

Ուրեմն օդը թափանցիկ և ծանրութիւն ունեցող մարմին է, թէև նորա ծանրութիւնը շատ աննշան է: Մի հեշտ փորձով գտնէ կարող ենք գիտենալ, որ օդը ջրից թեթեւ է: Մի շեշե բերան խցենք ու ձգենք ջրի մէջ, նա չի խրուել, այժմ լննենք նորան ջրով նա իսկոյն տակ կընքտի, կընշանակէ ջրովի շեշե ծանր է, բան թէ օդով լի շեշե:

Ամենքդ էլ տեսած կըլինիք, թէ ինչպէս մանուկները գրեցից

կամ մասուէրի խողովակից տրաքիչ են շինում: Գրչի մի բերանը անց են կաց ում վարունդի կամ սեխի կեղև, և կամ մասուէրի խողովակի մի բերանն անց են կացնում որպիսի և իցէ խցան. միւս բերանից խրում են ճիպոտ մսոցի նման, այնպէս որ կողքերով օդ չըկարողանայ անցնիլ մսոցը դեռ խցանին չըհասած նա տրաքելով դուրս է թռչում խողովակից: Ինչե՞ցն է այս.— մսոցի ու խցանի արանքում գտնվում է մի երրորդ մարմին, օդ, որ ճնշելով դուրս է թռչնում խցանը: Խողովակի մէջ մսոցը յետ ու յառաջ քշելով, երբ դեռ խցանը դուրս պրծած չի լինում, կարծես թէ մի բան ընդդիմանում է զըսպանակի պէս մսոցի ու խցանի արանքում, այդ օդն է, որ մսոցը ներս հրելիս սեղմվում է, իսկ դուրս քաշելիս ընդդարձակվում: օդի այդպիսի յատկութիւնը, որ ճնշուելիս գուճ է գալիս, իսկ ազատ մնալիս դարձեալ ընդարձակվում—ասվում է առաջադականութիւն:

Վերջենք այժմ մի փամփուշտ, պաղ օդ լինենք մէջը, բերանը պինդ կապենք և դնենք տաք վառարանի մօտ. փամփուշտը հետոհետէ կուռչի, և եթէ թողնենք նորան այն տեղ՝ կըտրաւի: Իրսից օդ ի հարկէ չի մտել փամփուշտի մէջ, ուրեմն միջի օդն է, որ տաքանում և ջերմութիւնից լայնանում է. ապա ուրեմն օդն էլ բոլոր միւս մարմինների նման ջերմութիւնից ընդարձակվում, իսկ ցրտից սեղմվում է: Ձմեռն օդը պաղ ու թանձր է, իսկ ամառը—տաք ու անօսր: Տաք օդը թեթև է լինում պաղից և վեր է բարձրանում: Նթէ մի մեծ ու թեթև գունդ լինենք շատ տաք օդով, գունդը կարող է թռչիլ պաղ օդի մէջ:

Բայց առանց տաքանալուն էլ օդը միշտ աշխատում է ընդարձակուիլ, նորա անտեսանելի մասիկները ջանք են անում անդադար ցրիւ գալ, և թէ քիչ օդ պարունակող մի փամփուշտ դնենք օդից զուրկ մի տարածութեան մէջ, նա արա-

գապէս կ'ուռչի և մինչև անգամ կը պայթի: Ջուրը ձգտում է տարածուիլ գետնի երեսով, իսկ օդը ձգտում է տարածիլ դէպի ամեն կողմ: ահա ինչու օդը և ուրիշ նորա նման մարմինները կոչվում են ո՛չ հեղուկ, այլ գազանման մարմինն եր: Ջրի մասնիկները միայն վատ են կցուած իրար հետ, իսկ օդի մասնիկները ոչ միայն վատ են կցուած, այլև աշխատում են իրարից հեռանալ: Այսպէս են լինում ջրի մասնիկներն էլ, բանց միայն այն ժամանակ, երբ ջուրը գազի նման սկսում է բերձրանալ: Ինքն ըստ ինքեան հասկանալի է, որ օդը և բոլոր գազերը պէտք է շատ թեթև լինին ջրից:

Օդը կարևոր է ամեն մէկ կենդանու շնչառութեան համար, մինչև անգամ ձկների համար, չընայելով որ նոքա ջրի մէջ են բնակվում: Նթէ ձուկը ձգեն մի ջրով լի ամանի մէջ և այնպէս փակեն բերանը, որ օդը ներս չերթայ, ձուկը կը սատակի, թէ և ջրի պակասութիւն չի լինիլ նորա համար: Նրեւի դուք շատ անգամ կը լինիք նկատած, որ ջուրը եռ գալիս՝ նորա երեսին անընդհատ բարձրանում ու փուլ են գալիս փամփուշտիկներ, այդ՝ օդն է, որ ջերմութիւնից հալածուած գուրս է թռչում ջրի միջից: Նթէ շատ եռացրած թէև յետոյ պաղած, ջրի մէջ ձգենք ձուկը, նա կը սատակի, որովհետև այդպիսի ջրի մէջ օդ չի լինիլ: Խլուրդն էլ իւր խոր գետնափորի մէջ, հողի տակ զեռացող ճճին էլ շնչում են: Ամենայն սեղ էլ, ուր մարդիկ կարողացած են լինիլ, սարերի կատարին, թէ այրերի մէջ, գտնուել է օդ: Սորանից եզրակացնում ենք, որ օդը մի ծովի պէս շրջապատում է երկիրը, և այդ օդեղէն ծովի յատակի վերայ ման ենք գալիս մենք, ինչպէս ձկները լողում են ջրի մէջ. օդը մտնում է ջրի և մինչև անգամ հողի մէջ: Գոհանանք ուրեմն Արարչից, որ այսպէս առատաձեռնօրէն շրջապատել է մեզ այն թանկագին նիւթով, առանց որի աւելի շուտով կը մեռնէինք մենք, քան թէ առանց հացի ու ջրի:

առաջունից մի ցիր ու ցան ժողովուրդ էլ կար, որ իսկոյն հպատակեցաւ Հայկին:

Անձնամոլ թագաւորը տհաճ լինելով այս բանի վերայ մտքում դրեց առաջ կակուղ վարուիլ Հայկի հետ և պատգամաւոր ուղարկեց իւր որդուն, որ Հայկը գայ հնազանդի իրան և բնակուի իւր երկրի մէջ ու կուզենայ: Բայց Հայկը զայրացած մերժեց Բէլի հրաւերը:

Այն ժամանակ գոռող հսկան մեծ ամբոխ ժողովեց իւր հպատակներէից և կատարի հիւրդի պէս գնաց Հայկի վերայ: Այս բանը երբ որ լսեց Հայկը, ինն հաւաքեց իւր կտրիճ ու քաջադիւղ մարդկանց և պատրաստուեցաւ հանդիպելու աստուածանալ ցանկացող Ներքովթին: Թէպէտ Հայկի կտրճների խումբը փոքրիկ էր, բայց նա քաջալերական խօսքերով ողևորեց նորանց, և նոքա աչքի առաջ ունենալով իրանց անցուցանելի անկախ կեանքը՝ սիրտ առին, որ քաջութեամբ դէմ կենան թշնամու բազմաթիւ զօրքին:

Արդարեւ, հենց նորանն է յաղթութիւնը, ով որ մի գործ ձեռնարկելիս հաստատ կամքով ու սրտով է սկսում: Հայկը իւր բոլոր քաջերով բռնութիւնն ասող մարդիկ էին, ուստի և ամենքն էլ լաւ համարեցին քաջութեամբ մեռնիլ, քան թէ կրկին անգամ Բէլի նման բռնաւորի ձեռքի տակ ընկնիլ: Եւ ահա, երբ որ երկու կողմից կուռուդները ճակատ ձակատի եկան, Հայկը զիտեց ուղղակի զրահաւորուած Բէլին, լարեց աղեղը և իւր ահագին եռանկիւնի նետը ցցեց նորա կուրծքի մէջ: Վայր ընկաւ հսկան, սարսափեց նորա զօրքը այս տեսնելով և ցիր ու ցան եղաւ ու փախաւ:

Դորանից յետոյ Հայկի ժողովուրդն ազատ կերպով ապրեց Արարատի սահմանում, և հետ զհետէ աճում ու բազմանում էր ընդլայնելով իւր բնակաւորած երկիրը: Փոքրիկ ազգը իւր նահապետ Հայկին զիւցազնի յարգանք տուեց

և նորա քաջ ու հռչակաւոր անուամբ կրչուեց «Հայ ազգ»
Ահա որտեղից և երբ է ծագել Հայ անունը:

ԳԱՐՆԱՆԱՄՈՒՑ

Քեզ ողջոյն զուարթուն
Առուգազատակ զարուն.
Քեզ ողջոյն բիւր անբուն
Տալիս է Հայոց — Տուն:
Անուշաւանի
Սօսիք տերևով
Ծիտերը ծառից
Իւրեանց ճըռուողով
Օրհնում են զալը,
Երկնքի դեսպան,
Դու ես մեր կեանքի
Պաշար ու պաշտպան:
Երբ հեղիկ մօտեցար
Մասիսի դաշտերին
Բքածին ամպերը
Տարագիր գնացին:
Հին լեռ բացեց
Իւր թաւառ կուրծքը.
Քեզ կանաչ դիպայ
Սփռեց չովհարը

Սիրազար ստիակը
Իւր վարդի յեռքից
Վաղեց Արարատ
Եինել իւր բունը:
Շատ երկար Հայաստան
Քո գալուն սպասեց,
Մաղկեցաւ նա ալիօք,
Շատ լացեց արտասուեց:
Տխուր ձմեռը
Մասեաց գագաթը
Քաղեց անխնայ
Ցուրտ ձիւնի մէջը:
Կարօտ շատ նստաւ
Դալար արօտի:
Մովը դարձաւ թափած
Արտասուքն աչքի:
Հին Մասիս միւս անգամ
Չարթեցաւ խոր քից,
Չորս բոլորը ծաղիկով
Մառերով զարդարեց:

ԳԱՐՈՒՆ

Դեկտեմբերի կիսից արդէն, օրերն սկսում են նկատելի կերպով երկարել, իսկ մարտի Թին ցերեկն ու զիշերը հաւա արկն լինում: Այդ պատճառով էլ զարնան սկիզբն համարվում է մարտի Թը: Արեգակը ոչ միայն երկար ժամանակ, է մնում երկինքի վերայ, այլ և օրեցօր աւելի է ջերմացնում: Զիւնը փոքր

առ փոքր սկսում է հաղթել և երկրի երեսով ջրերը առու-
ցած վազում են դէպի գետերն ու լճերն Սպռոցն էլ արդէն
սկսում է խոնարհել արևի ճառագայթների առաջը: Տեղ-տեղ
գետերի ափերում գոյանում են ընդարձակ ջրադաշտեր, որով-
հետև ջրերը աճելով ուռչում դուրս են թափվում ափերից:
Երկրներն սկսում է աւելի պարզել և օրն աւելի ջերմանալ:

Դեռ բոլոր ձիւները չը վերկացած՝ արդէն այսուայն տեղ
սկսում են դուրս երևիլ հին դեղնած խոտի մոտից՝ արթնան-
կանաչ բողբոջներ: Արտունն էլ ցորենի ցանքը սկսում է թա-
ւիշով պատել գետնի երեսը: Առաջին խոտի հետ բացվում են
առաջին ծաղիկներէն: Կապուտաչք ձնծաղիկը գլուխ է դուրս
բերում հին տերևների տակից: Տեղ-տեղ լոյս է ընկնում սա-
տանի ճախարախէն էլ (անիւծատամն), խկթոճփերի մտակ
ծիլ են արձակում ծներէնն ու թրթնջուկը: Մառերը նոյնպէս
զարթնում են ձմերեան թմրութիւնից և արևի ճառագայթ-
ներով ջերմացած՝ սկսում են լցուիլ հիւթերով: Եթէ այս միջո-
ցին ձեղքենք ուռենու կամ բարդու կեղևը, ստրանցից հիւթ
կը կաթի:

Տերևների պտոյտները (բոխերը), որ աշունքից մինչև այժմ
մնացած էին աննկատելի ու միակերպ, սկսում են ուռչիլ աճիլ
թափ տալ իրանց կինամոնազոյն թեփուկը և արձակել կանաչ
տերևներ: Թուփերն ու ծառերը ամենքն էլ աշխատում են տօնել
գարունը թաւազարդ զգեստով: Մայիսի սկզբում արդէն
ամեն բոյս կանաչած է լինում: Անտառները դարձեալ տեր-
ևւորում սկսում են գլուխ բարձրացնել հազար տեսակ ծա-
ղիկներ: Ամեր թագաւորում է միակերպութիւն, իսկ գա-
րունքը ամեն օր մի նոր բան է լոյս ընկնում: Կամ համեստ
կերպով դուրս է դալիս փշոտ թուփերի տակ բնբոյշ մանու-
շակը, կամ շուշանն է տարածում իւր անոյշ հոտը շրջակայ-
քում, կամ փայլում են կանաչի միջից մորու դեղին ու սպի-
տակ ծաղիկները, որ գարնան վերջերում տալիս են մեզ գեղե-
ցիկ հիւթալի հատիկներ, և կամ թերթերու վարդն է ըսկ-

սուս շնորհք տալ բուրածուանին: Կեռասնիքը, ինձորենիքը,
տանձենիքը, շորենիքը և այլք ծածկվում են սպիտակ կամ
վարդասպիտակ գոյներով: Ամենայն բան ողջոյն է տալիս գա-
րունը, ամենայն ծաղկում ու բուրում է անոյշ հոտով:

Գարունքն եկաւ թէ չէ բազմաթիւ թռչուններն էլ
սկսում են մեր աշխարհը թափիլ (Դրոսեղից են դառնում նո-
քա): Այսօր արտունն է գալիս զիւղիլ երգելով օդի մէջ
բարձր, էգուց սրաթուիչ մկրատագի ծիծեռնակը, միւս օրը
աղանիքը, կկունքը, բարձր օդի մէջ, սկսում են երևիլ հա-
րաւից դէպի մեզ թռչող արագիկների ու կոռնիկների շար-
քերը: Մուտով տխական է կցում է իւր արծաթահնչիւն կրգու
նկաւոր թռչուններից մեզ մօտ մնացողները սկսում են իրանց
բունը շինել, դէս ու դէն ընկնիլ, ճրվճուալ, կրկրչալ ժողո-
վում են յարդ, մամուռ, խոտ, կաւ և շինում են բնակարան-
ներ իրանց ձագերի համար:

Չանասէր մրջիմները, նաշխուն թիթեռնակները, կոպիտ
բզգները, ի վերջոյ անտանելի մծեղներն ու մոծակները, մի
խօսքով հազար տեսակ թռչող ու գեռացող միջատներ մինը
միւսից յետոյ սկսում են լոյս աշխարհ ընկնել: Քաղմաշխատ
մեղուն էլ ամբողջ ձմեռը մի՞թէն փեթակի մէջ բնելուց յետոյ՝
զարթնում է, դուրս է գալիս իւր մոմեղէն ամպարանքից և
թռչում է քաղցրիկ մեզը ժողովելու ծաղիկներից:

Բայց պէտք է տեսնել թէ ինչքան է ուրախ գարունքի
գալուն ընտանի անասունը: Կովերն ու ոչխարները առաւօ-
տեան կանուխ իրանք են վազում հովուի առաջը:

Ուրխանում էին մարդիկ առ աջին ձիւնը պեանելիս, այժմ
աւելի ուրախ են առաջին ծաղիկները բացուած տեսնելով:
Տարուան իւրաքանչիւր եղանակը տալիս է մարդուն իւր գուար-
ձու թիւնը: Տան պատուհանները սկսում են բաց պնել և մա-
բուր զով օդ ներս թողնել, որ սենեակները հովահարուին
փողոցներում, ինչպէս և ամեն տեղ շատանում են աղմուկներն
ու ձայները: Գիւղացու գործերը կրկին սկսում են շատանալ:
Բայց ոչ ինչ նա գործից չի վախենում:

Սայլն ուղղում է գիւղացին, գութանն ու արօրը օտար
 քում է, և երբ գետինը մի քիչ ջերմանում է ու ցամաքում
 գնում է դաշտը: Եւ գոմէշները կամ եզները լծում է ու քա-
 կում գարնան անցանք, որի հունձը պէտք է լինի աշնան
 ցանածների հետ միասին,—ցորեն, գարի, կորեկ, սիսեռ, ոսպ և
 այլն: Բանջարանոցներում սկսում են մարդ մարդ փորել հողը և
 վարել կաղամբ, ձակնդեղ, աղցան, կոսեմ, անանուխ, պրաս և
 այլն: Ուրախանում է գարունքին խեղճ մարդը և ս. այժմ,
 փառք Ոստուծոյ, եղանակը ցուրտ չէ: Փառահեղ արեգակը
 լոյս է տալիս ու ջերմացնում ամենքին էլ ձրի, ամենքին էլ մի
 օրինակ:

ԳԱՐՈՒՆ

Ո՛հ, ի՛նչ անուշ և ի՛նչպէս զով

Առաւօտուց փչես հովիկ,

Ծաղկանց վերայ գուրգուրալով

Եւ մագերուն կուսին փափկիկ:

Բայց չես հովիկ իմ հայրենեաց,

Գնա՛, անցիր սրտէս ի բաց:

Ո՛հ, ի՛նչ աղու և սրտագին

Ծառոց միջէն երգես, թռչիկ,

Սիրոյ ժամերն ի յանտառին

Զմայլեցան ի բո ձայնիկ,

Բայց չես թռչնիկ իմ հայրենեաց,

Գնա՛ թռիր սրտէս ի բաց:

Ո՛հ, ի՛նչ մրմունջ հանես, վտակ,

Ականակիտ և հանդարտիկ.

Բու հայելոյդ մէջ անապակ

Նային զերեսք վարդն ու աղջիկ.

Բայց չես վտակ իմ հայրենեաց,

Գնա՛ հոսէ սրտէս ի բաց:

Թէպէտ թռչնիկ և հողն Հայոց

Աւերակաց թռչին վերայ,

Թէպէտ պղտոր վտակն Հայոց

Նոճիներու մէջ կը սողայ,

Նոքա հառաչք են հայրենեաց,

Նոքա ջերթան սրտէս ի բաց:

ԻՆՉՈՎ Է ՍՆԱՆՈՒՄ ԽՆՁՈՐԵՆԻՆ

Խնձորենին բերան չունի ամուր կերակուրներ ծամելու
 համար. բայց դորա փոխանակ նա կարող է իւր արմատների
 ծայրի պտոյտն երով ծծել հողի միջից այն հիւթը, որի
 մէջ գտնվում են խնձորենուն հարկաւոր բոլոր նիւթերը այն-
 պիսի լուծուած դրութեամբ, ինչպէս որ լուծուած է
 լինում շաքարը մի գաւաթ ջրի մէջ:

Սհա ինչու ամեն մի բոյսի անպատճառ հարկաւոր է
 անձրևը, առանց թացութեան նա չի կարող սնունդ գառ-
 նուլ, որ կը նշանակէ թէ՛ չի կարող ծծել ցամաք հողից ի-
 րան կարևոր նիւթերը: Խնձորենու համար ասեւք դեռ մեծ
 փորձանք չէ, երբ երկար ժամանակ անձրև չի գալիս. նորա
 արմատները խոր թաղուած են հողի մէջ, ուր որ միշտ թաց
 է լինում, իսկ փոքրիկ խոտն առանց անձրևի բոլորովին դեղ-
 նում ու թառամում է շուտով, որովհետև նորա կարծիքի ար-
 մատները հիւթ չեն գտնում հողի վերին ցամաք շերտերի
 մէջ:

Սհա եկաւ գարունը. ձիւնն սկսում է հալուիլ ու ջրել
 երկիրը. խնձորենու արմատներն էլ ծծում են հողից սնուցիչ
 հիւթերը: Հիւթերն սկսում են վեր բարձրանալ ծառի
 ձղների միջոցով ինչպէս որ ջուրը բարձրանում է շաքարի մի-
 ջով, երբ մենք նորա մի ծայրը ձգում ենք ջրի մէջ: Գարուն

քին որ ծակեն ծառի կեղևը հիւթ կը բխէ: Նաո բոյսերի հիւթը բաղցր է լինում: Հիւթը բարձրանում է ոչ թէ ամբողջ բունի միջով, այլ միայն նորա երեսի փափուկ շերտերով, ահա ինչու է, որ շատ ծառերի մէջը թէև լինում է փուշ կամ փտած, այնու ամենայնիւ նոքա կանաչում են ամէն տարի ու նորանոր ձիւներ ձգում:

Հիւթը մտնում է վերջը տերևների մէջ, որոնցով շնչում է ծառը ինչպէս որ մենք շնչում ենք թոքերով: Զրի մի մասը հիւթից շոգիանում է և հիւթը դորանից աւելի թանձրանում է, բացի դորանից տերևների ծակաթիկով ծառի հիւթն ող է ծծում: Խլում է ողից այն, ինչ որ իրան հարկաւոր է, և արձակում է ինչ որ անպէտք է ծառի համար, բայց կարևոր է կենդանիների համար: Ահա այդ հիւթովը որ ծծվում է գետնից և փոփոխվում տերևների մէջ, սնանում է խնձորենին: Կնթեցէք ծառի բոլոր տերևները՝ նա էլ պտուղ չի տալ և չի աճիլ: Իսկ եթէ մի քանի տարի շարունակ բաղէք խնձորենու տերևները՝ նա կը չորանայ խալաւ:

Տերևների միջեց ծառի թանձրացած ու ծանրացած հիւթը սկսում է կրկին ցած գնալ ոստերի ու ձիւների միջով, անցնելով կեղևի ու վերջական բարակիկ շերտի արանքով: Նա զոյացնում է ծառի միջուկի երեսից մի ուրիշ նոր շերտ: Եթէ մի տեղ կտրես ծառի կեղևը մինչև նոյն իսկ միջուկը՝ նա փրկում դարձեալ կաճի ու կը հաստանայ, իսկ ներքևում կը մնայ անփոփոխ, որովհետև ցած իջնող հիւթը կտրուածքից չի կարող ներքև անցնել:

ԱՐՅՈՒՆ ՈՒ ՀՄԻԸ

Մի անգամ զիշատիչ արծիւն ընկնել էր երկաթեայ վանդակի մէջ, տխուր ու մուկ էր նա և կատաղաբար շորս կողմը նայելով չէր մտնում անաջն անգամ մտնելու կտորների: Վան-

դակը դրած էր դուրսը և նորա մտով ման էին գալիս հաւերր: Դոքա սկզբում բաւականին հեռու էին շրջում արծուից դող ի դող մտիկ տալով, ահարկու թռչունին, բայց յետոյ հասկանալով որ նա չէ կարող վնաս տալ վանդակի միջեց, փոքր առ փոքր սիրտ առան, սկսեցին պրտլտիլ վանդակին շատ մօտ, և վերջապէս կցեցին խօսիլ արծուի հետ:

«Ինչո՞ւ չես ուտում, ասաց նորան մի բարեսիրտ հաւ, միթէ չես տեսնում առաջդ թափած քո սիրելի կերակուրը: Տես ինչպէ՛ս խորթակով ենք ուտում մենք գարու հստիկները: Անր, մեր տէրն էլի կը տայ բեղ: Որ չուտես՝ կը մեւնիս: Հոգս մի՛ անել, անաղատ կեանքը այնքան վատ չէ ինչպէ՛ս դու կարծում ես, վանդակդ էլ բաւականին ընդարձակ է:

«Այո՛, այդպէս է, բայց հաւերի և ոչ արծիւների համար», ձայն տուեց վերջապէս տխուր կալանատիրը, հաւի բոլոր դատարկասուտիւնը զգուանքով լսելուց յետոյ: «Երուց, յաւելացրից նա, ձեզ շամփուրի կանցկացնեն կամ կը ձգեն անպատի մէջ, իսկ դուք այնքան տխմար էք, որ չէք հասկանում ձեր թշուառ դրութիւնը, և այնչափ կուրացած էք սարկութեամբ, որ չէք կարողանում սիրել ազատութիւնը, ինչպէ՛ս եմ սիրում նորան: Իո՞ւք փոխել էք նորան չնչին հատիկների հետ, որ ձրի թափուած են դաշտերում, իսկ ինձ համար ազատ կեանքը «ոչինչ գին չունի»:

ԲՈՅՍԵՐԻ ԱՃԻԸ

Քանի՛ քանի տեսակ բոյսերով ամեն տարի բուսթիւնը զարդարում է երկիրը: Մի փոքրիկ տորածութեան վերայ ինչքան բազմապիսութիւն է լինում: Բայց առաւել զարմանալի է այն արագութիւնը, որով բուսթիւնը բոյսերով ծածկում է ամեն մի դատարկ տեղ, — մերկ ժայռեր, չբանող ձանապարհներ, մինչև անգամ կտուր ու պատեր, և ցանում է խոտեր ու ծաղիկներ, ծառեր ու թուփեր ամեն մի արգաւանդ կտորի վրայ: Այսու ամենայնիւ մենք տեսնում ենք միշտ, բայց ուշք

չենք դարձնում այն նշանաւոր երևոյթի վերայ, որովհետեւ երեխայութիւնից աչքնուր սովորել է տեսնել նորան: Արարչի ամենամեծ իմաստութիւնն երևում է ամենից հասարակ ու բնական բաների մէջ էլ, որոնք չեն նկատուում հենց նորա համար, որ այնպէս հասարակ ու բնական են:

Բոյսերի մեծ մասը զարմանալի զօրութիւն ունի աճելու: Մեզ ծանօթ ծխախոտի բոյսը տարին մինչև 40,000 սերմիկներ է ձգում: Կաղնին հինգ հարիւր տարի ապրում է, կաղին է տալի, և ամեն անգամ 500 հատ բոլորը միասին կլինի 25,000 կաղին, իսկ սոցա իւրաքանչիւրից ծառ է գոյանում: Այժմ թէ որ ենթադրենք, որ նոքա էլ կաղին կրտան, իսկ կաղիններից էլ ծառեր կը բուսնին, ապա կարճ ժամանակում կաղինների թիւը հարիւր միլիոններով պէտք է համրել: Աճման այսպիսի զօրութեամբն է, որ անթիւ անհամար բոյսեր ծածկում են երկրիս երեսը:

Եթէ ամեն մի սերմիկ բոյսից ընկնելով այնտեղ էլ մնար, ամեն մի բոյսի տակ կը գոյանային սերմիկների կտորներ և նոցանից ոչ միւր չէր կարողանալ արմատ ձգել հողե մէջ ու բուսնիլ: Բայց Աստուած իւր իմաստութեամբ ուրիշ կերպ է տնօրինել: Շատ սերմիկներ հասնում են թէ չէ՝ իսկ յն ցրիւ են գալիս դէպի զանազան կողմեր. նոքա այնքան փոքրիկ ու թեթեւ են լինում, որ ամենահանդարտ քամին էլ բշտում է նոցա հեռու տեղեր: Մի քանի բոյսերի սերմերն ունին թևուկներ, որ թռչնում են նոցա հեռու: Մայր ծառի կոճակները հասնում են թէ չէ՝ ձեղբոտվում են, և նոցանից ցրիւ են գալիս սերմեր դէպի զանազան կողմեր:

Նշուքին, երբ որ անդադար փչում են սաստիկ քամիներ, մենք չպիտի մոռանանք, որ հենց այդ ժամանակն է, երբ բոյսերի սերմերը հասած են լինում և երբ քամին նոյն գործն է կատարում, ինչ որ հողագործը ցանք անելիս: Պէտք է միա բերել նոյնպէս, որ անձրևներն իսկապէս այդ ժամանակն են թրջում փափկացնում հողը որ նա կարողանայ ծո-

ցըն առնուլ բոյսերի սերմերը: Այնպէս է Աստուծոյ աշխարհում, — բոլոր բաներն էլ ծառայում են մէկը միւսին.

Բայցի դորանից շատ թռչուններ ու անասուններ ևս օգնում են բոյսերի աճելուն: Շատ սերմեր կան որ կալուն ճանկեր ունին, որոնցով նոքա կալում են անասուններին և մինչև անգամ մարդկանց շորերին, և այսպիսով ցրւում են մի տեղից միւս տեղ: Քանի մի տեակ սերմեր էլ այնքան կարծր են, որ չեն մարսվում թռչունների ստամոքսում: այսպիսով էլ օրինակ, տեսնում են մի կեռասի ծառ բուսած մի հին աշտարակի գլխին: Կան այնպիսի սերմեր էլ որոնք դետերի հոսանքով բշտում են ծովի մէջ, իսկ այն տեղերից պլիքների ուժով դուրս են ընկնում եզերքն ու բուսնում: Յայտնի բան է, շատ սերմեր գետին են թափվում ի զուր, շատերն էլ ծառայում են մարդկանց ու անասուններին որպէս կերակուր: Բայց դորա տեղակ՝ ամեն մի բոյս այնքան շատ սերմեր է տալիս, որ եթէ նոցանից հազարերորդ մասն էլ բուսնի՝ էլ հերիք է երկիրը բոյսերով ծածկելու համար:

Ուրեմն ամեն բան բնութեան մէջ, ամպն ու անձրևը, հողմն ու մրրիկը, թռչուններն ու գազանները, գործակցում են բոյսերի աճեցողութեանը, հնազանդելով Ամենակալ Արարչի կառքին:

ԵՐԳ ԷԱՅՐԵՆԻ

Մինչ զեռ յուսով խայտայ բնութիւն
Յետ զառնաշունչ ձմերայնուոյն
Եւ ի գաւառն իմ հայրենի
Գեղածիծաղ դառնայ գարունս
Մինչ բոլր ի բոլր փթթին ծաղկունք
Եւ ձուռողին նորեկ ծիծուռնք,
Ի բեզ ես դարձ առնեմ յայնժամ,
Ո՛վ ցանկայից իմ Հայաստան:

Ոչ չեղած տեսնան ինձ. դաշտավայրք
 եւ կամ զուարթ մարգագետինք,
 Ոչ քան զբեզ չքնաղագեղ
 Բտայական պայծառ երկիրք:
 Հեռի ի քէն պանդուխտ գողով
 Քոյովդ յար տապիմ անձկով
 Ի խանձարուրդ իմոց կենաց,
 Ո՛վ Հայաստան, առնեմ ես դարձ:
 Գայցեն աւուրք, ուր մանկութեան
 Անկցի փոցս իմ գեղ զպարտ
 եւ հեռասցին յինն վայելք
 Կենաց թեթեւ ի գարշապար:
 Աւր հէզ մուսայս մատն ի յերեր
 Մոռանայցէ երգել զէր:
 Ջինջ ի ծոցդ առնում յայնժամ,
 Ո՛վ ցանկալիդ իմ Հայաստան:

ԻՆՉՈՒՒ ՕՏԱՐՆԵՐՆ «ԱՐՄԵՆ» ԵՆ ԿՈՉՈՒՄ ՄԵՋ

Օտար ազգերը շատ հազիւ են Հայ կամ Հայաստան բա-
 ռերը գործ ածում. նոքա մեզ անուանում են Արմեն կամ
 Արմենի, իսկ մեր աշխարհը Արմենիա: Այս ահա ինչ
 պատճառով է: Դեռ 1,300 ասրի Փրկչի ծնունդուց առաջ Հայ
 ազգը մի նահապետ ունէր Արամ անունով. նա շաա քաջ էր
 և եռանդոտ սրտով սիրում էր իւր հայրենիքն ու ազգը:
 Արամ նահապետը կառավարութեան ղեկն առած օրից
 սկսեց հոգ տանել, որ Հայաստանը փրկէ այն քանի մի թշուա-
 ռութիւններից, որ նոյն ժամանակները հասած էին նորան:
 Երեւի Արամայ նախորդների թուրութեան պատճառով
 Հայաստանի շրջակայ ազգերը նեղու՛մ ու ճնշում էին նորան.
 Մարաց Նիւբար իշխանը մէկ կողմից, Ասորոց Բարշամ իշխանը

միւս կողմից, Պոյապի անունով մինը մէկէլ կողմից տիրել ու
 հարկատու էին արել Հայաստանի զանազան մասերը,

Արամ մեծ զօրք ժողովեց ու զայրազին յարձակունքնե-
 րով ջարդեց—հալածեց իւր սիրած հայրենիքի թշնամիների
 Այսպէս, ոչ միայն Հայաստանը աղատեց օտար տիրողների
 ձեռքից, այլ և առաւել ընդարձակեց նորա սահմանները ու-
 ըրիշ հողեր էլ խելով թշնամիներից:

Սրտի կսկիծը հովացնելու և չորս կողմի բռնաւորներին
 սարսափեցնելու համար Արամը մէկ խիստ պատիժ տուեց յան-
 դուզն Նիւբար իշխանին. նորան բռնեց բերաւ Հայոց Արմաւիր
 քաղաքը և պարսպի աշտարակի գլխին ճակատից զամել
 տուեց:

Յաղթու թիւնները վերջացնելուց յետոյ հայրենասէր Ազ-
 գապետը հրամայեց որ իւր նուաճած երկիրներումն էլ բոլո-
 ռեքեան հայիրէն խօսին Յայանի չէ թէ ինչքան յաջողեց
 Արամին այս հրամանի գլուխ տանելը, ըստ որում դժուար ու
 անբնական բան է ամբողջ ժողովուրդներ, թոթովախօս ման-
 կանից սկսած մինչև զառամեալ ծերունին, մոռացնել տալ մի
 լեզու, որի մէջ սնել է նոցա հողին, և խօսեցնել մի բոլորու-
 վին անծանօթ լեզուով: Սակայն լաւ յայտնի է, որ Արամը իւր
 բարձր քաջութիւններով հուշակեց իւր, նոյնպէս և իւր սի-
 բած ազգի անունը, որ այնուհետև հնչվում էր հեռաւոր օ-
 տարների բերանումն էլ: Ուրեմն մեր ազգն «Արմեն կամ Ար-
 մենի», իսկ մեր երկիրը «Արմենիա» կոչուեցան Արամ քաջ նա-
 հապետի անուամբ:

ԱՐՄԱՌՆ

Ամարան սկզբում օրերն ամենից երկար են լինում: Ամ-
 բողջ 15 ժամ արեգակը ցած չէ գալիս երկնքից, իսկ գիշեր-
 ներն այնքան կարճ են լինում, որ մարդ դեռ քնից չը կտա-
 ցած, լուսանում է:

Արքան հեռանանք ամառը մեր երկրից դէպի հիւսիս, այնքան աւելի օրերը երկար կը լինին, իսկ գիշերները կարճ:

Երբ որ կէսօր է դառնում, արեգակը բաձրանում է երկնքի պայծառ ու կապոյտ կամարի գագաթը և նորա ճառագայթները գրեթէ բոլորովին ուղղահայեաց ընկնում են մեր գլխին: Կէսօր ատում ենք օրուան այն միջոցին, երբ արեգակը գտնվում է երկնքի ամենաբարձր կէտում:

Կէսօրին չէ կարելի մտիկ տալ, ոչ միայն արեգակին այլ և ամեն մի բանի, որի յուսաւորուած է լինում նորանով, որովհետև արեգակի լոյսն աչք է խտտողում: Երկինքը երկիրը և օդը բռնվում է պայծառ ու ջերմ լուսով, և մարդս ակամայ աչք է ածում, որ մի հով տեղ գտնի պատասպարուելու: Արդէն չափից դուրս տաք է օդը: Դաշտերի վրայ շոգը հուր հուր ատում է: Այդ թեթև օդն է, որ շողիներով լցրուած վեր է բարձրանում ուստիս ջերմացած գետնի երեսից: Ծառերը չեն խշխշում, իսկ տերևները կարծես շոգից յոգնած՝ պճկում, վիզները ծռում են: Թռչունները թափվում են անտառի խորքում, տաւարը դադար է առնում արածելուց և հանգստանում շուաքների տակ: մարդն էլ քրտինքը կոխած և սաստիկ ուժահատ՝ թողում է գործը: Այսպէս ամեն բան սպասում է շոգի անցնելուն, բայց հացի համար, ծառերի համար կարևոր է այս շոգը:

Սակայն երկարատև երաշտութիւնը փնասակար է բոյսերին, որոնք թէև սիրում են տաքութիւն, բայց սիրում են և թացութիւն: Անտանելի է նա մարդկանց համար էլ, ահա ինչու են ռախանում մարդիկ, երբ որ սև-սև ամպերն սկըսում են կուտակուել, որտեղ թնդում է, կայծակը պսպղում և զովարար անձրևը թափվում է, որ հովացնէ ծարաւատանջ երկրի այրուող սիրտը: Վատ է միայն երբ անձրևը կարկտախառն է լինում, ինչպէս Երբեմն պատահում է ամենաշոգ օրերում, որովհետև կարկուտը փչացնում է թերահաս (հեղի) արտերը: Գիւղացին սրտանց աղօթում է Աստուծոյն, որ կարկուտ չը լինի:

Գարունն ինչ որ սկսել էր՝ ամառը վերջացնում է: Ծեղրենքը բացվում են և քիչ ժամանակից առաջ մերկ անտառը այժմ հազար տեսակ թռչունների բնակարան է դառնում: Մարգագետիններում կանաչ խոտը ծածանվում է ծովի այլքների նման: Նորա մէջ գեռում են անհամար միջատներ: Ծառերի ծաղիկները թափվում են: Բաց-կարմիր կեռասն ու մոյգ-կապոյտ դամոնը սկսում են զլուխ հանել տերևների արանքից: խնձորն ու տանձը դեռ ևս խակ են լինում, բայց կամաց կամաց սկսում են հասնիլ ու հիւթով լցուել: Ամեն մի հովտի, ամեն մի ծառաստանի միջից անուշ հոտ է բուրում: Անտառում մեծ ծառերի փուչակներից, կամ գիւղի մէջ փարախումը շարած փեթակներից՝ ուրախ ուրախ բղզալով դուրս են վազում ժրածան մեղուները և թռչոտելով մեղրահիւթ ծաղիկների վերայ՝ աշխատում են մեղր պատրաստել, որ իրանք էլ կերակրուին, մարդկանց բերանն էլ քաղցրացնեն: Արտերում գարին ու ցորենն էլ արդէն հասկաւորվում են և լուկում են գեղնիլ մինը միւսից յետոյ: Զեփուրը թեթեթեթով տատանում է նոցա: Բակլան, ոսպն ու սիսեռը իրանց կարմիր ու սպիտակ ծաղիկներով նոյնպէս զարգարում են անդերը: Կորեկն էլ, թէև ոչ այնքան բարձր ու նազելի, բայց առատ ձիթերով բեռնաւորուած սկսում է խոնարհեցնել իւր ճոճովաւոր կտուարը, կարծես կամենալով ասել, թէ՛ «ինչքան արդիւնաբեր լինիս՝ այնքան խոնարհ պէտք է լինիս»: Բայց միթէ կարելի է անուն-անուն թուել բոլոր այն բաները, որ ամառը երևում են մինը միւսի յետևից:

Թէ թռչնի, թէ գագանի, թէ միջատի համար ուրախութիւն է ամառը և առատութիւն: Ահա արդէն փոքրիկ, անգոր ձագերը ծվծվում են բունի մէջ և ճնողները օդի մէջ թռչոտելով կերակուր են որոնում նոցա համար. նոքա զլուխները բունից դուրս հանած ու բերանները բաց՝ վաղուց արդէն սպասում են ուտելու: Ծնողները մի անգամ հասկից ընկած հատիկներ են բերում, միւս անգամ մեծցնել, ուրիշ ան-

գամ հասած պիղի մասնիկներ: Սրտուես ուրուրը լացի թւերը
 տարածած երկնի բարձրութենից տեսնելով մի ձագուկ, կամ մի
 անկորձ, տկար մօրից հեռացած թռչնիկ, նետի պէս ցած է
 յարձակվում նորա վերայ, խղճուկը զոհ է դնում այդ քակ
 տա ղ ի գ ի շ ա կ եր թռչնի մ ճիրաններին: Պառաւտապետը
 վրդները գոռոզարար ծումելով ղէպը ջուրն են պանտալի
 րանց փուլելի գեղին ձագերին: մի ևսոյն ցոնայ պրայ
 Մազմալոտ, նախընեն թրթուրը (տ է ր տ է ր ի շ ու է ր)
 արարանուելով իւր բազմաթիւ ոտների վերայ կրճում է տե
 բեններն ու պտուղները: Փայլուն թիթեռնակներն թիւր չը
 կայ: Մեղունները ձ ա գ են տ ա լ ի փ ա ձ ու մ փ թ ա կ ի մ ջ
 այժմ նեղուածք է նոցա համար, ուստի նոքա սկսում են
 բաժանուել ջոկ ջոկ աշխատասէր թագաւորութեանց, որոնցից
 մէկը մնում է հին տեղը, իսկ միւսը գնում նոր բնակարան
 պտուղու: Բայց մեղուապանը վաղուց արդէն պատրաստած է
 լինում ապաղայ սերնդի համար նոր փութակ: Ես շվշուայով
 հաւաքում է նորանց, մի ձեռքում աւելը բռնած, որ փախըս
 տականները նորա վերայ ժողովուին, իսկ միւսում վառած շո
 բերի մի փաթոյթ, որ սորա ծուխը թոյլ չը տայ մեղուններին
 կծուել իրան: Սրջինն արդէն շատ ստորերկրեայ անցքեր ու
 ամրանոցներ է շինել և սկսել է մ թ եր ե ի ի ր ձ մեռուան
 պաշարը: Այսպէս, ամենքի համար առատապէս բաց է արել
 Սրարիչը իւր ողորմած աջը և թափում է (ղեղում է) երկրի
 վերայ ջերմութիւն, անձրև, ծաղիկներ, պտուղներ, խոտերի ու
 հացաբոյսերի անթիւ սերմեր, և այլն: մի մ և ս ո յ մ գ ու մ ա
 ա ղ ո Ւ Ե ա տ ու շ ա տ է ր ամառը զիւղացու դորձը: Հազիւ նա
 պրծաւ ցելը, որ աշնանացանի համար փափկացնէ հողը, և
 զահա վրայ հասաւ խոտհարքը: Հնձողները ծանր հաղուստները
 հանած, փայլուն ու գրկալրեզող գերանդիքն առած շտա
 պում են դաշտը ի ն տ ա հ ար ե ղ ու (հնձելու): Կսանիքը
 նոյնպէս սիրով փոց խ ե ր ն ու ե ղ ա ն ն ե ր ն առած կու
 տակում են արդէն շրտացած խոտը Ահա և բարձր ու բոլորակ

ղէզեր զրոտեցան Երբեմն, եթէ մօտ տեղ մի մեծ ու լայնա
 տարած ծառ է լինում, զիւղացին կտորում է նորա միջին
 ճիւղերը ու ղէզ է դնում ծառի վերայ, որ խոտը տաւար չու
 տէ, և քիւր նա քան հով լինի կրակ ընկնելուց կամ փտելուց
 խոտհարքը վերջացաւ թէ չէ: զայն է հունձը: Գարին
 արդէն հասել է, այնպէս որ եթէ քիչ էլ թողնես նորան չը
 հնձած կը վաղահանի (կը թափուի): Կարձ ժամանակից սե
 տոյ հասնում է ցորենը: Սիրուն տեսարան է լը երը հնձողները
 շարքը մտնելով արտերի մէջ այս ու այն կողմից կաշեղէն գոգ
 նոցները (առ ա ջ ա կ ա պ ն ե ր ը) կոպած քաղցրաձայն երգե
 րով սկսում են հնձել թակեշող հացաբոյսը: Արտեղ քիչ առաջ
 ծածանվում էր ցորենը, այժմ այնտեղ միայն կորած յարգեր
 են ցցուած: Հնձողը նախ ժողովում է բռան մէջ զարձակում
 ցորենի ճանկ եր ը, յետոյ բանի մի ճանկ միասին կապում է,
 որ դառնում է կ ու տ ա կ ա յ ս ա ղ ի ս ի ս ա ն կ ու տ ա կ պ ն ղ կ ա
 ն ե ղ ի շ ի ն ու մ է խ ու ը ձ ե ր և վերջապէս արդէն հնձած
 արտի մէջ դնում է տեղտեղ փանջակներ (ղէզեր): որոնցից
 ամեն միսը տասն խորձ է լինում: Գծուար է հնձողի բանը
 կիզող արևի տակ, նորա ձանձառից քրտինքը թափվում է առատ
 կաթիլներով: Յիրաւի, մեծ վարժութիւն է հարկաւոր արպի
 սի ծանր դորձի համար. ինքքան ջանասիրութիւն ու համ
 բերութիւն պէտք է ունենայ խեղճը: Հակառակ պէս հունձի
 փամանակ մէջն են ընկնում պան շարաթներն էլ և զրկում
 հնձողին նորա միակ սիրտ հովաքնող արանից, այն է սառն
 մածնից ու թանից, որ նա շատ ախորժակով ձաշում է կէս
 օրին ծառի շուքքի տակ: մա ղ ու մ ա ղ մ ա ղ մ ա ղ մ ա ղ
 յ է ա շ ու ն ձ ը պրծաւ թէ չէ: զիւղացին իսկոյն սկսում է
 հնձածը կրել կալը, որ կասէ: Ամեն օր առաւօտեան շատ վաղ
 զիւղացին խորձերը ցրվում է կալի մէջ, ձիանք կամ գոմշ
 ներ ու եզներ է լծում և գրեթէ ամբողջ օրը շարքարվում է
 մի հ ա շ ա ն ի վերայ: Անդադար լուծւեա նորա քաջալերական
 ձայնը յոգնած անասուններին և տակը քարած կամերի չըխ

չընկնցր: Ինչքան, ինչքան քրտինք և ուժ է թափում գիւղացին, մինչև նա վերջացնում է կայլ: Բայց ինչու էլի ուրախ է գիւղացին ամառը, երբ նա այդքան չարչարանք է կրում: Ո՛հ, շատ են դորա պատճառները: Նախ գիւղացին գործից չէ վախենում, նա մեցացել է աշխատանքի մէջ: Երկրորդ նա դիտէ, որ ամառնային աշխատանքն ամբողջ տարին կերակրում է նորան: Երրորդ զգում է գիւղացին, որ նորա աշխատանքով կերակրվում է ո՛չ միայն իւր գերդաստանը, այլ բոլոր աշխարհը — և՛ ես, և՛ դու, և՛ ամառնային ձմեռնային պարոն, թէև այդպիսի պարոններից շատերն արհամարհանքով են նայում գիւղացու վերայ: Նա իւր անշուք գործով կերակրում է ամենքին այնպէս, ինչպէս ծառի արմատը նորա տերեւազարդ գոռուկ կատարներին:

Շատ ջանասիրտութիւն ու համբերութիւն է հարկաւոր գիւղային գործերի համար, բայց և ո՛չ պակաս հմտութիւն ու բանիմացութիւն են պէտք: Փորձեցէք դուք էլ հնձել և կրտեսնէք որ այդ հեշտ բան չէ: Առանց սովորելու գերանդիով, ոչինչ չես կարող անել: Կաւ դեղ դնելն էլ հեշտ բան չէ. հերկելու համար մեծ փորձառութիւն է հարկաւոր, իսկ լասերմնացան լինել ամեն մի գիւղացու անգամ գործը չէ: Բացի դորանից պէտք է դիտենալ, թէ երբ ինչ անես, ինչպէս սարքես արօրն ու դուրձանը, ինչպիսի փայտ յարմար կը լինի լուծի համար, ինչպիսին սա մի ն երի համար, ինչպիսին կ'ոտորակի ու համարի և այլն:

Տեսէք ինչքան շատ բան պէտք է գիտենայ գիւղացին և ինչպէս կարելի է ազէտ անուանել նորան, թէ և նա չի մանար կարգալ ու գրել:

Քաղցր է քնում գիւղացին ծանր աշխատանքներից յետոյ, զգալով որ կատարեց իւր սուրբ պարտականութիւնը: Մեռնելիս անգամ նա ախ չի քաշի, թողնելով մշակած դաշտերը իւր գաւազներին, որոնց նա պահել մեծացրել է, սո-

վորեցրել է աշխատանքների և իւր տեղը գործաւորներ շինել Աստուծոյ և մարդկանց առաջը:

ԱՌԱՌՈՏԵՍՆ ԵՐԳ ԾԻՆԱԿՍՆԱՅ

Այ մարդ, այսօր շատ քնեցար, ննջեցիր, Առաւօտեան հով ժամանակն անցուցիր. Արեգակը ծովի ծայրէն ծագեցաւ, Ձերմու թիւնը ձորն ու դաշտը փրռուեցաւ:

Ընկերներդ վաղ արտերը գնացին, Ցորեն, դարին գերանդիով հնձեցին. Խուրճ կապեցին, բարդ բարդեցին դաշտումը, Նըստան հանգչի կողմներին հովումը:

Այ մարդ, վեր կաց սառը ջրով լուացուի, Դօռիդ կապէ, գերանդիդ առ, դաշա հատիր, Քանի հով է, հունձդ արսւ արտումդ, Հունձդ հնձէ, մի ծուլանար գործումդ:

Հունձդ կապէ, բարդը բարդէ, տուն արլ, Հանդստացիր, երբ քո հունձդ կատարի, Բե՛ր գերանդիդ կախէ պատին քո տանը. Ես իրկիւան կը պատրաստեմ սեղանը:

Այ մարդ, հերիք, ինչ որ այսօր քնեցար, Սէքըդ մէկ բաց, տես թէ ո՛րչափ ուշացար. Մեր գրացին վաղ անցկացաւ կամուրջէն: Վաղ լուել է մեր գրգիլը ձայներէն:

Ի՛նչ ես պառկել, ի՛նչ ես քնել սիրական, Արեգական շողը հասաւ մեր գրան, Մի՛ ծուլանար ժամանակդ խնայէ, Այն պիտի մեզ բոլոր ձմեռ կերակրէ:

Տ Ո Ւ Շ Ա Ն

Քարերն ու ժայռերը հողի զաւակներն են: Նոքա ամենից աւելի են նմանել հողին, դորա համար էլ նա իւր կուրծքին կպցրած է պահում նոցա և չի թողնում որ հեռանան իրանից: Շատ անգամ է ջուրը նախանձել հողին: Գորա հարազատ զաւակը—սառոյցը երբէք մի ձմեռից աւելի չի ապրել, այդ պատճառով էլ ջուրը չարակամ լինելով հողի անթիւ և մշտապէս զաւակներին՝ աշխատում է անդադար խորտակել նոցա: Անձրևի կաթիլները մտնում են ժայռերի դազաթները և սառչելով ձորքոտում են ամենակարծր քարերը:

Ահա մի անգամ էլ խօսք կապեցին բոլոր կաթիլները, հաւաքուեցան հեղեղներ, վտակներ ու դեռեր կազմեցին և ամեն մի առաջն ընկած բան քշելով ածեցին ծովի մէջ: Ամբողջ ովկիանոսը զինուորուեցաւ կռուելու, նորան դաշնակցեց մրրիկը, կայծակը լոյս տուեց նորան, ալիքները ուռան ու փրփրեցան, գոռալով ու թնդալով բարձրացան և ծածկեցին ցամաքը: Այն ժամանակ կործանուեցան սլինդ-պլինդ ժայռերը կատաղի ջրերից, ցիրուցան ընկան նոցա կոորտանքը, մինչև որ տիղմ դարձան ու պղտորեցին ջուրը: Սեծ եղաւ բնութեան միջի կռիւը: Հողի զաւակները խորտակուեցան, և ջրերը սիրտը հովաղած յետ դարձան իրանց տները:

Բարձր երկնուղեշ ժայռերի տեղակ այժմ սփռուած էր գետեզերքում ու ծովեզերքում մի տղմուտ դաշտավայր: Տօթազին արևը փոքր առ փոքր անհետացրեց կռուի նշանները. դաշտավայրն անապատի շոր հագաւ. երկիրը քարի պէս պընդացաւ ու ձաքձրքոտեց, և մի ջերմ ու խեղդող պտոյտահողմ թողի ամպեր բարձրացնելով սկսեց պլտորտել քարուքանդ ժայռերի վերայով: Այդ տեղ թագաւորում էր մահը, ո՛չ մի հատ

կանաչ տերև, ո՛չ մի ծաղիկ, ոչ մի թիթեռնակ չէր կարելի դռնել հալումահալ հողի վերայ:

Սակայն այդ տեղ էլ կեանքի նշոյ կար, միայն թագ կացած: Հազարաւոր սերմիկներ աննկատելի կերպով հանգստացած էին հողի մէջ, սպասելով պատեհ ժամանակի:

Պէտք է զիտենալ որ բոյսերն աճում են երկու եղանակով սերմիկներից, կամ կոկոններից: Ծառերն ու թուփերը ձղխիկների վերայ կոկոններ (պտոյտներ) ունին. դոքա ծածկուած են լինում ամուր կեղևով: Բայց շատ բոյսեր կան, որոնց կոկոնները գեանի տակն է գոյանում. այդպիսի կոկոններին ասում են սոխուկներ, դոքա էլ դրսից ծածկուած են լինում ամուր կեղևներով. դոցա մի քանի շերտ ճկուն ու խիտ սեղմուած թերթերը կարողանում են դիմանալ անպտուղ գեանի չոր ու ցամաք զանգուածների ճնշմանը:

Նրբ որ գալիս են անձրևները՝ շաւիղներ են բաց անում փափուկ հողի մէջ և քշում իրանց հետ աւազի հատիկները: Սերմիկները ու սոխուկները ներս են ծծում տաք հիւթը: Սոխուկից բուսնում է մի սրածայր տերև, նորա յետևից էլ միւսներն են դուրս գալիս իրար վերայ: Ինչքան շատ են տաքանում տերևները արևի լոյսի տակ, այնքան շատ են գեղեցկանում: Ամենից վերինները դառնում են շքեղազարդ շուշաններ: Սպիտակ ու պայծառ փայլում է շուշանը շրջակայ մթնադոյն տարածութեան մէջ: Վեց հատ թերթեր բաղկացնում են ծաղկի ծածկոցը. վեց հատ ոսկեշող առէչներ նազելի կերպով ձօճում են ծաղկանօթի միջի կանաչ թելերի վերայ:

Տգեղ ու մնայլ անապատն այժմ ծածկվում է հազարաւոր ծաղիկներով, աշխատում են մինը միւսից առաւել գեղեցիկ լինիլ, բայց նոցա մէջ ամենից սիրունն է լինում սպիտակ շուշանը:

— ցանկ —

Վարդի վրայ կանգնեց

Բացուել էր դարունը, Ես ու ձոր ծաղկել,
 Անոյշ հոն ու հոյն ամեն տեղ բռնել,
 Ամեն աշխարհից հեռու տեղերից
 զախած թռչուններն իրանց բուներից
 Եկան ողջունել զայուստը զարնան,
 Մայր ու ձագ նստած թռչունի վերան,
 Պարկեշտ սոխակն էլ իւր այրուած սրտի,
 Եւր սիրուն վարդի սերն ու իւր մորի
 Կարօտն ու աշխարհ բերան բերելով
 Խոր ձորում նստած վիշակերը լալով
 Նայում էր ջրին, իւր վարդի թփին,
 Սպասում էր որ բացուի սիրելին:
 Բայց վարդն անխառն մնացել էր փակ,
 Սոխակի սիրտը դարձել էր կրակ:
 Այս դառն բույսին սասանի քաղին
 Որտեղից հանեց մեր կորած իշին,
 Քունն էր հատուկ թէ կերը պակասել
 Գայն էր յետ ածել, թէ տերը զնքսել,
 Ականջները խլած՝
 Սարն ի վեր ընկած՝
 Վաղեց ու հասաւ, դունչը վրայ բերեց
 Անմեղ վարդի թռչուն ու կոկոնն բռնեց,
 Փշրեց ու ջարդեց արաւ կտոր-կտոր,
 Ու ինքն վայր ի ձոր
 Գլուխն առաւ գնաց:
 Սոխակն այս բանը որ տեսաւ՝
 Եկաւ

Վարդի վրայ կանգնեց

Իւր սուգն սկսեց,

Քննման իմ վարդ, ցանկալի հողւոյս,
 Սրտիս բերկրանքի աղաւէն ու յոյս:
 Ինչի՞ դառն օրհաս հանեց քեզ աշխարհ,
 Երբ ոչ ոք զինդ պէտք է չիմանար.
 Երկինք է տեղդ, ինչի՞ ես մնում
 Իշի կերակուր այս վշի միջում:
 Քանի փուշ ու էշ երկրից չեն տակաւ
 Մտածում եմ, որ անտէր կմնաս.
 Կամ այրիք դու ինձ, որ մի օր պրծնիմ,
 Կամ թե առ թուշիք երեսիդ մեռնիմ:
 Իմ սիրուն սոխակ, մի այլքան ցաւիր,
 Կաց մեր միջումը քո վարդը գովիր,
 Էշն աղբի մէջն է առել իւր ծնունդ,
 Նորա հոտովն էլ առնում է շունդ.
 Քեզ ծառ ու ծաղիկ, քեզ վարդ մանուշակ
 Պարգեւել է Տէրն, իմ ազնիւ սոխակ:

ԹՈՒԹԱԿՆ ՈՒ ՍՈՒԱԿՆ

Մի թութակ տան մէջ այնքան շողաց, գոռաց, շփշփաց
 որ տանուակերը հրամայեց դուրս աննել նորան: Թութակի ինք-
 նասիրութեանը զիպաւ այս բանը, և նա սկսեց դանդառել
 սոխակին, որ եկել էր տեսնելու մեր տարաշխարհիկ թութա-
 կին:

Աւրի՛ս լոյս, ասաց թութակը սոխակին, ես լսել եմ որ
 դու լաւ վարպետ ես երաժշտութեան մէջ, խնդրեմ լսես իմ

երգերը և ասես բացայայտ, թէ ինչ պակասութիւն կայ նոցա մէջ և թէ ինչո՞ւ իմ ակերը չի սիրում նոցա: Նա չէ՞, որ այնքան զուարճութեամբ լսում է այնպիսի վասն երգիչների ինչպիսին է արտուտը, քնարիկը կամ ծիծեռնակը, որոնց ճշիւնը աւելի մկների ծվոցին է նման, քան թէ երգի: Ի՞նչ պատճառով, հէնց որ ես սկսում եմ իմ բոլոր ճարտարութիւնը ցոյց տալ այդ տխմարը հրամայում է հեռացրել ինձ:— «Երգի՛ր, ասաց սոխակը, ես ուրախութեամբ կրլսեմ քեզ պէս սիրուն թռչունի երգը: Թութակն սկսեց իւր բոլոր ճարտարութիւնը բանեցնել.— կրկնաց հաւի պէս, հաչեց շան պէս, միաւեց կատուի պէս մի խօսքով խառնափնթոր կերպով կրկնեց բոլոր բերան արած բառերն ու երգերը: «Այժմ սիրելիս, ասաց նա սոխակին, վերջացնելով իւր ճոնչիկ երաժշտութիւնը, — ասա՛ ինչդրեմ, լսած կան մի այսպիսի բան երբ և իցէ»:

— «Ի՞նչ շատ հմուտ ես ձայնդ նմանեցնելում, ասաց սոխակը թութակին, բայց ես կ'ցանկանայի լսել քո յատուկ երգը: Թութակը տարակուսած մտիկ արաւ սոխակին և նորից սկսեց միայն կատուի նման, հաչել շան նման, կուայել ազուաւի նման, դուրս տալ իւր բոլոր սերտած խօսքերը: Բայց որքան էլ աշխատեց սոխակը՝ չկարողացաւ լսել թութակի յատուկ երգը:

— «Տեսնո՞ւմ ես ահա՛, ասաց վերջապէս սոխակը զԱլիսաւոր պակասութիւնդ այն է, որ դու երգում ես ուրիշի նման, ուրիշի ձայնով: Ինչքան տկար լինի ծիծեռնակի ձայնը, որին դու արհամարհում էիր, բայց նա իւր մեղմիկ երգի մէջ արտայայտում է իւր սեպհական գրացմունքը, իւր սէրը, իւր վիշտը, իւր ուրախութիւնը իւր տխրութիւնը: Ահա ինչու են զուարճութեամբ լսում նորան մարդիկ, իսկ քեզ հրամայում են դուրս տանել երբ սկսում ես երգել: Աշխատի՛ր որ զանես պէ սեպհական երգը, այն ժամանակ քեզ էլ կը լսեն ուշադրու-

թեամբ: Բայց ես շատ եմ կասկածում, որ դու այսքան երկար ուրիշների նմանուելուցդ յետոյ կարողանաս արտայայտել քո յատուկ գրացմունքը»:

Արդէն յունիսի Թ-ից սկսած փոքր առ փոքր օրերն սկսում են կարճանալ, իսկ գիշերը երկարիւր: Սեպտեմբերի 11-ին ցերեկը դարձեալ հաւասար է լինում գիշերին: Այս աշնանանային գիշերահաւասարն է և աշնան սկիզբը: Այեգակն առաւօտեան 6 ժամին է ծագում, իսկ երեկոյեան 6 ժամին մայր մտնում:

Ամպերը գրեթէ տմեն օր պատած են լինում երկնքի երեսը. դրբա այն գարնանային ամպերը չեն, որ արծաթի սարերի պէս թափառում էին երկնակամարի վերայով: Օդը սկսում է ցրտանալ: Հետզհետե սկսում է գիշերն եղեմամբ դնել խոտերի և կտուրների վերայ:

Աշնանային մանր անձրևներն ամենևին նման չեն ամառուան փոթորկայից անձրևներին. աշունքն անձրևում է հարետ ամեն օր, և երկիրն այնպէս շուտ չի ցամաքում, ինչպէս ամառը: Քամին անդադուր փչում է հեռու-հեռու ցրուելով ծառերի ու խոտերի հասած սեղմերը:

Ծառերի տերևները տեղ-տեղ սկսում են դեղնիլ կարծեա թէ աշնան մահաբեր ձեռքը թառամեցրած լինէր նոցա: Ամենից առաջ ուռին էր բացուել, ամենից առաջ էլ նա է սկսում դեղնիլ: Փոքր առ փոքր դաշտերը դատարկանում են, էլ չեն երևում արտերում դիզած խուրճերը: Ճողիկներն անհետացել են, այս ու այն տեղ աչքաթող արած խոտը դէպի դեպին է թերվում և կարծես սպասում է ձիւնին: Ամեն բան

բոււմ, համբանում է և մերկանալով ամսուռուան պայծառ զար-
գերից, ստանում է աշնան միատեսակ գորշագոյն կերպարանքը:
Ճարուան այդ եղանակում բնութիւնը նման է լինում մի բազ-
մավաստակ մարդու, որին նինջը յաղթահարում է: Մի քանի
ժամանակ անցնելուց յետոյ նա (բնութիւնը) փաթթուելով
սպիտակ վերմակի մէջ՝ քնում է ամբողջ ձմեռը:

Տեղափոխական թռչունները մինը միւսի յետեկց պատ-
րաստվում են ուղևորուելու: Ամենից առաջ ճանապարհ են
ընկնում ծիծեռնակները, դոցա յետեկց արագիկները, սասարկ-
ները և այլն: Աղաղակ բարձրացրած, կամ երկար շղթայաձև
շարքերով, կամ անկիւն կազմելով՝ թռչում են դէպի հեռա-
տան մեր ամառնային հիւրերը: Անտառները հանգարտում են
ու դատարկվում: Միայն ագռաւները նստելով մերկ ձիւների
վերայ, կռայում են իրանց խուպոտ ձայնով, իսկ կաշաղակները
կրկնալով թռչում ոտից ոտ: Սեպցած, մաշկադէմ երկրին
նայելիս մարդ տխրում է. դռնէ ձիւնը շուտ աներ ծածկէր
նորա մերկութիւնը:

Գալիս է ձիւնն, բայց երկար ժամանակ չկարողանալով
դիմանալ, երբեմն մի երկու ժամ մնալուց յետոյ՝ անհետանում է:

Աշունքը գիւղացու գործը հետզհետէ սակաւանում է,
բայց դարձեալ անգործ չէ մնում: Նա խաղողը քաղել, քա-
մել, գինի շինել, կարանների մէջն է ածել դորանից յետոյ
պէտք է աշունքի սկզբում հերկել հողը, ցաքանել ու սերմել:
Երբ որ գործից թեթևանում է գիւղացին՝ բարձում է սայ-
լերին կամ բռնում ձիերին ցորենի հակիրը և տանում ջրաղաց
ազալու: Կամ թէ ուրազն ու կայինը ձեռին՝ զանազան երկրա-
գործական գործիներ է շինում: Գորանից յետոյ գիւղացին այլ
և ո այնքան գործ չունի ինչքան ամառը: Ժամանակ առ ժա-
մանակ թէ փայտ կամ ցախ պէտք է բերէ անառից՝ այդ է,
միւս ժամակներն ազատ է: Այս է պատճառը, որ գիւղական

հարսանիքների մեծ մասը այդ ժամանակներում է լինում
(աշունքի վերջերում և ձմեռուան սկիզբներում), կրք շատ են
լինում տոն օրերը և առատ նոր քաղցր գինին: Շատ ու շատ
նեղութիւններ էր քաշում գիւղացին մինչև հիմայ, հարկաւոր
է նորան մի քիչ էլ հանգստանալ, ուրախութիւն անել:

Ա Ն Ձ Ր Ն Ի

Չերմութեան ազդեցութեամբ սառոյցը հեղանիւթ է
դառնում, իսկ հեղանիւթը—շոգի: Ձրի շոգիանալու համար
մեծ տաքութիւն հարկաւոր չէ. թրջած թաշկինակը պաղ-
քամու տակ էլ կարող է ցամաքիլ, սառցի կտորը ցրտի տակ
էլ է փոքրանում շոգիանալուց, թէև քիչ-քիչ: Արդէն մենք
գիտեմք թէ ինչու շոգիացող ջուրը մեզ չի երևում և ինչու
ձմեռը տեսնում ենք քրտնած ձիւց բարձրացող գոլորշիք, թէև
ձին ամառը շատ է քրտնում, քան թէ ձմեռը: Այժմ դժուար
չէ կարծեմ հասկանալ, թէ ինչպէս է ջուրը երկրից բար-
ձրանում մթնոլորտի մէջ՝ իբրև գոլորշի կամ շոգի, և ինչպէս
թափվում այնտեղից բազմաթիւ կաթիլներով՝ իբրև անձրև:

Երբ օդը սլաղ լինի երկրի մակերևութից, այն ժամանակ
կարելի է տեսնել գետերի, լճերի, ծովերի ու ձահիճների շո-
գիացումն անգամ: Այդպիսի երևացող շոգիները մ ա ո ա խ ու ղ
են կոչվում կամ թ ու ղ պ, և լինում են այնպէս թանձր, որ մի
քանի քայլ հեռուից ոչինչ չի կարելի տեսնել: Բայց ջուրը միշտ
ու միշտ շոգիանում է. թէև մեզ չի երևում, և փորձերով
հաստատուած է, որ օրի մէջ միշտ ջրի գոլորշիք կան:

Երբ որ բարձրում գտնուող գոլորշիքը մեզ երևում են՝
ամպ ենք անուանում: Ամպը նորանով է միայն զանազան-

վում թղպից, որ մթնոլորտի բարձր շերտերումն է գտնվող և
 Շատ անգամ ցածում անտեսանելի գոլորշիքը բարձրանում տե-
 սանելի են դառնում, պատճառ ինչքան բարձր է օդի շերտ
 երկրից՝ այնքան պակաս լինում նախ Բնական օրէնք է, որ սպին
 մի թափանցիկ մարմին, անցկացնելով իւր միջից լուսոյ ճա-
 ուղւոյթները, առաւել ընչ է տաքանում նոցանից քան թէ
 անթափանցիկ մարմինը: Մեր երկիրն էլ իբրև խիտ ու ան-
 թափանցիկ մարմին աւելի երկար է պահում իւր մէջ արևի
 ճառագայթներից ստացած տաքութիւնը, քան թէ օդը: Ինչքան
 անօր է լինում օդը, այնքան ընչ է տաքանում Բայց հաս-
 կառախի է, որ օդը ինչքան բարձր՝ այնքան անօր է հոտ առ-
 զայտացած: (Մնչոն): Ահա ինչո՞ւ երկրի անտեսանելի գոլոր-
 շիքը բարձրանալով օդի վերին շերտերը անպանում են ու տե-
 սանելի են դառնում: Բարձր սարերի գագաթները ելած մարդիկը, հաւատա-
 նում են, որ ամպերը թուղպ են, արիշ ոչինչ: Նոյն իսկ ցուր-
 տը, որ շերտացող շագիքը երևացող ամպեր է շինում ամպերն
 էլ փոխարկում է անձրևի կաթիլներէ: Օդի մէջ լողացող ամ-
 պի վերայ երբ վիշտ է պակ քամի՝ այն ժամանակ շոգինսրը
 թանձրանալով կաթիլներ են դառնում և օդից ծանրանալով
 սկսում են անձրև երևալ:

Ամպերը կարող են դանաղան բարձրութիւն ունենալ:
 Ամենաբարձր ամպերը եօթը կամ ութ վերստ հեռոն են լին-
 նում մեզանից, նոքա թեթև են լինում, կարծես արծաթ ա-
 զօծած և կամ բաղկացած փափուկ սպիտակ փետուրնից,
 ուստի և ասվում են փետրային ամպեր: Այդքան քիչ
 ձրութիւնում շատ ցուրտ է լինում, այն պատճառով փետրային
 ամպերը, երևի, բաղկացած են սառած փամփոշիկներից և
 սառցային բիւրեղներից: Այդպիսի բարձր թեթև ամպերը եր-
 կար ժամանակ կարող են թափառել մթնոլորտի մէջ և անձրև

չդառնալ և առհասարակ նկատուած է, որ փետրային ամպերը
 լաւ եղանակ են գուշակում: Իսկ երբ գոլորշիքը շատանում են
 օդի մէջ ամպերը ծանրանում են և սկսում են ցած իջնել
 կուտակվում են իրար վերայ մեծ-մեծ ժայռերի ամրոցների,
 աշտարակների, ուղտերի ձևով և վազում են հողմի ուղղու-
 թեամբ: այդպիսի կուտակուած ամպերը ի հարկէ անձրև են
 գուշակում:

Աշխարհիս բոլոր մասերում հաւասարաչափ չէ անձրև
 գալիս և ոչ էլ անձրևները հաւասար են լինում միմեանց:
 Երբեմն մի անձրև քանի մի լողպէի մէջ այնքան ջուր է թա-
 փում, որքան մի ուրիշ անձրև գուցէ մի շաբաթում էլ չը թա-
 փափէր: Մովից մօտիկ և ջերմ երկրներում անձրևը թէև
 ուշուշ է գալիս, բայց գալիս է հեղեղներով: Կան այնպիսի
 ջերմ ցամաք անապատներ էլ՝ ծովից ու մեծ գետերից հեռու,
 ուր որ համարեա թէ երբէք անձրև չէ լինում: Այդպիսի
 տեղերում բոյսերը չորանում են, գետինը պատապատա է
 լինում օսթից: Թռչունները, գաղանները և միջատները կամ
 փախչում հեռանում են, կամ սառակում այնտեղ: Այդպիսի
 տեղերը գտնվում են միջին Աֆրիկայում և Ասիայի քանի մի
 կողմերում: Այնպիսի երկրներ էլ կան աշխարհիս վերայ. ուր
 մի քանի ամիս շարունակ անձրև է գալիս, իսկ յետոյ մի
 քանի ամիս էլ կաթ չի կաթում: Այդ տեսակ անձրևներ կոչ-
 վում են շրջանաւոր կամ պարբերական անձրևներ, որոնք
 կախումն ունին նոյնպիսի շրջանաւոր քամիներից, որոնք մի
 քանի ամիս շարունակ փչում են մի ուղղութեամբ, ջրի գոլորշիկ-
 ներ բերելով իրանց հետ, և յետոյ նոյն քամինս ժամանակ էլ ուրիշ
 ուղղութեամբ հեռու աննելով գոլորշիքը:

գրական անդամի որ **ԱՐՏԱՍՈՒՈՂ ՈՒՌԵՆԻ** ու Վ. յամարը
 մի նամակաց գրվածաց գրված մի մասնակցաց մի յամարի այլ
 Վարկաչահոս գետի եզերքում երես առ երես բուսած են
 երկու ուռենիք, ճկուն, կարմրաուռն ճղներով նոքա երկուսն
 էլ աճել են մի զոյգ սերմիկներից, որ մի ժամանակ գլուխ գլխի
 պարկած են եղել հինսօրեայ ուռենու ծաղկի մէջ, որ ար
 սերմիկները դեռ ևս քնած էին իրանց տաք օրրանի մէջ, մի
 սաստիկ քամու ճայթիւն դուրս խլեց նոցա այն սեղից ու,
 ձգեց սերմիկներից մէկը մէկ, միւսը միւս եզրը. նոքա ընկան
 փափուկ, խոնաւ հողի մէջ. պստիկ արմատներ ձգեցին և փոքր
 առ փոքր իրանք էլ մեծ ծառեր դարձան Մենակ նոքա չէին
 այն տեղ, ուրիշ շատ ծառեր էլ բուսան նոցա չորս կողմում,
 այնպէս որ երկու հարազատ քուրկները դժուարութեամբ էին
 միմեանց երեսը տեսնում. Ահա ինչու նոքա այնպէս ցած են
 թողել իրանց ոստերը և այնպէս վշտազին սօսափում են
 իրանց սերունդով. ահա ինչու մարդիկն էլ տիրայի ծառեր
 են համարում ուռենին և շատ ազամ տնկում են նորան
 իրանց սիրելիների գերեզմանի վերայ և անուտնում նորան
 արտասուող:

Յիրաւի, ուռենու ոստերից կաթիլ-կաթիլ թափվում է
 արտասուքի պէս մի տեսակ վճիտ հիւթ, բայց այս կաթիլները
 ոչ թէ ուռենին է պատրաստում, այլ նորա վրայ քնակող
 միջատները:

Սակայն արտասուող ուռենին էլ ունի իւր ուրախ օրե-
 րը: Գարնան սկզբում, երբ այլ ծառերն ու թուփերը տակա-
 ւին քնած են լինում, նորա պտոյտները (կոկոններն) սկսում են
 արդէն զարթնիլ: Մինչ այն ժամանակ կինամոնազոյն թե-
 փուկներով փաթաթուած քնած էին նոքա, տաք հովը փչեց
 թէ չէ՝ նոքա խսկոյն քանդեցին իրանց բանտի պատերը և դուրս
 երևեցան այնտեղից որպէս փափուկ ու սիրուն բամբակի քու-

լաներ: Այդ քուլաներն ուռենու ծաղիկներն են, բայց նոքա
 երկու ծառերի վերայ էլ նման չեն իրար. մէկի վրայ քուլա-
 ները դեղին են և թեփուկների տակ ունին բազմաթիւ փո-
 շեաներ. այդ տեղ է հասնում ոսկեփայլ փոշին: Մեղրի հոտ
 է գալիս քուլաներից, և մեղուները խումբ-խումբ շտապում են
 նոցա մօտ անուշահոտ կերակրի պաշար առնելու համար: Շատ
 լաւ, ասում են մեղուներին ոսկեշող քուլաները, — մեղր առէք
 ինչքան կուզէք, ճէրը ձեզ հետ, բայց դորա փոխանակ մի փոք-
 րիկ ծառայութիւն արէք մեզ: — այն տեղ գետի միւս ափում
 բուսած է մեր հարազատ քուրիկը, գնացէք նորա մօտ, բարե-
 տուէք մեզանից և մեր ոսկեփայլ փոշուց ընծայեցէ՛ք նորան
 որքան կարողանաք: Մեղուները յանձն են առնում ուրախու-
 թեամբ. նոքա իրանց թաւուտ հանդերձը բոլորովին շողախում
 են ոսկեշող փոշով, մնում է նոցա թռչել միայն մինչև միւս
 ուռենին, որ կատարին յանձնարարութիւնը: Այս մէկ ուռենու
 քուլաները աւելի քնքող ու աւելի կանաչ են. նոքա նոյնպէս
 մեղրի հոտ ունին և գրաւում են մեղուներին, բայց նոցա թե-
 փուկների տակ չկան փոշեաներ, այլ երկու-երկու սերմու-
 տուն բաց բերանիկներով, որոնք անհամբուրութեամբ
 ապաստում են իրանց հարազատ քոջ ոսկեղէն ընծային: Մեղու-
 ները կրքերին այդ ընծան և անկասկած կրտան ում որ պէտք է
 հասնի. բերում են նոքա, և ի պարգև իրանց աշխատանաց՝
 այստեղ էլ են մեղու ստանում: Ուրախութեամբ ընդունում են
 սերմնատներ ունեցող քուլաները իրանց հարազատ, թէև
 հեռաւոր, քուեր ընծաները. թագցնում են նորա և նոցա
 օգնութեամբ շնորհ են իրանց փոքրիկ սերմիկները:

Աշունքին նորից փչում է քամին, նորից ցրում է սեր-
 միկները, և թէպէտ նոքա հազարներով փչանում են, բայց
 այնքան շատ են լինում, որ ինչպէս և իցէ մէկն անշուշտ ընկ-

նում է պողաբեր երկրի վրայ և ժամանակին ուռի ծառ է դառնում:

Այսպէս ուրեմն մեղաւորներէ շնորհով մի ուռինին ընծայ է ուղարկում միւսին:

ԱՂԹԻՒՄԱԿՆ

Արդէն շատ անգամ եւ լսել կարկաչուն աղբիւրակներով մասին, բայց դեռ ոչ որ չի պատմել ինձ, թէ ի՞նչ են նոյն կարկաչում այնքան: Ահա մէկ վճիտ աղբիւրական դուրս է վազում մեծ քարի տակից. թող նստեմ հիմա նոր մտ և տեսնեմ թէ ինչ է քչքչում: Մնահամար փոքրիկ այլքն էր մէկ մէկին առաջը կարելով ու խորխորջաով դուրս են թռում քարերի ու աւազների արանքից, բարձրացնելով ու շրջալիով նոցա հատիկները:

Ասացէք ինձ, սիրուն փոքրիկ այլքներ, պատ ջէք, ինչն էք այդպէս շտապում, ժրտեղից և ո՞ւր էք վազում, ինչու էք այդպէս բոթբոթում իրար:

— Ահ, խորխորջացին այլքները, մենք շատ ենք, և շատ շատ, այնտեղի սարի մէջ դեռ այնքան էլ կանք, որ անկարելի է մեկ համարել. մենք ամենքս էլ ուզում ենք լոյս աշխարհ դուրս գալ, բայց դուռը փոքրիկ է, ահա ինչու ենք այսպէս բոթբոթում իրար:

Բայց որտեղ էք եղել մինչև այժմ և ի՞նչ էք արել: Չը լինի հէնց այն օրիցն էք նստած սարի մէջ, երբ աղանին նոյն բերաւ ձիթենու շիւղը, որ նշան տայ, թէ ջր երբ ցամաքել էն:

— Ահ, ոչ, ոչ, ոչ, քչքչացին այլքները մէկ, միւսին ընդհատելով, և նոցանից խորաբանչիւրն այնպէս շտապեց ասել իւր պատմութիւնը, որ ես ոչ մի խօսք էլ չը կ'սրողացայ

ջոկել ես կռացայ աղբիւրակի վերայ վերցրի մի բուռն ջուր մաքուր և սառն, և մի-մի կաթիլ մատներիս արանքից անց կացնելով սկսեցին ունկնդիր լինիլ նոցա մի առ մի: Ի՞նչպիսի հրաշալի պատմութիւններ ասես որ չը պատմեցին նոքա ինձ:

— Մենք անպեալ ձեռք ձիւնի հատիկներ էինք, ասացին ինձ երկու կաթիլներ, և այնտեղ սարի վերայ ընկած ուրախ ուրախ փայլում էինք արևի լոյսով, մինչև որ նա հաւեցրեց մեզ դարուելին:

— Մենք կարկոյի հատիկներ էինք, քչքչացին ուրիշ կաթիլներ, և աւաղ, ամբողջ հասկաւորած արտը անդն ու տեղը նստեցրինք: Իսկ մենք յօղ կաթիլներ էինք և ջուր տուինք ծարաւ շուշանին, ասացին երկու հատ ուրիշ կաթիլներ: — Մենք ծովի երեսին նաւեր էինք քշում: — մենք յագեցրինք ծարաւ մարդուն և փրկեցինք նոցա կեանքը: — Մենք պտրտեցնում էինք ջրաղացի քարը մենք փրկում էինք շոքնաւի անիւների տակ, — մենք անուշիկ հիւթ էինք կեռաստի մէջ, — մենք համեղ դինի. — մենք դեղ. — մենք թոյն. — մենք կաթն, ճիճրփացրին իրար յետեից վճիտ կաթիլները, մարգարիտ, ների նման թափուելով մատներիցս:

Մի հատ պոյճառ կաթիլ կախ ընկաւ մատիս ծայրիցը. — «Ես մի ժամանակ արտասուք էի, շնչաց նա, — ես մի կաթիլ քրտինք, ասաց նորա յետեից մի սը, վար ընկնելով գետնի վերայ. — իսկ ես մի ժամանակ քո սրտի մէջ էի, ձայնեց երրորդը. մի կաթիլ ջերմ արիւն էի, յետոյ դու շնչելիս դուրս թռայ իբր շողի և մտայ ամպերի ծոցը:

Ես տեսայ որ այս պատմութեանը վերջ չախտի լինի, կաթիլները կրկին շարժեցին աղբիւրակի մէջ:

Ես միտք ունեի ամաչեցնել պարծենկոտ աղբիւրակին և ասացի նորան. դու լաւ կ'անես որ պատմես ինձ, թէ ինչ ո՞ր բան ես տեսիլ սարի մէջ: — Ի՞նչ պիտի լինի այնտեղ, միտք

էի անուամ ինձ ու ինձ, քարեր են անշարժ ընկած պշխարհի ստեղծմանից դէս, որ և յաւիտեան պիտի մնան ընկած, եթէ մարդիկ չքանդեն ու պէտք չածեն նոցա. բայց ինչքան մեծ էք իմ զարմանքը, երբ աղբիւրակը բոլորովին հրաշալի բաներ պատմեց ինձ:

— Սեն մի կաթիլ. ասաց նա, ձիւն եղած լինի, թէ՛ անձրև, թէ՛ կարկուտ, թէ՛ ցօղ, մտնում է գետնի մէջ և գործում այնտեղ ուժը կտրածին չափ, բաց անելով իրան համար անցքեր ու շաւիղներ: Մենք չնչին ենք երևում քեզ ու տկար, բայց ինքդ էլ ես տեսնում ինչքան շատ ենք մենք, և գուցէ լսած լինիս, թէ կաթիլները միմեանց յետևից ընկնելով կարծր քարն էլ կ'ծակեն: Մեզանից իւրաքանչիւրը սարերի մէջ քարաշերտերի միջով անցկենալիս՝ խլում քաշում է իւր հետ աննկատելի կերպով այս կամ այն քարերի մասնիկները: Սակայն շուտով ծանրանում է փոքրիկ կաթիլի բեռը, ուժը չի պատուճ, որ նորան տանէ, ուստի և վայր է դրում մի որ և իցէ ուրիշ խորշում: Այսպէս ուրեմն, կրից ու գածից մենք շինում ենք տեղ-տեղ դեղեցիկ բերեղներ: Ուրեմն կաթիլները սարի մէջ դուրս են դալիս մի մեծ ընդարձականձաւ . . . : Նա մէկ ժամանակ աղով լիքն է եղել, բայց ջրի միլիոնաւոր կաթիլները ներս են ծծել այդ տեղն ու տարել նորան ով գիտէ որ պուճախ, գուցէ ծովի մէջ, որի ջուրը ինչպէս քեզ յայտնի է, այնքան աղի է: Այսպիսի անձաւի մէջ գուարձայի էլ է մեզ համար գործելը. ուրախ ուրախ ցած ենք թռչում առաստաղից, թողնելով այնտեղ մեզ հետ բերած քարի փշուրները. այդպիսի առաստաղի վերայ դոյանում են տեսակ-տեսակ եկեղեցու կամ աշտարակի նման բաներ: Նրբի տեսած կրկնիս դու, թէ ինչպէս մենք ձմեռը տանիքից թափուելիս ստոյգում ենք սաստիկ ցրտից և դոյացնում երկայն-երկայն թափանցիկ շիւշեր: Մեր ստորերկրեայ գործը մի քիչ նման է դորան, միայն

թէ այն տեղ մեր շինած շիւշերը ջրից չեն լինում այլ կրկն (ստալակտիտ): Անձաների յատակում կաթիլները հաւաքուելով ստորերկրեայ լճեր են դոյացնում. յետոյ այն տեղից դուրս են գալիս և մտնում ժայռերի արանքները և ջրվեժների պէս ժայռից ժառ են թռչում աղմկելով:

«Նրբեմն մեզ մօտ է գալիս ջուր խմելու լեռնային սալամանդը, մի երկայնաւուն փոքր անասուն, գունատ ու կոյր. դուք չէք կարող դիմանալ մէկ տե՛ր առանց արեգակի, բայց նա առելով ատում է արևի լոյսը և մահու չափ վախենում նորանից: Եթէ մի կտոր փայտ է հանդիպում մեզ ճանապարհին՝ մենք գործ ենք սկսում նորա հետ էլ ծակոտիքը լքցնում ենք կայծքարով կամ կրով, իսկ փայտանիւթը կտորատում տանում ենք հեռներս, կարճ ասել—նորանից շինում ենք այն, որին դուք անուանում էք քարացած փայտ. բայց այդ սխալ է, որովհետև նորա մէջ փայտի փշրանք էլ չի լինում մնացած, այլ քար է լինում բոլորովին փայտի միայն ձևն առած: Մի և նոյն առուտուրն եւք անում մենք խեցիների հետ ևս: Նոքա էլ շինուած են փոքրիկ անասունների ձեռքով հազարաւոր տարիներ առաջ. մենք դուրս ենք կրում խեցիների կիրք, բայց անցեալ անասնի չ տեսակի յիշատակը պահելու համար՝ շինում ենք այդ տեսակն ուրիշ նիւթերից»:

Բայց ահա վրայ վաղեմ թաւազը մի ուրիշ ալք է սկսեց պատմել ինձ մի այլ պատմութիւն. նա պատմեց, թէ ինչպէս մի անգամ ջրի կաթիլները քանդել են Նուէյցարիայում մի ամբողջ սարի տակը, այնպէս որ նա փուլ է եկել և տակովն արել ամբողջ չորս գիւղեր իրանց բնակիչներովն ու անասուններովը: Բայց ես ընդհատեցի այդ տխուր պատմութիւնը, ասելով այլեբին, որ ես ոչինչ չեմ սիրում լսել զանազան կոտորածների ու աւերմունքների մասին: Կա՛ն այն է, պատմիր

ինձ, — եթէ քո կաթիլները սարի մէջ այդքան շատ ուտում ու խմում են, այդքան շատ քանդում ու շինում ե՛ր, ուրեմն շատ կարելի է քո վճիռ ջուրդ էլ այնպէս մաքուր ու անխառն չէ, ինչպէս երեւում է:

— Եստ և շատ կորելի է պատասխանեց այլբերակը, որ իմ փոքրիկ գործաւորներից մէկը կամ միւսը կրելիս լինի իւր հետ այս կամ այն նիւթը:

— Բայց ի՞նչպիսի նիւթեր, ո՞րը են տանում նոցա քո գործաւորները և ինչո՞ւ, հարցրի ես նորան:

— Երեք կիր եւք տանում, ձախ տուլին մի քանի կաթիլներ. մեզ վաղուց արդէն սպասում են միլիոնաւոր ծովային կենդանիներ — խլուռնջներ, սոլիտոյներ, ծովասողներ և ուրիշ շատերը, որոնց հարկաւոր է բնակարաններ ու բուստեր շինել որովհետեւ այդ բոլորը կրից է շինվում:

— Իսկ մենք, վրայ բերին ուրիշ մի քանիօր, տանում ենք կայծ քարահող մեզ վաղուց աչք դրած մնում են, բիւրքերը ջրածին ճճիներ ու բոյսեր. մեր ճանապարհի միջերթում բուսած խոտն անգամ պահանջում է մեզանից իւր բաժինը:

Քանի մի ախիքներ ևս կրում էին իր սնց փոքրիկ փամփուշների մէջ միջնորդի օդ, որ գետի մանր ձկներն ու ծովի անհամար կենդանիքը կարողանան շունչ քաշել: Ուրիշ քանիսն էլ տանում էին իրանց մէջ անխային թթու, որ աւողջարար սնունդ հասցնեն ջրաբոյսերի արմատներին: Այլք կրում էին գած, երկաթի ու լուսակրի թթու և շատ ուրիշ աղեր, որ այս բոլորը որ և իցէ ճանապարհով հասցնեն բոյսերին, անասուններին ու մարդկանց: Այն շարիշար միջլուծները, որոնց տեսած կըլինիք բուսաւորու ած գեւալիս դէպի այլբերի միլիոնաւոր կաթիլները, սրոնցից լուրաքանչիւրը կրում է իւր բերը, մատակարարելով ամեն տեղ սնունդ ու կեանք: Նրբ է լինում արդեօք այն մարդարտահաս կաթիլների հանդիսուր: Հազիւ

վհանսս են հասնում նոցա ծանր-ծանր աշխատանքից վաւս կար կո — մէլ էլ նորից վազում բարձրանում են խեղճերը ամ վերի մէջ որ կրկին վերագտնան դէպի իր սնց ստորերկրեայ որ ծունէւթիւնը, դէպի օր հնեալ այլբերակը:

— Ի՞նչ մեծ Արարիչ, շնջացի ես այլբերակի մտայց հեռաւալի, օհ ճման չունի Բո խմատութիւնը: Քանի-քանի մեծ մեծ գործեր ես կատարում Բու մի կաթիլ ջրի ձեռքով: Կրքան կեանք ու գործունէութիւն կոյ Բո աշխարհի մէջ:

Զ Ա Ն Ո Ն

Զմեւը թէ և արեգակը լոյս է տալիս, բայց չի է տալիս ջնում: Նա ամառուան օդէս չի մնում երկրի երեսին, այդ ամառուով էլ ձմեռուան օրերն աւելի կարճ, իսկ գիշերներն աւելի երկար են լինում, քան թէ ամառուանը: Դեռերն ու բներն այն դէս սուչում են, որ սառուցի վերայով կարելի է լինում ման գալ: Դեռերը ծածկվում է ձիւնով, բայց ձիւնը օտակար է, որովհետեւ նորա տակ ամենասաստիկ գրտերի երեսից պահպանվում են ծաղիկների և հացաբոյսերի սերմերը, ոչ ոնք, եթէ ձիւնը չլինէր՝ կարող էին սառչիլ ծառերի տերեւները դեռ աշունքն վերջերում սկսում են թափուիլ այնպէս որ դորքս ամենեւին մերկ են լինում, կանաչ օրբներին տեղակի այժմ կախկախվում են ծառերի ոստերից ձիւնի սպիտակ շուլաները: Միայն եղևնին ու չաճին ձմեռն էլ են պահում իրանց կանաչ փշաման տերեւները կամ ասեղները: Այն ծառերը, որ այդպիսի փշաման տերեւներ ունին, ասվում են փշատերև և կամ ասեղնաւոր ծառեր:

Զմեւը դաշտերում ու անտառներում շատ բշտում են թռչուններն ու գազանները, իսկ միջասները բոլորովին անհետանում են: Գոցանից մի քանիօր կոտորվում են, թողնելով

միայն ձուեր: միւսները շատ խորը թափախում են գետնի տակ: Ինչպէս մրջիկները: Սի քանի միջատներ ամբողջ ձմեռը քնած են մնում և զարթնում են միայն ձիւնը հալուած ժամանակ: (Ձմեռն ո՛ր են գնում ճանձերը): Թռչուններից շատերը ձմեռը հազարաւոր վերատերով հեռանում գնում են տաք երկիրներ: Տիգրանակները, սարեակները, արտուտները, սոխակները, դեռ աշունքն են հեռանում մեղանից: Վայրի սաղերը, արագիլները, կարապներ, կռունկները շարիշար երամներով երկարաձգվում են երկնքով հիւսիսից դէպի հարաւ, այսինքն դէպի աւելի տաք երկիրներ: Այդպիսի թռչուններին ասում են տեղափոխուի կ թռչուններ: Կաքաները, փասիանները, ագուանները, կաշաղակները, ծտերը մնում են մեղմօտ ձմեռն, այդ պատճառով էլ ասվում են ձմերոզ թռչուններ:]

Քաղաններն էլ մեծ մասով ձմեռ ժամանակ թաքնվում են որջերի² փուշակների² մէջ: Նոցանից մի քանիսը ամենացուրտ ժամանակը քնում են, կամ աւելի ձիւտ ասել թմրում են, ինչպէս ոզնին, արջը, առնետը: Անտանի անասունները — ձիանքը, գոմէշները, կովերը, ոչխարներն ցրտից ու քաղցից կրկնատրվէին, եթէ մարդս տաք գոմեր չըշինէր նոցա համար և չըպատրաստէր դարման, խոտ ու դարի:

Ձմեռը գայլն մարդը իւր պատրաստութիւնը տեսնում է: Նա սկսում է վառարանները վառել, դռներն ու պատուհանները պնդացնել և տաք հագուստ հագնիլ: Անուաւոր սայլերի ու կառքերի տեղակ սկսում են գործ ածուիլ թիթե սահնակներ, որ ձանչտով սահում են ձիւնի երեսով: Գիւղացիք դաշտի գործերը դեռ աշունքն են լինում վերջացրած, բայց նոքա ձմեռն էլ ունին իրանց գործը: Կանայք ձմեռը իլիկ կամ ճախարակ են մանում ու գործում են գուլպաներ, կապերտներ, գորգեր և այլն: Ձմեռ ժամանակն աւելի շատ են վառվում ճրագներ ու կանթեղներ, քան թէ ամառը: (Ինչո՞ւ):

Որակաւի բան է, երբ ձմեռը ծագում է արևը և ձիւն նախաթաղ դաշտերի վերայ պսպղում են միլիոնաւոր կայծեր, իսկ ծառերը հենց լմանաս զարդարուած են լինում ձիւնեղէն ապակիներով: Բայց ձմեռը նա՛ միայն կարող է ուրախանալ, ով որ տաք տուն ունի ու տաք հագուստ. ով որ բքաբեր ցրտի ժամանակ միջոց ունի նստիլ վաւ հնոցի առաջի, կուշտ ընթրիք ուտել և յետոյ տաք անկողնի մէջ քնել: Բայց ի՞նչ է լինում թշուառ ծերունի աղքատի օրը: Չընայելով սաստիկ ցրտին, նա ստիպուած է ման գալ դռնէ դուռն, ձեռք մեկնել սորան նորան և սպասել թէ ո՞վ է Աստուծոյ սիրուն: մի կտոր հաց տալիս նորան: Ծերունին շունի գոնէ մի տաք քուրձ նորա արեխները ծակծկոտ են և հին, վերարկուն պատառպատառ. նորա ձայնը դողդողում է ծերութենից ու ցրտից, աչքերը լցվում են արտասուքով, ձեռներն ու ոտները դողում են: Տրտում է այն մանուկն էլ որ ման է ածում կոյր աղքատին. խղճուկը կանդնելով կա՛մ մէկ կա՛մ միւս ոտքի վերայ՝ վշում է փէտացած մատներին, այն ինչ դաժան ցուրտն էլ քամում է նորա աչքի արտասուքը: Ա՛հ, թո՛յլ տուէք նոցա տաքանալու, կերակրեցէք նոցա և ձեռքից եկածը մի՛ խնայէք:

Բայց ձմեռն ամեն օր չի պարզ լինում: Մէկ էլ անսնում ես մի բուք վեր կացաւ, և սաստիկ քամին սուլելով ու Ֆշշալով սկսեց քշել գալարել օդի մէջ ձիւնի քուլաները: Շատ անգամ այսպիսի բուքերին ձանապարհորդը ձանապարհը կորցնում է: Լաւ է, եթէ նա խելք անի մտնի ու թաղուի ձիւնի տակ, (որովհետև այնտեղ տաք է լինում), եթէ ոչ՝ շատ հեշտութեամբ կրկնտանայ նա դաժան ցրտի մրկի ձեռքից: Ինչքան ուրախ կըլինի մարդ այդպիսի օրը գոնէ մի կերպ քաշ գալ մինչ գիւղը: Բարեսիրտ գիւղացին սիրով ընդունում է ցրտահալած ձանապարհորդին, հնոցը թէժացնում է և հիւրասիրում է նորան Աստուծոյ տուածով: Թունը ցրտերը ջրօրհ-

հետև նորա տաքութիւնն օդի մէջ է անցնում, իսկ երբ երկիրը աւելի պաղ է լինում օդից, այն ժամանակ նորա երեսին կաթիլ-կաթիլ սկսում են ժողովիլ այն անտեսանելի գոլորշիքը որ մինչ այն ժամանակ գտնվում էին օդի մէջ. իսկ և իսկ այնպէս, ինչպէս որ պաղ բաժակի կողքերին ժողովվում են ջրի կաթիլներ, երբ որ մենք տաք սենեակ ենք տանում նորան: Այդ կաթիլները ցօղ են անուանվում. նոքա լինում են խոտերի ու տերեւների վերայ սովորաբար առաւօտեան ժամանակ, երբ որ գետինն առաւել պաղ է լինում. նոքա շողշողում են արևի տակ և մնում են երկար ժամանակ մինչ ցամաքիլը, այսինքն վերտին շոգիանալը: Երաշտութեան միջոցին, երբ անձրևներ չեն լինում, ցօղը գոնէ մասամբ զովացնում է ծարաւած բոյսերը:

Աշունքը, երբ գիշերով այնքան է պաղում երկիրը, որ ջրի փոքրիկ մասերը նորան դիպչելով սառչում են, ցօղը դետնի երեսին, պաղած կտրներին, ծառերի տերեւների վերայ — եղ ե ա մն է դառնում, և մենք զսրթներէս տեսնում ենք որ գետինը, խոտերը, տերեւները, ցանիկը և կոտորները սպիտակել են: Բայց արեգակը բարձրանալով նորից ցօղ է շինում նորան, իոկ ցօղը նորից շոգիացնում:

Եթէ որ անձրևի կաթիլներն անց են կենում այնպիսի օդի միջով, որ ամպերից սառն է լինում, այդ կաթիլները սառչելով դառնում են սառցի կտորներ կամ կարկուտ: Ուրեմն կարկուտը սառած անձրև է: Երբեմն կարկուտի հատիկները շատ մեծ-մեծ են լինում. կարկուտը գալիս է շատ անգամ ամառուան ամենաջերմ ժամանակը, երբ քամին յանկարծախի պաղեցնում է օդը, յառաջ քան ամպերի պաղիլը: Հարաւային Ամերիկայում երբեմն ձեռի մեծութեամբ կարկուտ է գալիս, այդպիսի կարկուտը կոտորում է ոչ միայն թռչուններին, այլ և մեծ անասուններ:

Եթէ որ այն ամպը, որի միջից անձրևը գալու է լինում, ինքը շատ պաղում է, այն ժամանակ նորա միջի գոլորշիքը դառնում են գեղեցիկ ձիւնասհատիկներ, կամ փոքրիկ սառցային բիւրեղներ, դոքա բազկանում են օտոցի ամենամանր կտորներից, որ ընդհանուր կենտրոնի շուրջը դասաւորուած են լինում զուգաչափ: Զիւնի հատիկները տեսակ տեսակ են լինում և երբեմն նմանում են սիրունիկ ասողերի:

ԱՆՈՍՈՒՆՆԵՐՆ ՈՒ ԲՈՅՍԵՐՆ ԻՆՉ ՕԳՈՒՑ ԵՆ ՏԱԼԻՍ

ՄԱՐԴՈՒՆ

Մարդս ինչպէս աշխարհի տիպաբանողը իւր կարիքների և միջև անգամ իւր ցանկութեանց համար շահվում է կենդանիներից ու բոյսերից:

Կենդանիներից ստանում ենք միս, ճարպ, կաթն, ձու, կաշի, բուրդ, ստե, ոսկր, եղջիւր, փետուր, մարգարիտ, փղոսկր, մեղր, մետաքս և էլի ուրիշ շատ նիւթեր: Եստ կենդանիներ, որ չեն տալիս մեզ ոչ ուտելու և ոչ հագնելու նիւթեր, զուարճացնում են մեզ օրինակ սոխակը, քնարիկը, թուրակը. մի քանիսին հեծնում ենք, միսերը պահպանում են մեր տունը, իսկ միւսերը փչացնում են մեզ համար վնասակար անասուններին: Բայց կան և այնպիսիքը, որ, ինչքան յայտնի է, միայն վնասակար են, զորօրինակ, թունաւոր օձերը, անօգուտ, թէև փառահեղ, առիւծը, տաղակացնող ձանձր և այլն:

Բուսական թագաւորութիւնը մեզ աւելի շատ օգուտ է տալիս, քան թէ կենդանականը: Երբե կերակուր մենք գործ ենք ածում այնքան բազմաթիւ բոյսեր, որ նոցա համարեն ան-

զամ դժուար է: Մի քանի բոյսերի պտուղն ենք ուտում, ինչպէս է, խնձորը, տանձը, ընկոյզը, ծիրանը, կեռասը և այլն: Միւսների ծաղիկները, օրինակ, թուզը որի ծաղիկը թաքնուած է լինում պտղի մէջ, վարդը, որի անուշահոտ թերթերից քաղցրաւենիք են շինում և այլն: Այլ միւսների սերմերն ենք ստանում: զորօրինակ, ցորենը, դարին, կորեկը և առհասարակ բոլոր հացհատիկները, կանեփը, վուշյ, արեածաղիկի սերմերը և այլն: Մի քանիսների միջուկն ենք առնում, ինչպէս ս ա գ օ ասված արմաւենուներ: Արիշները տալիս են մեզ իրանց տերեւները: օրինակի համար, կաղամբը, անանուխը, թէյը: Մի քանիսն առաջարկում են մեզ իրանց հիւթը, օրինակ, շաքարի եղեգը, ճակնդեղը, խնկենին: Միւսերն իրանց սոխարմատը (սոխուկը) ինչպէս, սոխը, սխտորը, գետնախնձորը: Այլ միւսերի արմատներն ենք գործ դնում, զորօրինակ, դազարը, ճակնդեղը, բողկը և այլն: Մենք դեռ չենք խօսում այս տեղ և այն բոյսերի մասին, որոնք գործ են ածվում լըրե դեղ, և որոնց թիւ ու համարը չկայ:

Բոյսերը ոչ միայն կերակրում, այլ և հագցնում են մեզ: այդպիսիքն են կանեփը բամբակը և այլն: Նաո բոյսերից էլ ներկ ենք ստանում, որոնցով ներկում են չիթեր, չուխաներ, փայտաշէն կարտիք և տան պատեր:

Բացի ուտելից ու հագնելից՝ բոյսերը տալիս են մեզ նաև վառելիք և նիւթեր շինութեանց, նաւերի մակոյկների, գահոյքի և ուրիշ հազար ու մի բաների համար, թղթի համար, որի վերայ մենք գրում ենք, թանաքի համար, որով գրում ենք:

Բայց այս դեռ բոլորը չէ.— բոյսերը մաքրում են այն օդը, որ շնչում ենք մենք. նոքա խլում են օդից ածխային թթու, որ վնասակար է կենդանիների կեանքին, նորանից ածուխ են

հանում իրանց համար և յետ նն տալիս օդին թթուածին, առանց որի ոչ մի կենդանի չէ կարող ապրիլ:

Բոյսերը կերակրում են ոչ միայն մարդուն, այլ և ամեն մի շնչաւորի: Կենդանիներից ոմանք ուղղակի բոյսերով են կերակրվում, իսկ այլ ոմանք ուտում են բոյսերով կերակրուողներին, բայց ամեն մի կեանք ունեցող՝ ուղղակի թէ ընդմիջապէս, կերակրվում է բոյսերով: Առիւծը պատահում է անզօր այծեամին, բայց նա սնուած է լինում խոտերով, դայլը դիշաւում է խղճուկ նապաստակին, բայց նապաստակը կերակրվում է փոքրիկ ծաւերի կեղևով, տերեւերով ու կանաչներով: աղուէսը ուտում է հաւին, բայց նորա համեղ միսը գոյացած է լինում հացիահատիկներից, կոմն ու ոչխարը տալիս են մեզ միս, բայց այդ միսը գոյանում է խոտից ու դարմանից, որ նոքա մարտն են իրանց ստամոքսի մէջ: Պողպատի պէս ամուր փղոսկրը գոյանում է բրնձից, խոտերից ու տերեւներից, որոնցով կերակրվում է փիղը: Մեղուն մեղ մեղը է տալիս, բայց նա այդ մեղը շինում է բոյսերի անօթիկներից: Ներամը մետաքս է հիւսում մեղ համար, բայց նա թելի նիւթը ստանում է թիւնու տերեւներից:

Բայց և ինչքան դեղեցիկ թիւն են տալիս բոյսերը մեր երկրին: Նոքա ծածկում, կենդանացնում ու զարդարում են այն մեռեալ քարերը, կաւերը, արեղները, այն անկեանք հասնելը, որոնցից բաղկացած է երկրի կեղևը: Ավ որ եղել է մի աւազուտ կամ քարոտ անապատում, ուր հարիւրաւոր վերստ շրջակայ տարածութեամբ չի երևում ոչ մի ծառ, ոչ մի խոտ և յետոյ մտել է մի առաւել երջանիկ աշխարհ— նա կանգնելով փռաւ հեղ պայծառ ու կանաչազարդ դաշտի մէջ տեղում և նայելով այն ծածան արտերին, գոյն դոյն ծաղիկներին, ստուերախիտ ու զով անտառներին՝ չի կարող չփառաբանել:

այն Տիրոջը, որ ստեղծել է երկիրս և հրամայել է նորան զգե-
ստաւորուիլ բուսական հանգերձով: Եւ յայնմ զի չո զյո բնաս
մանս յայ բնորոյսն միայն չո սմ և ուրիշով զյոսոյս:

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Այն ժամանակուանից սկսած, որք մարդիկ կարողացան
Թուղթ շինել, գրագիտութիւնն աւելի և աւելի սկսեց տա-
րածուիլ, որովհետեւ Թուղթը շատ էժան էր մագաղաթից և
բոլոր ուրիշ նիւթերից, որոնց վերայ գրում էին առաջ փող
չունեցողն էլ այժմ կարող է ձեռագիրներն արտադրել: Սակայն
արտագրելը շատ ժամանակ էր պահանջում, բացի փորանից,
հեշտ չէր ձեռագիրներ գտնելը: Ահա և այս հարցին տառեր
ձուլելն ու միանգամից շատ գրքեր տպելը: Այս մի մեծ բարեբա-
րութիւն է մարդկանց համար:

Տպածը շատ հեշտ է կարգայ, քան թէ ձեռագիրը, և
բաւական է մի անգամ շարել տառերը մի գրքի համար, նո-
րանից յետոյ թէկուզ հազարաւոր օրինակներ տպիր այն զը-
քից միևնոյն շարուածքի վերայ: Տպագրութեան արհեստը
հնարեց մի գերմանացի գուտենբերգ անունով, մեզանից 400
տարու չափ առաջ: Նորանից առաջ մի տախտակի վերայ փո-
րագրում էին նկարներ կամ գրեր, սև ներկ էին քսում վրան
և փորագրածը տպում Թղթի վրայ: Գուտենբերգն սկզբում
այն արեց միայն, որ տախտակի վերայ փորագրած տառերն
սկսեց կորտել, այսինքն շինեց ջոկ ջոկ փայտեայ տառեր: Այս-
պիսի կերպով էլ հարկաւ որ չէր ամեն մի էջի համար առան-
ձին տախտակ փորագրել, որ զիրքը ապուելուց յետոյ պէտք էր
դէն ձգել: Միևնոյն տառից այնքան շատ էր շինվում, որ հար-
կաւոր եկած տեղը շարում էին նորանից, առանց ձեռք տալու
արդէն շարուածին: Երբ որ զիրքը տպվում պրծնում էր, հար-

կաւոր էր միայն շարած տառերը ցրուել և ամեն մէկը իւր
զգըրը ձգել, որ յետոյ դժուար չլինի գտնելը: Բայց փայտի
տառերը դիմացկան չէին: ուստի և մտածեցին տառեր ձուլել
արձձի ու ցինկի խարնդուրից, այդպիսի տառերը ոչ շատ
Թոյլ էին, որ շուտով փչանան, ոչ էլ շատ ամուր, որ Թուղթը
պատառեն: ատա միջոցով զիրոյ ծարձ գուտենբերգ մագդ ինչպէս

Այժմ գրաշարը ձեռագիրն նայելով տառերը շարում է
հաւասար չափով, շարքերի արանքում բարակիկ նետողէրէն քա-
նոններ է դնում, որ շարքերը չխառնուին իրար: և ամեն մի
երեսի շարքերը կապում պնդացնում է առանձին շրջանակի
մէջ: Այդ շրջանակները դնում են մեքենայի վերայ, տպագրա-
կան մուրկն քսում և տպում: Արագատիպ մեքենայներ կան,
որոնցից մէկը երեք գործաւորի օգնութեամբ մի ժամու մէջ
կրտպէ 5,000 Թերթ երկու երեսից է:

Երբ որ զիրքը տպվում է այսքան արագ և այսքան շատ
քանակութեամբ, էլ նա թանկ չի կարող լինիլ յետին այսքան
էլ եթէ կամենայ կարող է մի քանի կուպէկով զիրք առնել և
կարգաւ Բայց ինչքան սրագ են հրատարակվում լուրերը տպա-
գրութեան միջնորդութեամբ—դժուար է միջև անգամ հա-
ւատալ օրինակի համար, այսօր երևի յոյեան տեղեկանում են մի
որեւիցէ պատերազմի կամ նաւերի գալստեան կամ մի ուրիշ
բանի մասին, եզուց առաւօտեան բոլոր բաղաքն արդէն կար-
դում է այդ լուրը լրագրներ մէջ: Այդպէս ուրեմն տպա-
գրութիւնը իրար մօտեցնում է մարդկանց և օգնում է
լուսաւորութեան տարածուելուն:

ԴՐԱՄԻ ՔՍԱԿԸ

Երեք բարեկամ ուխտ էին դրել միմեանց հետ, որ կեան-
քի ամեն հանգամանքների ու կարիքների մէջ անձնագոհու-
թեամբ օգնեն իրար, ինչպէս արեքանքը մի անձն. նոյա բնակ-
վում էին զանազան տեղերում և ժամանակ առ ժամանակ հա-
ւաքվում էին ի միա-ին, որ մէկ մէկի յատնես իրանց դէտ

անցրր: Սոցանից մինին մի քանի անգամ պատահեց փողի լուր
 բառութիւն, որ թէև այնքան դժուար չէր անցկացնելը, բայց
 մեծ պակասութիւն կը բերէր նոյա անուանը, թէ ստիպուած
 լինէր հրապարակաւ յայտնել իւր կարօտութիւնը: Ինկոյն
 թուղթ գրեց նա իւր մօտաւոր բարեկամին և խնդրեց, որ ու
 ղարկէ իրան հարկաւոր եղած փողը: Միւս օրն ստացաւ փողը
 մի քսակի մէջ կ'ըբաժ. նա զբաղուած լինելով գեռ ևս ուրիշ
 գործով մի կողմ դրեց քսակը առանց բաց անելու: Մի քիչ
 անցած մինը թուղթ բերեց սորա մօտ միւս բարեկամից, որ
 խնդրում էր առաջին իսկ փոստով ուղարկել այնքան փող ինչ
 քան կարող էր: Արդարամիտ մարդը կարծելով թէ իւր բարե
 կամն աւելի մեծ դժուարութեան մէջ է՝ առանց երկար մտա
 ծելու առաւ կ'ըբաժ քսակը և ուղարկեց բարեկամին:

Բայց էգտր երկոյեան առաջին բարեկամը, որից ինքն
 ստացել էր փողը, եկաւ նորա մօտ և տուեց նորան մի և նոյն
 կնքած քսակը: Այս ի՞նչ զարմանալի անցք է, հարցրեց առա
 ջին բարեկամը. այս քսակը ինչպէս ես կ'ըբաժ ուղարկել էի
 քեզ, այնպէս էլ դ'արձել է ինձ մօտ, խնդրե՛մ բացատրես ինձ
 բանի որպիսութիւնը: — Մի՛ զարմանար, պատասխանեց միւս
 բարեկամը, ես գեռ չէի բացել քսակը, երբ իմ և քո բարեկամը
 թուղթ էր գրել ինձ և շատ խնդրում էր, որ ունեցած փողս
 ուղարկեմ իրան: — Այժմ հասկանում եմ բանը, ասաց առաջինը,
 ես իմ բոլոր պատրաստի փողը ուղարկել էի քեզ և վախենա
 լով, որ մի գուցէ փողի հարկաւորութիւն ունենամ՝ գրեցի
 մեր բարեկամին և փող խնդրեցի նորանից: Ահա տեսնում ես
 որ նա էլ իւր մօտ չունենալով խնդրել է քեզանից, որ ուղար
 կէ ինձ: Այժմ վեր առ այս փողը և գործ դիր, որովհետև նա
 քեզ աւելի է հարկաւոր: Եւ ի՞նչպէս կարող է մեզ մի կարօ
 տութիւն պատահել, երբ մենք այսպէս սրտակից բարեկամ
 ենք միմեանց:

— յիսկի րդարակոմս որս * * * * * բասս, այս իմն Ս
 — սլա ի նաւարձրաց դիւմե՛ւտոց րրուս զս լ՛տոմբայ կրավուչ
 Արիատուէլ զին փիլիսոփային չարցրին, թէ ինչ է բարեկամը:
 Ասաց. «Մի չոգի երկու մարմնի մէջ»:

ԶԵՖԵՐՍՕՆԻ ՏԱՍՆ ԿԱՆՈՆՆԵՐԸ

Միացեալ նահանգների նախագահ Ջեֆերսոնը, որ մե
 ռաւ. 1826 թուականին, իւր բարեկամին ուղարկած նամակի
 մէջ գրել էր յետագայ տասն կանոնները:

- Ա. Ինչ որ այսօր կարող ես անել, էզուցուան մի ձգիլ:
- Բ. Ինչ որ ինքը կարող ես անել, ուրիշին մի անկէ տար:
- Գ. Մինչև չվաստակես՝ փող մի վատներ:
- Դ. Թե՛սն ատելով մի զնիր այն բանը, որ քեզ համար
անօգուտ է:
- Ե. Հպարտութիւնն ու զոռոզութիւնը մեզ աւելի վնաս
կը բերեն, քան թէ սովը, ծարաւն ու ցուրտը:
- Զ. Սակաւ ուտելներուս համար երբէք չենք զղջալ:
- Ը. Սիրով արած բանից մարդ մի ձանձրանալ:
- Ե. Քանի՛ քանի անգամ տրտում եւք միայն երեւակայած
թշուառութիւններով, որ իրօք ամենևին չեն պատահում ՚եզ:
- Թ. Ամեն բանի լաւ կողմն առ միշտ:
- Ժ. Եթէ բարկացած լինիս՝ լսուելուցդ առաջ մի՛ չև տասն
համիւր. իսկ եթէ կ'ըբք սաստիկ լինի՝ մինչև հարեւրս ցայ

Բ Ա Ր Ե Կ Ա Մ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

Երկու երիտասարդ, որ սերտ բարեկամ էին իրար հետ,
 մի զարնանային օր ձեռք ձեռքի առաւ զբօնում էին անտա
 ուի մէջ: Նոցանից մինն ասաց իւր ընկերին. եկ որոնելք այս
 տեղ պատկեր մեր բարեկամութեան համարտաս այսս մի դիմ

«Մտիկ արա, ասաց *անաջինը*, այս տերևազարդ վայել-
 չակազմ կաղնուն, որ առայդ զօրութեամբ բարձրանում է այս-
 տեղ ինչպէս մի տաճարի որևէ մտիկ արա և այս քնքոյշ
 պատուտակին, տես ինչպէս զրկախառնել է նորան, կարծես թէ
 կամենում է միանալ նորա հետ. առանց կաղնուն նա պէտք է
 փռուէր գետնի երեսով: Երիտասարդները նայեցին միմեանց
 երեսին ու խօսեցին, — Գեղեցիկ պատկեր է դա. դայար կանա-
 չութիւնը քաղցրապէս զարդարում է ծանրադէմ կաղնու բու-
 նը. այդպէս էլ աւելի զօրեղը ազնուացնելով ինքն իրան, սի-
 բով քաշում ու բարձրանում է իւր վերայ նորան, որ աւելի
 քնքոյշ է և թոյլ: Այո՛, մի գեղեցիկ ու քաղցր ներդաշնա-
 կութիւն է այս, բայց դա չէ բարեկամութեան պատկերը:

«Ահա այն թումբի կուրծքի վերայ, այգեգործը կապում
 է խաղողի ծառի փեկոնի վերայ, դա մի խորհրդաւոր միա-
 ւորութիւն է: Ամուրը կրում է իւր վերայ աւելի փափկին ու
 օգտակարին, որ պատրաստէ մարդու համար ամենազնիւ պը-
 տու դը: Բայց մի թէ սյդ դաշնա որութիւնը չէ հաստատվում
 մարդու ձեռքով, ասացին երիտասարդները այդ անվում է շահ
 ստանալու համար, և մի թէ չէ կարող պատահել, որ խա-
 ղողենին ծանր ողկոյցներով բեռնաւորուած ձեղքէ իրան
 պահպանող ծառի ձիւղը և կամ իւր յայն տերևներով ծածկէ
 նորա տերևները: Տգեղ չէ այդ պատկերն էր. դա նմանէ քա-
 ղաբ կան ընկերութեան մէջ մարդկանց ոյժերի միաբանու-
 թեանը, բայց բարեկամութեան պատկերը չէ դա:

Բարեկամութեան հոգեկից տաշնաւորութիւնը չունի ի-
 րան հաւասար բան ոչ երկնքումը և ոչ աշխարհիս վերայ, ա-
 սում էին նորա վերջապէս նոքա հասան երկու մտադա-
 տունկ կաղնիների միաւորում շուքի տակ և մտիկ էին ա-
 նում այն փառաւոր և ժող ծառերին: Ինչ հրաշալի տուն-
 կեր են սոքա, ասացին երիտասարդները: Սոցա արմատները

պինդ խորտած են իրար, և սոցա կատարները վիահաւասար
 բարձրանում են դէպի երկինք. երկունս էլ համազօր ընդդի-
 մանում են փոթորիկին, և եթէ յաղթուն լինէր երկունս էլ միա-
 սին պէտք է կործանուին: Ամանութիւն չունի արդեօք այս
 մեր բարեկամութեանը, հարցրին երիտասարդները: Նոքա նա-
 յեցին միմեանց երեսին փայլատակող աչքերով և զրկախառ-
 նեցին իրար այրական կաղնիները: Հովանաւորութեան տակ:

ԲԱՐԴԻՆ ՈՒ ՎԱԶԸ

Մի օր բարդի ծառը կցեց նախատել
 Խաղողի վազին՝ զոռոզ դէմք առած.
 — Ե՛նչ ես գուճ եկել, տկար արարած.

ես էլ որ չը լինիմ, շուքը չը տամ քեզ,
 Ի՛նչ պիտի անես.
 Թէ որ չը թողնեմ
 Փաթաթուխ ինձնով.
 Ասա ինձ, էլ ո՞վ
 Քեզ կը պահպանէ,

Բարակ քամին էլ հոգիդ կը հանէ:
 Մտիկ արա ինձ, տես ուր եմ հասել
 Ինձ պէս հասակ առ, որ ամեն մարդ էլ
 Քեզ մտիկ ապիս՝ ուշն ու խելք գնայ.
 Ելինք ծուխով ո՞վ պատիւ կը տայ:
 Ոչ ցից է ինձ պէտք, ոչ գերան, ձողի.
 Մէկ տուտս գետնին, միւսը երկնքի,
 Ամալի, անձրեւի, բամու առաջին.
 ձղներս վեր քաշած որ տուր ու կացին
 ձորան չը գիպէին:

Բայց ձեր խելք ցելը գուրս եկաւ թէ չէ՝

Նուտով շինքն է խոնարհում, թերվում,
Ոտի տակ ընկնում: մէկ հով դիպելիս
Գեղնին չըբի չըբ դէս ու դէն ընկնում:

Ափսոս այդ պտուղ, որ դուք էք տալիս:
— «Ի՞նչ եմ անում ես բարձր հասակը:

Շատ բարձրանանք էլ, դարձեալ մեր ազգը
Այն սրտի տէր չէ, որ գլուխ վերցնի»,

Պատասխան տուեց վաղը սիրելի:
«Ուր թողնեք մեր քաղցր պտղի ձիթերը,
էլ ո՞վ կը ցրուի մարդկանց վշտերը,
էլ ո՞վ այն ազնիւ, այն սուրբ բաժակը
Կը տայ, որ յիշեն հոգու յիշատակը:
Իսկ է, երբեմն շուքդ տեսնում ենք,
Նրբեմն քեզնով մենք փաթաթվում ենք,
Բայց այն էլ կայ որ մեր բարի տէրը,
Թէ որ չստանայ մեր օգուտները
Քեզ մի օր էլ է չի պահիլ այդո՞ւմ:
Ուրեմն ի զուր ես դու գոռոզանում:

Մեզ որ պահում են, սիրում, ջուր տալիս՝
Սրանից քեզ էլ է մեր շահը գալիս:
Ինչքան սիրող տայ, այնքան բարձրացիր,
Բայց և իմացիր,—

Մենք էլ որ պտուղ չը տանք քեզ նման,
Մեր նիւթն ու ոյժը չը կորցնենք այսքան,
Ոչ կը կռանանք, ոչ կը ցածանանք,
Այլ կը հաստանանք ու կը մեծանանք,
Բանից վախեցողն ու փորի գերին
Այդպէս կը գիրանայ, հասնի երկնքին:»

* * 6. * *

Մի ծնող իւր որդուն բերելով ուսուցչի մօտ խնդրեց, որ դաստիա-
կէ նորան: Նրբ ուսուցիչը պահանջեց իւր աշխատանքի վարձը տարե-

կան 100 մանէթ, իրատ ու տգէտ ծնողը զարհուրելով վարձի քանա-
կութիւնից՝ ասաց. «Օրհնած՝ այդքան փողով ես մի սարուկ կարող եմ
գնել: Ուսուցիչը պատասխանեց. «Ինչի, այն ժամանակ կունենայ երկու
սարուկ»:

ԿՐՈՆԱԻՈՐԸ

Մի վանքում կենում էր մի կրօնաւոր, որ իրիկնապահին
շատ վատտակած ու թուլացած էր երևում: Վանահայրը մի
անգամ հարցրեց նորանից այդ բանի պատճառը: «Ոհ, պա-
տասխանեց կրօնաւորը, ես ամեն մի օր այնքան գործ ունիմ
կատարելու, որ եթէ Աստուծոյ շնորհը չօգնէ ինձ՝ իմ զօրու-
թիւնս չի հերիքանալ: — Ես երկու արծիւ ունիմ սանձելու,
երկու նապաստակ դադարեցնելու, երկու բազէ կրթելու, մի
վիշապ յաղթահարելու, մի առիւծ նուաձնելու: — Այդ ի՞նչ՝
յիմար գանգամներ են, ասաց վանահայրը, այդպիսի զանազան
գործեր միասին չեն յանձնում մի մարդու, և իմ վանքումս
ամենեւին այդպիսի պարտականութիւններ չը կան: Այնու ամե-
նային պատուական հայր, ես սուտ չասացի, պատասխանեց
կրօնաւորը: — Երկու արծիւներն իմ ոչքերս են, որոնց պէտք
է մեծ զգուշութեամբ հսկեմ, որ չըլնի թէ հաւանին այնպիսի
բաների, որ կարող էին վնաս տուլ իմ յաւիտենական երանու-
թեանը: Երկու նապաստակներն իմ ոտներս են, նոցա պէտք է
թոյլ չտամ վազելու կորստական ուրախութեանց քամակից և
ման գալու յանցաւոր ճանապարհներով: Երկու բազէներն իմ
ձեռներս են, սոցա պէտք է կրթեմ ու արիացնեմ, որ կարո-
ղանամ նոցանով ինձ և իմ կարօտ եղբայրակիցներին օգնել:
Վիշապն իմ լեզուս է. սորան պէտք է միշտ սանձի տակ պա-
հեմ, որ նա չխօսի ոչինչ անպիտան և անպիտան խօսք: Առիւծն
իմ սիրտս է. դորա հետ անդադար պէտք է կռու տամ, որ

ունայնութիւնը և անձնասիրութիւնը չը թաղուորեն նորա վերայ, այլ որ Աստուծոյ հոգին բնակուի և երգործէ նորա մէջ: Հիւանդն իմ մարմինս է, որ ինքնահաստիք եամբ երբեմն այս բանն է ցանկանում, երբեմն այն, առանց քննելու թէ ցանկացած բանը վաստակար է արդեօք թէ օգտակար իմ ճամարիս առողջութեան համար: Այս բոլոր գործերը վաստակեցնում են ինձ: Վանահայրը զարմալքով ակննջ էր դնում կրօնաւորի ասածներին և վերջումը խօսեց այսպէս. «Ներայր, դու աշխատում ես ճիշտը այդումը, իսկ քի վարձատրէ քո ջանքը. յաւիտենական կերակրով կը հանդատացնի քո վաստակարեկ կարողութիւնը:

ԲԱԺԱԿ ՓՐԿՈՒԹԵԱՆ

Ահա մթնեց արեւմուտքը Հրէաստանի աշխարհին, Պայծառ օրը եղի տուեց երեկոյեան խաւարին. Արեգական վերջին լուսով դեռ կը փայլէր վառ ի վառ Գրկած պատած այգիներով Ելէօնին սուրբ կատարը: Երբ արեւը հնաթեան լեռանց վերայ հանգչում էր, Կարկասելով Յորդանանը ավերի մէջ թաքնում էր, Մեռեալ—ծովը քնաթաթախ աչերն ի վեր ամբարձած, Համարում էր անթիւ աստղեր երկնից տեսքին ըզմայլած: Մութը իջաւ. . . տարածեցաւ դերեզմանի լուութիւն, Ծաղեց լուսին ու լոյս տուեց Գեթսեմանի այգիուն, Զիթենիի ծառերի տակ հոգի վրայ տարածուած, Երեք հոգի խոր քնել են վիշտն ու հոգսը մոռացած, Բայց ուրիշ քուն աշխանդել էր համայն աղի մարդկութեան, Խրուած թաղուած մինչի կոկորդ ճահիճի մէջ մոլութեան: Միայն ՄԻՆԻ սուրբ աչերից քունը հեռի էր փախչում, ոչ խայթ խըղճի ոչ աշխարանք նորա հոգին էր ամնջում:

Նա անմեղ էր. մոլութենին նա միշտ մնաց անհաղորդ: Լոկ մարդկութեան համար թափեց այսօր աչքից արցունք յորդ, Մահազուշակ սարսուռ ընկաւ նորա տկար մարմինը, Երբ փրկութեան մարդիկան ազգի բաժակ տեսաւ առաջին: «Հայր, կոչեց նա, վիշտը հոգին իմ ճնշում է շարաշար, Քանի որ կամ պսակ ու փուշ աչքէս անցնում են շարաշար. Կուգայ ժամը (ես այդ գիտեմ) դառը կը լինի ողջակէզ: Զի տրանջալ իւր վիճակէն, կը խոնարհի գլուխը հեզ: Միակ որդիդ պիտի մեռնի, որ ազգ մարդկան ազատէ, Անգոհ մարդը նորա զլխուն հայոյանքներ կը թափէ. Հայր, հայր, ինձնից թող հեռանայ այս բաժակը դառնութեան. Որոնց համար ես պիտ' մեռնիմ բնաւ չարժեն փրկութեան. Բայց թէ Որդուդ դառն մահը ազգիդ կուտայ նոր մի կեանք, Նոցա անթիւ մեղաց համար լիցի արիւնն իմ փրկանք:»

* * * *

Մի փիլիսոփայից հարցրին, թէ ինչ բան առաւել հին է. նա պատասխանեց. Աստուած. որովհետեւ նորա գոյութիւնն անսկիզբն է: Հարցրին. ինչ բան ամենագեղեցիկ է. պատասխանեց. Աշխարհը. պատճառ, նա Աստուծոյ գործն է. և նորանից աւելի գեղեցիկ բան չը կայ:— Որ բանն է ամենից մեծ. — Ծարածութիւնը որովհետեւ ամեն բան պարունակում է իւր մէջ: — Ինչ բան աւելի յուսափոյթէ: Միտքը ըստորում թռչում ու վ գում է ամենայն տեղ: — Որ բանն է ամենից զօրաւոր — կարգը որ ամեն բանի յաղթում է: Ով է: Վերջապէս, ամենից իմաստունը: — Ժամանակը. որովհետեւ ամենայն բան գտնում է:

ԿՈՅՐԵՐԸ

Մի քանի կոյր մարդ ընկած մէկ ճամփայ Գնուս էին այնպէս, ինչպէս կոյրն կերթայ: Ունք էին փոխում, սայլօտաբում, ընկնում:

Կա՛մ գլխին տալով ծնկի վերայ չորու՛մ
 Մի անցուորական այս հէնց որ տեսաւ՝
 Սիրոր մրմնջաց, մէկ փայտ վեր առաւ
 Կոյրերին տուեց, որ էլ վայր չընկնին,
 Փայտը ղէ՛մ տալով զնան տեղ հասնին,
 Կոյրերից մէկը գլուխը պատռած
 Փայտը ձեռն առաւ, դարձաւ առաջնորդ.
 Այսպէս լորելոք, մէկ մէկից բռնած
 Ուղեորուեցան կոյրերը ճամփորդ.
 Յանկարծ մէջները կռիւ բացուեցաւ,
 Ով ասես՝ առաջ գնալ կամեցաւ:
 Այս չըմբերջացած՝ մի ուրիշ բամի
 Մտաւ քթնորը, թէ ձեռնափայտի
 Յեղն ինչից կլննի, ի՞նչ ծառից կտրած
 — Բոխի փայտից է», մէկն ասաց յանկարծ.
 Միւսը ընկերի դունչը ճմուելով՝
 «Կաղնուց է պոկած», ասաց գոռալով:
 Այսպէս հետզհետ բոլորեց կռիւ,
 Ել ո՛վ է կորու տալ համար, հաշիւ,
 Թէ քանի՛ մուշտի, քանի՛ զարկ, քայի
 Հասցրին իրար կոյրերն խելացի.
 Մեծ առւր ու դմփոց, աղմուկ բարձրացաւ,
 Գլուխ ու բերան աշնով ներկուեցաւ:
 Այն փայտը որ պէտք է նորանց պահպանէր,
 Միս — աղցան ինեց բոլոր ոսկրներ,
 Խելօք կոյրերից մէկն էլ է սակայն
 Ասածը թողուլ չեղաւ համաձայն:

Իմաստուն մարդիկն մեզ պէս կոյրերին
 Որ հաւատ տուին, օրէնք կարգեցին,

Կամեցան որ մեզ օգնու թիւն անեն,
 Ոչ թէ մեր տունը քանդեն կործանեն:
 Բթամիտ կոյրին ինչ ժամ պատարագ.
 Այնքան ձգձգեցինք հաւատ ու բաժակ,
 Որ մէկի տեղը հազար ու միլիոն
 Իրար գլուխ կերան, որ պահեն կանոն:

ՔՐԻՍՏՈՆԵՌԻԹԵԱՆ ՍԿԻՉԲԸ ՀԱՅՍՏԱՆՈՒՄ

Փրկիչը տակաւին աշխարհի վերայ էր, կրք Հայոց Արզար
 Թաղաւորը շտեղծ նորա հրաշագործութեանց համբուր և
 իմանալով որ Հրէաները հալածում ու նեղացնում են նորան
 նսմակ գրեց, որ գայ իրան բժշկէ և յետոյ իրան հետ միասին
 հանգիստ ու ապահով բնակուի Հայաստանի Եղե իս քաղա-
 քումը: Յիսուս անձամբ չկարողացաւ Արզարի մօտ գնալ, բայց
 նամակով խօստացաւ, որ իւր առաքեալներից մէկին կ'ուղարկէ:
 Քրիստոսի համբարձմանից յետոյ Թաղէոս առաքեալն եկաւ
 Հայաստան, բժշկեց Արզարին և մկրտեց ինչպէս նորան, այն-
 պէս էլ քաղաքացիներից շատերին, մի գլխաւորապէս մեծամեծ-
 ներին:
 Արզարն սկսեց ջանք անել Հայաստանի մեջ քրիստա-
 նեութիւնը տարածելու համար, և ոչ միայն ինքը հոգով
 ընդունել էր քրիստոնէական ճշմարիտ հաւատը, այլ նամակ-
 ներ էր գրում ու խնդրում շրջակայ երկիրների տիրապետող
 ներին, որ քրիստոնէութիւնը չհալածեն իրանց իշխանութեանց
 մէջ, այլ ընդհակառակն աշխատեն, որ նա տարածուի մինչև
 անգամ ինդրեց Հռովմայեցւոց Տիրերիոս կայսերը, որ Հրէա-
 ներին պատժէ Քրիստոսի հետ անզթարար վարուելուն
 համար:

Սակայն իւր ցանկացած նորոտակո՞ղ զլուխ շտարած՝ մե-
ռաւ Արգարը, որ անդրանկին եղաւ քրիստոնեայ թագաւոր-
ներից:

Բայց քրիստոնէութեան արեգակը երկար չփայլեց Հայո-
երկրի վերայ. Հեթանոսութիւնը իւր մռայլ բողով կրկին փակեց
հայերի հոգեկան աչքը: Մէկ կողմից Արգարի յաջորդները հա-
լածեցին նոր կրօնը, միւս կողմից էլ ազգն ինքն էր դեռ ևս
անպատրաստ մի այնպիսի փոխում ուսուցիչ ընդունելու համար,
որպիսի Քրիստոնէական կրօնն էր:

յը ժամանակուանից մօտ 300 տարի էր անցել, երբ
քրիստոնէութիւնը կրկին անդամ բայց սուրճուանից աւելի
գօրեղ միջոցներով, սկսեց մտցնուել Հայաստանի մէջ: Հայոց
թագաւորն այդ միջոցին Տրդատն էր, որ անուանի էր իւր զար-
մանայի քաջութեամբ և Հռովմ քաղաքումն ստացած վոր-
ժութիւններովը:

Մի անգամ Տրդատ փառքով ու յայթանակով մտաւ
Երիզա զիւղը, որտեղ գտնվում էր Անահիտ շաստուածուհու
մեհեանքը: Թագաւորն ինքն սկսեց պաշտել Անահիտն և հրա-
մայեց, որ Երկիրպագանեն, զոհեր մատուցանեն և կանաչ
պսակներ ու ոստեր ընծայ բերեն նորան: Այդ ժամանակ մի
Գրիգոր անունով մարդ չկատարեց Թագաւորի հրամանը, որով-
հետեւ սրտանց քրիստոնեայ էր: (Գրիգորն այն Անակայ որդին էր,
որ նենգութեամբ սպանել էր Տրդատի հայր Խոսրով թագա-
ւորին): Թագաւորը թէ քաղցրութեամբ և թէ զանազան պա-
տիժներ սպառնալով՝ ստիպում էր Գրիգորին, որ քրիստոնէու-
թիւնը թողու, բայց երբ տեսաւ, որ Գրիգոր էր իւր աշխատանքը՝
սկսեց զարհուրելի չարչարանքներ տալ նորան, վերջը երբ իմա-

ցաւ, որ Գրիգորը Խոսրովին սպանողի որդին էր՝ հրասայեց որ
նորան կապուեն Արտաշատի խոր վերապը ձգեն:

Երկար ժամանակ Ձեաց քրիստոնեայ Գրիգորը վիրապի
մէջ, հրաշապատում կեանք անցկացնելով այնտեղ, մինչև որ
Տրդատը և իւր կրեւելի մերձաւորներից շտեղը չարաչար հի-
ւանդանալով, Թագաւորի քոյր Խոսրովիդիստի երազից իմա-
ցան, որ պէտք էր անշուշտ Գրիգորին հասնել խոր վիրապից
որ բժշկէր նոցա անտանելի ցաւազարութիւնը:

Եյաւ Աստուծոյ մարդը վիրապից և բժշկից ախտաժե-
տների ոչ միայն մարկինը, այլ և հոգին, դարձնելով դէպի քրիս-
տոնէութիւն և մկրտելով նոցա Գորանից յետոյ Տրդատի օգ-
նութեամբ Ս. Գրիգորն սկսեց ազատ կերպով քրիստոնէութիւնը
Հայաստանի զանազան կողմերում ուսուցանել, դարձնել Հայեր-
ին դէպի այդ ճշմարիտ հաւատը: Նա կործանեց կռատունները
և շատացրեց վանքերի, եկեղեցիների և եկեղեցականների թիւը:
Մեր էջմիածնի մայր եկեղեցին հիմնարկուած է նոյն իսկ Ս.
Գրիգորի ձեռքով: Այսպէս իւր քրտնաջան ձգամբ տարածեց Ս.
Գրիգորը Հայաստանի մէջ քրիստոնէական ուսման պայծառ լոյսը,
որոյ համար էլ անուանուեցաւ Վուսաւորիչ Հայաստանեայց:

ՀԱՅՈՑ ԳՐԵՐԻ ԳԻՒՏԸ

Հայաստանի մէջ քրիստոնէութիւնը տարածելու ժամա-
նակ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչը և Տրդատ Թագաւորը հիմնե-
ցին շատ ուսումնարաններ, իրրեւ հեշտ միջոց լուսաւորութիւն
տարածելու համար. բայց չնայելով ամեն տեսակ հոգատարու-
թեան թէ Տրդատի ու Լուսաւորչի օրերով և թէ նոցանից
մինչև 100 տարի էլ յետոյ, ուսման գործը չկարողացաւ ժողո-
վրդի մէջ յաջողակ ընթացք ստանալ: Ի՞նչ էր սորա պատճա-
րը

որ—Սյն էր, որ Հայերը ստիպուած էին եկեղեցուն էլ ու սուսնարաններուն էլ Յունաց կամ Ասորաց գրերը և շատ անգամ էլ լեզուն դործածել որովհետև այն ժամանակ չկային դեռ ևս յատուկ Հայկական գրեր: Սյսպէս կաղ ի կաղ էր յառաջ գնում հայ դպրութիւնը մինչև հինգերորդ դարու սկիզբը:

Հինգերորդ դարի սկզբում Հայաստանի թագաւորն էր Վառաձապուհը, որ անխնջ ջանքերով հոգում էր ազգի բարիքների համար: Գործ օրերով ապրում էր և Ս. Մեսրոպը նա աշխարհական կարգերին հմուտ և զինուորական արհեստին վարժ մի եկեղեցական էր և կատարեալ ուսում էր ստացած Յունաստանում: Մեսրոպ ծառայում էր Վաղարշապատի թագաւորական դիւանի մէջ: Մի քանի ժամանակից յետոյ նա մտաբուրդով դրեց հեռանալ թագաւորական պալատի փառահեղութիւնից և սրբակեաց կեանք անցկացնել: Սյդ ժամանակուանից նա սկսեց յաճախ մտնել ժողովրդոց դրութեան մէջ, նա ճանաչեց ու տեսաւ, որ թէպէտ քրիստոնէական հաւատը տարածուել էր Հայաստանի մէջ, բայց մի ծանր տգիտութիւն դեռ ևս տիրում էր ազգի շատ մասի հոգու վերայ: Սյս բանը մեծ ցաւ եղաւ և ծանր ծանրացաւ երանելի Մեսրոպի սրտին, նա մտածեց, որ անշուշտ հարկաւոր էր հիմնաւոր ուսումն տարածել Հայաստանի մէջ. այդպիսի ուսումն անկարելի կըլիներ օտար գրերով: Ուրեմն Մեսրոպի ցանկութիւնը կատարելապէս գլուխ գալու համար՝ անշուշտ հարկաւոր էին բուն հայկական գրեր, բայց դրքա չկային:

Մեսրոպ այդ զգալի պակասութեանը մի ճար գտնելու համար՝ դնաց Ս. Սահակ կաթողիկոսի մօտ, որ ամբողջ ազգի մէջ սիրելի համբաւ էր ստացել իւր մեծամեծ երախտիքներով: Ս. Սահակը Մեսրոպի հետ խորհուրդ արին որ Վաղարշապատում մէկ ժողով կազմեն, որտեղ թագաւորն ինքն էլ

ներկայ լինէր, և մտածեն հայկական գրեր ունենալու վերայ: Ժողովի մէջ թագաւորը յայտնեց իւր լսածը, թէ Գանիէ առնունով մէկ ասորի եպիսկոպոսի մօտ հայոց գրեր կան, վճռեցին որ ձեռք բերեն նոցա: Սյդ գրերը ձեռք բերելուց յետոյ տեսան, որ նոքա շատ թերի են հայոց լեզուի հարուստ հնչիւնները ձևակերպելու համար: Ժրաջան Մեսրոպը ցաւելով այս անյաջողութեան վերայ՝ անդադար աղօթում ու կրկին մտածում էր, որ իւր մտադրութիւնը լրացնելու հնարք գտնէ: Վերջապէս նորա հոգու աչքին կերպարանուեցան տառեր, որոնց նա իսկոյն դրի առաւ և որոնցով կազմուեցաւ հայկական լիակատար այբուբենը:

Ետ մեծ եղաւ ինչպէս Ս. Մեսրոպի այնպէս էլ Ս. Սահակի և Վառաձապուհ թագաւորի ուրախութիւնն այս դիւտի վերայ: Իսկոյն քննուեցան ուսումնարաններ, և հայոց աշխարհի ընդունակ ու յառաջադիմութեան յոյս տուող մանկունքը ժողովեցան այդ ուսումնարանների մէջ: Ոչ երանելի թագաւորը ինայեց իւր արքունի գանձը ու ազլեցութիւնը և ոչ առաքինի ու սուրբ հայրերը՝ իրանց բրտնաշխատ ջանքը հայոց աշխարհի բուսաւորութեան համար: Սահակի ու Մեսրոպի աշակերտները և աշակերտաց աշակերտները զարգացան ուսման մէջ: Գոցանից շատերն ուղարկուեցան կատարելագործուելու Հայաստանի սահմաններից դուրս ևս — Հռոմ, Աթէնք, Բիզանդիան, Ալեքսանդրիոս, որոնք այն ժամանակները գիտութեան կենարաններ էին: Սյդ տեղերում հայ ուսանողները զարմանալի ընդունակութիւններ էին ցոյց տալի զիտութեանց և լեզուների մէջ, պատիւ և մեծարանք էին գտնում և ժամանակի ուսումնականների մէջ համբաւ էին վաստակում:

Սյսպէս Ս. Սահակի ու Մեսրոպի աշակերտներից շատ շատերը երևելի պատմաբաներ ու իմաստասէրներ դուրս եկան և զեղեցկութեամբ հռչակաւոր թարգմանութիւններ արին:

Այն ժամանակուան թարգմանութեանց պատկը Սուրբ Գիրքն է, որի մէջ մեծագոյն փառքը պատկանում է նոյն իսկ բազմերեստ հայրերին, այսինքն Սահակին ու Մեսրոպին: Սարգսիւրական հոգուց զբռնած Սուրբ Մեսրոպը գտաւ Վրաց և Աղուանից գրերն էլ և ամեն կերպ աշխատեց, որ նոցա մէջ ևս տարածուի լուսաւորութիւնը: Յերաւի երջանիկ է Հայոց աշխարհը հինգերորդ դարում, երբ այնքան մեծամեծ ջաբեր կային նորա բարգաւաճութեան համար և երբ կարող էր պարծենալ այնպիսի ժրջանութեամբ և իմաստութեամբ անուանի շատ ուսումնականներով: Իզուր չէ ասում մեր Կորիւն պատմաբանը այն ժամանակուան համար, թէ՛ Հայոց ցանկալի և երանելի աշխարհը անպայման պանչելի էր: Ի զուր չէ նոյնպէս, որ հինգերորդ դարը համարվում է Հայոց ուսումնականութեան «ՍՍԿԵԿԱՐԸ»:

ՄԱՐԴՈՒՄԻ ԱՍԵՂԹՈՒՄԸ

Գեղեցիկ էր սկզբնական երկիրը, երբ նորնոր էր կերպարանում Աստուծոյ խօսքով: բայց նորա վերայ դեռ ևս չկար մարդ, և ոչ ոք էլ որ վայելէր նորա գեղեցկութիւնը: Յերեկով պայծառ արեգակը բարձրանում է երկինք և սիւռում երկրի վերայ լոյս ու ջերմութիւն, գիշերով հեղեկ լուսինն էր բարձրանում և վայլում էին բիւրաւոր աստղեր. երկնքի կապոյտ կամարը ոսկի ու արծաթի ամպերով զարդարւած, բարձր սիւռում էր ինչպէս մի անսահման տաղաւար: Բնդարձակ ծովը ծածանում ու մանջում էր, բարձր սարերը պարզում էին ամպերից վեր երանց շողշողուն արծաթեայ դագաթները. ամենայն տեղ հոտում էին ջրաւառ կապոյտ գետեր, զոյւն ու ցլախափշուր ալիքներով փրփրում էին ջրվեժներ:

խոխունջում էին պատրաստող վտակներ, ընթանալով հիւթալի անուշահոտ խոտերի միջով. բարձր արմաւենիք հողմահարում էին իրանց կատարները. կանաչ ու ծաղկափիւռ դաշտերը բուրում էին անոյշ հոտերով սիրուն անասուններ հոտոտում և բերկրում էին. պայծառ նախշուն թրջակներ ու պապղուն միջաններ գոհարների պէս վայելով շրջում էին օդի մէջ. սոխակը երգում էր իւր արծաթահնչիւն երգը, — բայց մարդս տակաւին չկար և ոչ ոք էլ որ վայելէր տիեզերքի փարահեղութիւնը:

Արեգակը լուսինն ու աստղերը փայլելով, բայց բոլորովին անզգայ, ընթանում էին իրանց սահմանած շաւղով, չտեսնելով ու չզգալով ոչինչ մինչև անգամ իրանց յատուկ շքեղութիւնը: Վարդը բուրում պծնում էր, չիմանալով թէ ինչքան գեղեցիկ էր ինքը. սոխակի երգը ոչ ոքի լսողութիւնը չէր զբաւում: Անասունները թէ և տեսնում ու լսում էին ամեն բան, բայց չէին հասկանում ոչ բնութեան գեղեցկութիւնը ոչ այն իմաստուն օրէնքները, որոնց համեմատ նա ստեղծուած էր: Իւր մարմնի պահանջը լցուցանելով էր միայն ուրախանում անասունը, նորանը իւր կերակուրն էր միայն, ուտելով Աստուծոյ հրաշալի արարածները, նա չէր հասկանում թէ ինչքան հրաշքներ կան իւր կերած ամեն մի փոքրիկ բոյսի մէջ: Նոցանից ոչ մէկը չէր կարող գոնէ մի անգամ գլուխ բարձրացնել դէպի երկինք և ասել շնորհակալութեամբ. — ճնշպէս մեծ ու ողորմած ես Գու, ով Արարիչ, ինչպէս սիրում եմ ես քեզ: Ամենայն ստեղծուած ապրում էր բնադիր օրէնքներին համեմատ և չէր էլ կարող ուրիշ կերպ ապրել, քանի որ չունէր իւր յատուկ կամք, չէր կարողանում մեղանչել բայց և չէր կարողանում բարութիւն անել, ջանաչելով ոչ չարը, ոչ բարին:

Տեսնելով թէ ինչքան սիրուն էր աշխարհը, Աստուած

սկաւառակր (գանգր) բաղկացած է զանազան համակարգած մասներից — ճ ա կ ա տ ի, գ ա դ ա թ ի և ծ ո ճ ր ա կ ի ոսկրներից: Երեսի վրայ կան քթի ծնօտների և թշերի ոսկրներ, վերին և ստորին ծնօտների մէջ ամրացած են առամները, որոնք նոյնպէս ոսկրներ են, միայն թէ իրանց պսակների վերայ պատած մի պինդ պսպղուն նիւթով—արծնապակով (միսէով):

Բուռ կամ Իրանը բաղկացած է ողնաշարից, կուրծքից ու տաշտից: Ողնաշարը կամ ողնասիւնը բաղկացած է 24 օղաձև ոսկրներից: Նորա վերին ծայրումն են եօթն պարանոցական ողներ. սոցանից ցած թիկունքի վերայ տասներկու ողներ և վերջապէս հինգ հստ մէջքի (գօտկատեղի) վերայ: Թիկունքի ողնական ոսկրների վերայ երկու կողմերից շատ ամուր կապերով հաստատուած են կողերը, որոնցից եօթն զոյգ աղեղնաձև կորանաքով միաւորվում են կուրծքի տափակ ունեղ ոսկրի հետ և ձևացնում են կուրծքի փոսը: Միւս հինգ զոյգ կողերը չեն մօտենում կուրծքի ոսկրին և ասվում են թ եր ա կ ո ղ եր : Այնտեղ, ուր որ վերջանում է ողնաշարը, երկու կողմից գրտնվում են Ա ն ա ն ու ն ասված ոսկրները, սոքա կապակցած են միւսերի հետ և կազմում են տաշտը, այս պատճառով էլ ասվում են տ ա շ տ ի ոսկրներ:

Սնդամները, այսինքն ձեռքերն ու ոտները, որ շատ նման են միմեանց, նոյնպէս բաղկանում են զանազան առանձին մասերից: Ձեռքը երեք մասն ունի,—վ եր ի ն մ ա ս ն (ձղիկ), որ է ուսից մինչև արմուճակը. բ ա գ ու կ, որ է արմուճակից մինչև դաստակը, և դ ա ս տ ա կ կամ ձեռքի թաթը: Ոտները բաղկանում են, ա զ դ ր ն եր ից, որ են տաշտից մինչև ծնկները, ար ու ն ք ն եր ից, որ են ծնկածալից մինչև ոտնաթաթերը, և ո տ ն ա թ ա թ եր :

Այս բոլոր ոսկրները առաջուց կախուղ են լինում և աճառային, բայց հետզհետե կարծրանում ու ամրանում են: Երե-

խանների գանգը կախուղ է լինում և ունենում է բաց տեղեր՝ վերայից մորթով ծածկուած, որոնք փակվում են յետոյ: Ոսկրները կատառեղապէս ամրանում են միայն 15, և ոմանցը 20 տարեկան հասակում: Մերութեան ժամանակ նոքա աւելի կոշտ են լինում և բեկանուած (հեշտ կոտորուող):

Բ.

Մարդու մարմնի ամբողջ մասնիւթը բաղկացած է ջրից ու մասերից, որոնք մինաձև բոլորակուած՝ հաստ կամ բարակ կապերով ամրանում են ոսկրների վերայ, սոքա մկն ա կ ն եր ը կամ մ ու ս կ ու լ ն եր ն են: Ամենայն մկնակ բաղկանում է առանձին բարակ թելերից և պատած է նուրբ մաշկով: Մկնակները ջրերի ազդեցութեամբ շարժում են ամբողջ մարմինը կամ սորա մասերը: Այն ոյժը, որով մկնակները պարզվում ու գուճ են գալիս՝ շատ մեծ է և ասվում է զրգռականութիւն: Այս զրութիւնը մասամբ ներգործում է մեր կամքով. զորօրինակ, երբ որ քայլում ենք, վերցնում ենք կամ բռնում մի բան, և մասամբ—սկամայ, զորօրինակ րտի զարկողութեան, շնչառութեան մէջ: Մի քանի մկնակներ այնպիսի իմաստութեամբ են կարգադրած Արարչից, որ երբէք չեն յոգնում և չեն դադարում գործելուց: (Որո՞նք):

Գ.

Գլխի սկաւառակի կամ գանգի մէջ պարունակվում է ուղեղը, մարմնի ամենակարևոր և ամենանուրբ մասը: Եթէ որպիսի և իցէ մի վնաս հասնի սորան, իսկոյն մահ կը յառաջանայ:

Ուղեղը շարունակ սքար երկսրածգվում է ամբողջ ողնաշարի միջով, անցնելով ողների կազմած զլանաձև խողովակից և անուանվում է ողնական ուղեղ: Որքան մեծ է Աս-

տու՝ թոյ իմաստութիւնը որ ուղեոր տեղաւորել է անյայտի ա-
մաւր ոսկրակապի մէջ, ուր նա պահպանելով է իրեն ան-
թափանցելի վահանի տակ:

Չլինի և որնաշարի ուղեղից դուրս են գալիս շատ անպետակ
թելեր ու կապեր զանազան հաստութեամբ, որոնք տարած-
վում են մարդու մարմնի բոլոր բաժիններում: Նոյա ասում
են ջիղեր և նոքա հարորդակցութիւն ունին իրար հետ:
Ձիղերը մտնելով անշափ կարեւոր մասերն են, որոնքով հետե
նոցա գործականութեամբը պայմաններ կարող են պատշաճու-
թիւնն ունենալ այս պարտաւորութիւն մարմնի մեկնակ այն մասերը
կարող են իրար որոնց միջից անց են գննում ջիղերն մասերը,
եղունակները բոլորովին անզգայ են:

Բոլոր ջիղերն ծագումն առնելով ուղեղէ և այն է պատճառը՝
որ եթէ անշն ուղեղը մարդ կրկնորցնէ իւր բոլոր պայտու-
թիւնը: Բայց ջիղերը ոչ միայն կրկնորցնէ անշն, այլ և շարժու-
ղութեան գործարաններ են: Այժմ զի ջիղ կտրեն կամ պինդ
կապեն վերայից այն ժամանակ իւր շարժակամութիւնը կրկնորցի
կամ կրգոսանայ և այն անշամբ, որն և հասնում է վնասում
կամ կապած ջիղը: Կարձ ասել — անմտազօրեղ մկանկափն
կազմուածն էլ պէտք է գաղտնի գործելու, եթէ արդեպու-
թիւն չըլինէր ջիղերի կողմից: (Զմ ողմ) Եւրոյմ ժողը և ող

ԲԻ.

Մարդս տպաւորութիւններ է ստանում և պատկերաց-
նում իրան տողը զոտ բաները հինգ զգայարաննրով, որոնք են
չօշափողութեան, ձաշակի, սոցոութեան, տե-
նութեան, և հոտառութեան զգայարանները:

Մենք կարող ենք շջախել մեր մարմնի բոլոր մասերով,
մանաւանդ թէ մասնորոշ ծայերով, որով հետե նոքա պա-
տած են շատ բարակ ու փափուկ մորթով և նոցա մէջ վեր-

ջաւրվում են բազմաթիւ զգայուն ջիղեր: — Եօշախողութեամբ
մենք որոշում ենք առարկաների կակուղ կամ կոշտ, պաղ կամ
սաք կամ թուրութիւն կամ հարթ լինելու: Սովորութիւնից կամ
պարապմունքից մարդու մտմնի որ և իցէ մասը կարող է ան-
զգայանայ: Իսկ ընկեր կարողանում են երկար ժամանակ պա-
հել ձեռքի մէջ սաք երկամ, ամողջ օրը զարկում են ծանր
կտաններով: զի զսցիք գործում են միշտ կանոնով, բահով,
արօրով բայց մեծ ցաւ են գոում որովհետե նոցա գործա-
ծութիւնից ձեռքի ախր ծածկվում է մի հաստ կաշուով: Աւելի
մեծ զգայողութիւն ունի մարդս աչքի մէջ, այս պատճառով
էլ մի ամենախորք շիւղ անգամ աչքն ընկնելիս սաստիկ ցաւ
է պատճառով:

Ձաշակի գործարանն է լեզուն: Եթէ շջախներ լեզուի
կտեր մատով կրտաններ որ նա ծածկուած է բազմաթիւ
փոքրիկ պտուկներով, որոնք շատ զգոտական են. այս պտուկ-
ներովն է պահ ձաշակ զգում մարդս, որի համար էլ նոցա
անուանում են ձաշակի ջիղեր: Հիւանդ ժամանակն անեն
բան դառն է թուում մեզ, զգուանք ենք զգում ամենախա կե-
րակներնրից, սորո պատճառն այն է, որ մեր բերանի մէջ կե-
րակի հետ խառնվում է ապականուած ու փառ հիւթ, որի
համն ի հարկէ դառն է ինում: Զաշակն օգնում է մեզ որո-
շել բա ու թարմ կերակուրը ինչացած անպիտան կերակրից,
զուշացնում է մեզ մասակար ստակիքների զործարողութիւ-
նից:

Զաշակի հաւատարիմ ընկերն է հոտառութեան զգա-
յարանը: Եւս իմաստուն կարգադրութիւն է, որ ընթր-
հոտառութեան գործարանը, դանում է բերանի վերայ. այս
պիտով մարդս կարող է միայն հոտառութեամբ էլ հետե կե-
նայ միասակար բաներից մինե նոցա բերան հասնելը, պատ-
ճառն որ ըստ մեծի մասին այն բանը որ միասակար է մար-

դու կեանքին նորա ստամոքսի մէջ՝ վատ հոտ էլ ունի: Բոլոր զգացողութիւններից հոտառութիւնն է ամենասաստիկ տպաւորութիւններ անուամբ: օրինակի համար, մի քանի տեսակ հոտաւէտ նիւթերից յառաջանում է սրտի նուազումն, մի քանիսները կարող են զուարթացնել թուլացած սիրտը: Ով որ քնած ժամանակը ներս շնչի մի քանի տեսակ ծաղիկների չափազանց սաստիկ հոտը, նորան կարող է կաթուած պատահել և մինչև անգամ մահ: Հոտոտելով գլուխ ենք, որ սենեկի մէջ վատ շոգիներ կան, երբ այդտեղ կի ավառ ածուխներ են լինում կամ երբ վառարանների ծխահոտը փակած են լինում փայտը վառուել պրծնելուց առաջ: Ով որ քուն մտնի մի այդպիսի շոգելից սենեկում, նորան այնպիսի թմրութիւն կը պատէ, որ կըտանէ դէպի մահ: Հոտը յառաջանում է այն ժամանակ, երբ հոտաւէտ աւարկանների ամենամանր մասնիկները բաժանվում և օդի հետ միասին մեր քթին են հասնում:

Ամենքիս յայտնի է, որ Լսողութեան զգայարանն ականջներն են: Իրսից երեւոյո, ականջը, այսինքն այն լայն ու ոլորածոյ աճառը, մեր ականջի պստիկ մասն է: Մի երկար դրանաձև խողովակ դրսի ականջից տանում է դէպի ներսինը. դա գնալով աւելի նեղանում է: Այդ խողովակը անուանվում է լողական անցք: Իորա մէջը գտնվում է մի դեղին կաշուէն հիւթ, որին ասում են ականջի կեղտ. դա շատ դառն է և դորանով կըթունաւորուի այն պստիկ սողունը, որ կ'ուզէնայ ներս մտնել ականջի մէջ: Այդ կեղտը պաշտպանում է ականջն օդի երեսից էլ, որը սաստիկ գրգռելով լողական անցքը՝ կարող էր ականջացաւ պատճառել:

Տեսութեան զգայարանն աչքերն են: Իոքա գտնվում են երեսի վերին մասում, պաշտպանուած ամուր սկրակապ փոսերի մէջ, որոնք անուանում են աչքի փոսեր կամ ակ-

նակապի ճնեք: Իմաստնապէս է տնօրինել Արարիչը, քնքոյ աչքերն այդպիսի ամուր փոսերի մէջ դնելով, ուր որ նոքա բաւականին պաշտպան կարող են լինել հարուածներից: Աչքերը պահպանվում են կոպերով ևս: Եւրաքանչիւր աչքը փակվում է վերին և ստորին կոպերով: Սոցա եղբրքում մօտմօտ բուսած են փոքրիկ մազեր թերթերով և կնեքը: Սոցա օդուտն այն է, որ թոյլ չեն տալիս լուսոյ շառաւիղներին բազմութեամբ միասին աչքերին հասնելու, այլ պաշտպանուած են նոցա թողից: Աչքերից վերև կիսակամարաձև ձգվում են ունքերը: Իոքա շնորհք են տալիս մարդուս դէմքին, այլ և յետ են պահում ճակատի կծու քրօնը, որ նա չթափուի աչքերի մէջ և վնասէ նոցա: — Աչքն ինքը, կամ ինչպէս ասում ենք — աչքի լինձորը, դնդաձև է: Երբ հոտ իրար երեսից դասուորած պատեաններ ունի աչքը, որոնցից ամեն մինը առանձին նշանակութիւն ունի: Իրսից մենք նկատում ենք աչքի մէջ երեք զլխաւոր մասեր՝ սպիտակուց, ծիածան և բիր: Զանազան աշխարհների մարդկանց աչքի ծիածանը ունենում է ալ և այլ գոյն, զլխաւորապէս սև, բացկապոյտ և արմաւագոյն:

ՄԱՐԻՈՒ ՍՆՆԱԳԱՌՈՒԹԻՒՆԸ

Քանի՛ ձեռք հագուստ է փոխում մարդս իւր կեանքի մէջ, այն ինչ եօթանասունութսուն տարեկան մի ծերունի կրում է իւր վերայ մի և նոյն մարմինը և սա չի մաշվում: Քանի՛ քանի հազար վերստ ճանապարհ է անցած լինում մարդս մինչ իւր կեանքի վերջը, քանի՛ զոյգ կօշիկներ պատուտած, այն ինչ նորա ոտքի կաշին բոլորովին չի մաշուած թէև դա շատ ու շատ բարակ է լինում կօշիկի կաշուց: Զեռնոցները մի քիչ հազնում են թէ չէ՝ պատուտվում են, իսկ մեր ձեռքի բարակ կա-

չին հազած ունինք մինչև մեր մահը, բայց դա չի մաշվում: Եթէ մարդս շինուած լինէր ոչ փայտից, այլ երկաթից անդամ, այն ժամանակն էլ այդքան երկար միջոցում անդադար չարժուելուց նա պէտք է բերրուէր, և մաշուէր, և նորա բոլոր օգուածները խախտուէին և ջրատուէին, բայց ոչ, մարդուս փափուկ մարմինը ապրում ու ապրում է, ծերանում է, կրնձ առջվում է, սակայն մնում է անխախտ (չի աւերվում):

Ենպանի և անկենդան առարկաներ/ մէջ եղած այսպիսի տարբերութիւնն իմանալու համար, հարկաւոր է առաջ-առաջ իմանալ, թէ ինչու՞ է կեանք չունեցող առարկաները մաշվում են գործադրութիւնից, փոքրանում է նոցա ծաւալն ու կշիւր և վերջապէս նոքա մասնատվում են: Բոնեցէք խարտոցը փայտին կամ երկաթին— և դուք կը նկատէք, որ նոցանից բերվում— թափվում են փոքրիկ մասնիկներ: Մասնիկը պոկ է գալիս մասնիկի յետևից, փոսն աւելի ու աւելի մեծանում է, և այսպէս եթէ մեկը շարունակէր խարտոցով քսել՝ ամբողջ առարկան կարող ենք մանրել իբրև փոշի: Մի և նոյնն է պատահում և ամեն մի գործ սծուող առարկայի հետ, միայն թէ ոչ այսպէս արագութեամբ և ոչ այնքան նկատելի կերպով: Անդադար տրորուելուցն ամեն մի բան մաշվում է: Ինչքան որ կակուղ էին բանը և տրորումը սաստիկ, այնքան շուտով աւերվում (կործանվում) է նա: Մինչև անգամ արծաթի գդալը, երբ հորանով շատ ուտում են՝ բառականում է, եղբորը քսվում են և վերջապէս էլ պէտք չի գալիս գործադրելու համար: Բայց ի՞նչ կը լինէր, եթէ որ տրորմունքից մաշուած առ մի մասնիկին փոխարինէր նորը: Այն ժամանակն էլ կը մաշուէր իբրև

կը մարմնից նորա անդադար շարժողութեանց միջոցին, բաժանվում են (անջատվում են) հ. զիւ նկատելի կամ բոլորովն աննկատելի մասնիկներ և առաւել շատ, քան թէ փայտից ու երկաթից, որովհետև մարմինը կակուղ է փայտին

էլ, երկաթիցն էլ: Բայց բանն այն է, որ մեր մարմնի մէջ անպիտանացած ու անջատուած մասնիկների տեղը բնուում են նորերը և այսպիսով նա միշտ ու միշտ վերանորոգվում է: Այս բանն է, որ չի կտտարվում կեանքից դուրկ մարմինների մէջ: Իրերը չեն սնանվում, ուստի և մաշուելուց յետոյ չեն նորոգվում: Բայց մեր մարմինն անդադար նորոգվում է այն կերպով, որ այն խմելիքով, որ երբ է ընդունում մարդս բերանով:

Կերակուրը բերանի մէջ ծամուելով— արճնելուց յետո, խառնուելով լորձուների հետ կուլ է տրվում և կերակրանայ Քի միջով ընկնում է ստամոքսը: Այստեղ առանձին հիւթերի օգնութեամբ, (որ թորում են ստամոքսի կողքերից) եւթստամոքսեայ գեղձից և լեարդից), ուսելիքը փոխարկվում է կերակրախիւսի: Այս խիւսից աննյարարութեանը պիտոմնացու հեղուկ մասերն առաջ-առաջ դառնում են կաթն և յետոյ հերս ծծուկով առանձին բարակիկ խողովակների մէջ դառնում են արիւն, որ հոսում է մեր երակների միջով: Իսկ ամբար և անպիտան մասերը դուրս են թափվում մարմնից:

Արիւնն այն կարմիր հեղանիւթն է, որ ներկում է մեր շրթուները, լեզուն, թշերն և մեր բոլոր մարմնին տալիս է կարկաւուն գոյն: Ով որ մտաբ կարած լինի, նա լաւ կիմանայ, թէ ինչ ասել է արիւն: Նա հոսում է մեր ամբողջ մարմնի մէջ անթիւ կափուղ խողովակների միջով, որոնք անուանվում են երակն եր: Եթէ ձեռք ըլիս նայինք, մենք կարող ենք նկատել մութի ասկ թէ ինչպիսի ձիւներով են տարածուած մեր մարմնի մէջ երակները, բայց մենք կը տեսնենք միմիայն հաստ ձիւները, իսկ փոքրիկներն մութի երեսից անկարելի է նկատել: Բայց հաւանաբանաբար համար, թէ արդարև անթիւ են այն երակները, որոնց միջով հոսում է մեր արիւնը՝ մի հեշտ հնար կոյ,-- ծակիր կամ կտրիր որ տեղի մորթը կամիս

և իսկոյն արիւն դուրս կը դայ: Մտի կարմիր գոյնը յառաջանում է նորանից, որ նորա մէջ անթիւ արիւնալից երակներ կան: Ահա այս իսկ արիւնն է, որ սնուցանում է, այսինքն վերանորոգում է բոլոր մարմինը, ոսկրներն էլ, մկանունքն էլ, մորթն էլ, նորանից են բուսնում և մազերը, և եղունգներն, որոնք միշտ ու միշտ երկայնանում են: Բայց ինչպէս է որ մի և նոյն արիւնից այդպիսի տարբեր իրեր են զոյանում,—այս բանը ձեզ անհնար է բացատրել: Ստուգած այնքան խորիմաստ կերպով է կարգադրել մարդուն, որ միջև անգամ շատ ուսում առած ժամանակի էլ չի կարելի հասկանալ մարդուս մէջը կատարուող բոլոր բաները, Բայց պարզայայտ է, որ արիւնը վերանորոգելով մարմնի այս կամ այն մասը, և անպիտանացածը փոխարինելով նոր մասնիկներով լաւ դործաւորի պէս առնում դուրս է ձգում անպիտանը, կամ ստամոքսից, կամ արտաշնչութեամբ, կամ քրտինքի միջոցով, և կամ կերպարանագործելով նորոգում է նորան:

Փոքրիկ արիւնատար երակներն այդպէս փոքրիկ չեն մընում ամեն տեղ, այլ մինը միւսի հետ միաւորուելով աւելի և աւելի հաստանում են: Եւ մեծ խողովակների պէս հասնում են սրտին և արիւնը թափում այնտեղ:

Միտը հենց նորա համար է զսրկում (բաբախում), որ ստիպէ արեանը շարժիլ: Նա մի մտալի պարկ է (մկնակ), մէջը դադարի, և բաղկացած է միջնաարատով բաժանուած երկու կիսերից, այսինքն աջ ու ձախ խոռոչներից: Միտը սեղմուելիս (գուճ գալիս) արիւնը դուրս է մղվում նորանից և թափում երակների մէջ, իսկ պարզուելիս (ընդլայնուելիս) ներս է հեղվում կրկին սրտի մէջ: Մին երակները, որոնց միջով արիւնը հոսում է դէպ սիրտը, ստվում են լոկ երակները (վենաները). իսկ այն երակները, որոնք արիւնը սրտից դուրս առած տարածում են ամբողջ մարմնի մէջ, անուանվում են զարկերակները (արտերիալներ):

Երակների միջի արիւնը լինում է մոլդ-կարմիր և անպիտան սննդարարութեան համար: Երակներից նա երկու մեծ խողովակներով թափվում է սրտի աջ սկզբեան խոռոչը. իսկ այստեղից սիրտը գուճ գալով դուրս է մղում դէպի թոքերը: Թոքերը բռնած ունին ամբողջ կրծափորը և մարդս օդ է ներշնչում սոցա մէջ շնչափողի միջնորդութեամբ: Շնչափողը թոքերին հասնելիս բաժանվում է երկու ձղների. իսկ սոքա նոյնպէս բաժանվում են անթիւ մանր ձղնիկների, որոնք իրանց ծայրերում ունին ամենապտտիկ փամփուշտներ (փուչիկներ): Ահա այս փամփուշտների մէջն են գալիս սրտից—երակային արիւնը, իսկ շնչափողից,—օդը: Արիւնը օդին դիպչելիս ընայուծաբար (քիմիսբար) միաւորվում է թթուածնի հետ. մոլդ-կարմիր գոյնը դառնում է պայծառ—կարմիր (ալ) և առաջ որ անպիտան էր, այժմ պիտանացու է դառնում: Ահա ինչու համար են մարդիկ շնչում անդադար. հենց որ մարդս դադարեց շնչելուց՝ արիւնն էլ չի միաւորուել քիմիաբար օդի թթուածնի հետ, մարմինը չի կարող սնուիլ առնելու և մարդս կը մեռնի: Արեան անպէտք մասնիկները մենք արտաշնչում ենք թոքերի միջոցով, իսկ սննդարուութեան համար պէտքեան արիւնը նորանից դառնում է սիրտը, միայն թէ ոչ աջակողմի, այլ ձախակողմի խոռոչը: Նրբոր սիրտն ընդունում է զարկերակային արիւնը՝ ընդլայնվում է և ապա դուրս է բշուճում նորան առաջ-առաջ մէկ մեծ զարկերակի միջով, իսկ յետոյ անթիւ առաւել և առաւել բարակների միջով, որոնք ծառի ձղների պէս զատվում—հեռանում են իրարից և տարածվում մեր բոլոր մարմնի մէջ: Այդ ժամանակ արիւնը սկսում է արդէն վերանորոգել մեր մարմնի մասնիկները:

Ս. յապիսի կերպով կատարվում է մեր մէջ արեան շրջանառութիւնն և արիւնն անդադար պտըտելով

կամ զէպի սիրառը, կամ սրտից զէպի թոքերը կամ թոքերից կրկին զէպի սիրառը, և կամ սրտից նորէն բոլոր մարմնի մէջ անընդհատ սնուցանում է, այսինքն վերանորոգում է մեր մարմինը: Ահա ինչու չէ մաշվում մեր մարմինը:

Անդադար սնուցանելով մարմինը՝ արիւնն ինքն էլ է սպառվում: Կէտք է լինում վերջապէս նորան էլ նորոգել, նիւթ տալ: Այս պարտականութիւնը կատարում է ստամոքսը: Նա, ինչպէս մեզ արդէն յայտնի է, բոլոր մեր կերած ու խրմածից նիւթ է պատրաստում արիւնի համար, առանց այս բանի արիւնը շատ շուտով կը սպառուէր, մարմնի համար, սնուցիչ ու վերանորոգիչ բան չէր մնայ, նա ուժահատ կը լինէր, կը տկարանար, իսկ յետոյ վերջապէս կը մեռնէր.— ահա թէ ինչու ուտելիք չեղած ժամանակ մարմինը նիհարանում է, նորա ոյժերը թուլանում են, և եթէ սնունդ պրծած է իսպառ, նա մեռնում է:

Ստամոքսը, սիրառը և թոքերը գործում են մի և նոյն գործը: Գործա երեքն էլ աշխատում են, որ կերակրից ու խմելից արիւն պատրաստեն, պիտանի շինեն նորան սննդորարուութեան մէջ: Արիւնն ինչպէս մի բարի գործաւոր, նորոգում է ամենը, ինչ որ հարկաւոր է, և դուրս է տանում անպէտք եղածները:

Այն գործը, որի կատարվելովը վերանորոգվում է միշտ մեր մարմինը, ասվում է սննդառութիւն: Սա կատարվում է մարդուս մէջ երեք զանազան գործողութեամբ.— մարսողութեամբ, արեւաշրջութեամբ, և շնչառութեամբ: Եթէ սոցանից որ և իցէ մէկը դադարի, իսկոյն կը դադարեն և միւսերը միմեանց յետեւից. ապա կը կարճուի և նոյն իսկ կիանքը: Այս գործողութիւններից իւրաքանչիւրը կատարվում է մի բանի գործառններով, որոնցից շատերի անունը մենք ասացինք. ամեն մի գործարան իւր գոր-

ծըն է անում, իսկ ամենքը միասին կատարում են միայն մի գործ—պաշտպանում են մարդուս կեանքը: Մենք ծանօթացանք միմիայն ամենախոշոր գործերին, որ կատարվում են մեր մէջ, բայց դեռ ևս չենք ծանօթ հազարաւոր մանր գործերի, որոնցից ամեն մինն անշուշտ կարեւոր է մեր կեանքի համար: Ուսանինք միայն, և շատ բան կը սովորենք բայց ամենայն բան չը դիտեն ամենազխտուն մարդիկն էլ: Շատ իմաստուն և հրաշալի կերպով է շինել Աստուած մարդուն, այնքան հրաշալի, որ մինչև հիմայ ինչքան էլ շատ ուսանում են մարդիկ, էլի դեռ չեն կարողանում կատարելապէս հասկանալ—այդ շինուածքի բոլոր զապանիքը:

ՀՈԳՈՒ ԿԱՐՈՂՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Մինչև այժմ քննեցինք մարդու մարմինը և տեսանք նորա հրաշալի ճարտարապետական կազմուածքը, բայց մարմինն առանց հոգու մեռած է, նորան կենդանութիւն տուողը հոգին է: Հոգին չենք կարող շոշափել, մեր որ և իցէ արտաքին զգայարանով, նորան ոչ կարելի է տեսնել, ոչ հաստել, ոչ լսել, ոչ ճաշակել և ոչ շոշափել, որովհետև հոգին անմարմին է: Բայց թէև մենք չենք կարողանում ըմբռնել նորան մեր ոչ մի արտաքին զգայարանով, սակայն նա է, որ մեր մէջ և՛ տեսնում է, և՛ լսում, և՛ շոշափում, վերջապէս նա է մեր մարմնի շարժարանը:

Աստուած պարգևել է անմարմին հոգուն շատ կարողութիւններ:

Հոգին կարող է զգածել այն, ինչ որ անդրադատում է աչքերի մէջ, հնչվում է ականջների մէջ, զիպչում է մարմնին: Առանց հոգու մարմինը կարող է ունենալ այդ զգա-

ծութեանց համար կարևոր գործարաններու, բայց ոչինչ է կարող զգալ: Այդ բանը հոգու գործն է: Ուրեմն հողին ունի զգածման կամ զգայութեան ընդունակութիւն կամ կարողութիւն:

Եթէ մենք տեսնենք մի որ և է առարկայ, նորան մէկէլ տեսնելիս կը մտաբերենք, որ արդէն միանգամ տեսել ենք նորան: Մինչև անգամ եթէ չը տեսնենք էլ միւս անգամ էլի կարող ենք միտք բերել նորան, եթէ միւր միտներս ձղի կամ թէկուզ ոչ որ էլ չը լիշէ նորան: Ուրեմն, հողին ոչ թէ միայն կարող է զգածել որ և իցէ առարկայ, այլ և մտաբերել իւր զգածութիւնը: Այս ընդունակութիւնն անուանւում է յիշողութիւն, կամ մտաբերութիւն:

Եթէ մենք տեսնենք մէկ առարկայ, կարող ենք այնպէս ներկայացնել մեզ ծանօթ մտաբերանց, որ ասե թէ նոքա մեր առաջը կանգնած իննն, թէ և նոքա հետու լինելին մեզանից: Հոգու այսպիսի կարողութիւնն ասում է ներկայացման կամ ուշաբերական ընդունակութիւն:

Տեսնելով մի քանի առարկաներ՝ մենք կարող ենք նոցանից մի նոր այնպիսի առարկայ ստեղծել մեր մտքում, որ իրօք չը լինի: Ծրինակի համար մէկ տեղ տեսած լինելով մի տուն, միւս տեղ—մի դետ, ուրիշ տեղ—մի ծառ—մի ձանապարհ, —մի սար—մի ջրաղաց, կարելի է այս բոլոր առարկաներից գոյացնել մի այնպիսի տեսարանացոյց պատկեր, որպիսին տեսած չը լինինք, կամ որպիսին դուք չը կայ անգամ ոչ մի տեղ: Այս կարողութիւնը, որով մեր մտաբերած և ներկայացրած զգածութիւններից յորինում ենք որպիսի և իցէ պատկերներ թղթի վերայ, կամ միայն մեր գլխում—անուանւում է երեւակայութեան ընդունակութիւն, կամ միայն երեւակայութիւն: Ապա ուրեմն, մեր հոգին ընդունակ է զգածել, մտաբերել իւր զգածութիւնները,

ներկայացնել իրան և կազմել նոցանից իւր երեւակայութեան մէջ նորանոր—պատկերներ:

Եւր որ մենք քնած ժամանակ երազներ ենք տեսնում, այն ժամանակ մեր հոգու մէջ ամենից շատ գործում է երեւակայութիւնը: Արթուն ժամանակը մեր տեսած ու լսածից երեւակայութիւններս այնպիսի պատկերներ է ստեղծում, որպիսիքն ամենին չենք տեսած և որոնք անուամ են մեզ վերայ երբեմն տխուր, երբեմն հաճոյական տպաւորութիւն: Երազները կամ ինչպէս ասում են, անուրջը (երազական ցնորքները) մեր երեւակայութեան պատկերն են: Ոչ միայն քնած այլ և արթուն ժամանակներս շատ անգամ յախշտակուած ենք լինում երեւակայութեամբ: Նայեցէք թէ ինչպէս է վազում փոքրիկ տղաս, չե՞ծած իւր մահակի վերայ, նա երեւակայում է թէ ձիու վերայ է նստած: Մանուկները շատ անգամ երեւակայում են թէ մեծամեծ հերոսներ են, բաջ տպանալ դիկ են որովհետև նոքա շատ լսած են լինում այդպիսիների մասին:

Եւր քանի առարկաներ տեսնելիս կամ թէ ներկայացնելով նոցա մեզ համեմատում ենք նոցա մէկ մէկի հետ.—գրտնում ենք նոցա միջին նմանութիւններն ու զանազանութիւններն և անում մեր եզրակացութիւնը: Ծրինակի համար, տեսնելով երկու խնձոր մենք կարող ենք եզրակացնել թէ նոցանից որն էր մեծ կամ փոքր, կարմիր կամ դեղին, լաւ կամ վատ. մենք նայում ենք, օրինակ, երկու բոյսի վերայ, համեմատում ենք նոցա և եզրակացնում, որ թէև այդ երկու բոյսերն էլ տղիկ են, բայց նոցանից մինը վարդ է, իսկ միւսը մանուշակ. Մենք տեսնում ենք երկու անասուն և համեմատելով նոցա եզրակացնում ենք, որ նոցանից մէկը թռչուն է, իսկ միւսը ձի, որ ձին թևեր չունի, որ թռչունը երկու ոտ ունի և այլն:

Համեմատել որպիսի և իցէ առարկաներ իրար հետ, գրտնել նոցա նմանութիւններն ու տարբերութիւններն և անել իւր եզրակացութիւնը—կը նշանակէ դէպք եւ իսկ հոգու այդ կարողութիւնը—գատողութիւն:

Մենք ոչ թէ միայն զգում ենք ցուրտ, ջտաք, ցաւ, ճաշակ, հոտ, այլ և զգում ենք այդ տպաւորութիւններից մի քանիսը հաճոյական, իսկ մի քանիսը անհաճելի են: Մենք մեր հոգու մէջ զգում ենք ցանկութիւն հեռու կենալ անհաճոյ բաներից և ստանալ հաճոյականը, այդպէս էլ շատ ուրիշ տեսակ ներքին զգացումներ՝ վիշտ, ուրախութիւն, բարկութիւն, շորհակալութիւն, յոյս, յուսահատութիւն, բարեացակամութիւն և այլն—Հոյին ունի հինգ արտաքին և շատ ներքին զգացումներ:

Մենք արդէն դիտենք, որ մարմնի շարժողութիւններին հոգին է կառավարում և որ մարմինն իւր բոլոր շարժական գործարաններովը մնում է անշարժ առանց հոգու մասնակցութեանը: Հոգու այ՛ ընդունակութիւնը, որով նա կառավարում է մարմնը շարժողութիւնները, ասվում է կամք:

Այժմ յիշենք հոգու այն ընդունակութիւնները կամ կարողութիւնները, որ սովորեցինք մենք:

- 1, Հինգ արտաքին զգացումներ. 2, Յիշողութիւն. 3, Ներկայացման կամ ուշաբերական ընդունակութիւն. 4, Երեւակայութիւն. 5, Դատողութիւն. 6, Մի քանի ներքին հոգեկան զգացումներ. և 7, Կամք:

ՄԱՐԳԱՐԷ

Այսեւալ այն օրից երբ Հայրն երկնքում
Ինձ տուեց շնորհ մարգարեական,
Ընթեռնում եմ ես մարդերի աչքում

Նոցա չար հոգին ամբարշուժեանս

Ես այնուհետև սկսայ քարոզել
Սուրբ ուսմունք սիրոյ և ճշմարտութեան,
Ընկերքս բոլոր ինձ քարկոծ առնել
Վեկացան, իբրև կատաղած գազան:

Յանեցի մոխիր ես գլխիս վերայ,
Քաղաքներից դուրս փախայ չքաւոր,
Անապատի մէջ ապրում եմ ահա
Աստուծոյ սեղանից, իբրև թևաւոր:

Այն տեղ խորհրդով տե չութեան վերին
Հնազանդ է ինձ հողեղէն ստեղծուած.
Ուկնդիր եմ ինձ աստեղք երկնային,
Շողջողուն փայլով ուրախազրեատուած:

Բայց էրբ դէպ քաղաք այն աղմկայինն
Կինում է ուղղել իմ շտապ քայլեր,
Այն տեղ ալեղք ժպտմամբ անձնասէր
Ատում են այսպէս երեխաներին՝

Նաեղէ՛ս ահա, օրինակ դա ձեզ
Իւր հպարտութեամբ անհաւան էր մեզ,
Մեզ հաւատացնել փամարը կամէր,
Թէ նորա շրթամբ Աստուած խօսում էր:

Նաեղէ՛ք, տղայք, այդ մարդու վերայ՝
Խոժոռ ու նիհար գունատ տեսութեամբ.
Տեսէք ինչպէս մերկ և սղբատ է դա
Դորանից փախչում են արհամարհութեամբ:

ԻՆՉՈ՞Վ Է ՆՄԱՆ ՄԱՐԴՍ ԱՆԱՍՈՒՆՆԵՐԻՆ

Մի քանի անասունների և մարդու մէջ մենք շատ նմանութիւններ ենք գտնում:

1, Մարդս ծնում է ուրիշ մարդկանցից, անասունը ծնում է ուրիշ անասուններից: 2, Մարդս երեխայութեան ժամանակ սնանում է մօր կաթով, բայց կաթնատուն անասունները— նոյնպէս: 3, Մարդս աճում ու մեծանում է, անասունը նոյնպէս մեծանում է: 4, Մարդուն, ինչպէս ումեն մի անասնի էլ կեանքի համար կարևոր են կերակուր, ըմպելիք և օդ: 5, մարդս ունի հիւղ արտաքին զգայարաններ, անասունների մեծ մասն էլ տեսնում են, լսում են, շօշափում են և զգում են համ ու հոտ: 6, Մարդս ունի յիշողութեան ընդունակութիւն, մեղուն էլ գտնում է իւր ինքնակի ճանապարհը և ճանաչում է նորան ուրիշ շատ փոթակների մէջ: 7, Մարդս կարող է երևակայել անասունները— նոյնպէս: Կենք գիտենք որ երազներն ու անուրջը յառաջանում են երևակայութենից, կասկած կայ, որ անասուններն էլ երազներ են տեսնում, թէ՛ է չեն կարողանում պատմել տեսածը. շունը երբեմն քնած տեղը ոռնում ու կնծկիծում է. ուրեմն նորան եոևում է որ և իցէ տեսիլք. էշերը շատ անգամ քնած ժամանակը զուում ու բացի են տալիս. թէ՛ որ այդ անասունները երևակայութիւն չունենային, ի հարկէ չէին կորոզ երաշխտ տեսնել: 8, Մարդս ընդունակ է առարկաները համեմատել և ընորել նոցանից աւելի լաւն ու օգտակարը. անասուններ, նոյնպէս ընդունակ են համեմատել առարկաներն և ջոկել նոցանից իրանց հաւանածը. շունը նապաստակի յետևն ընկած ժամանակ՝ քանի մի ճանապարհներից ամենակարճն է ընտրում. միջիւնները բունները շինելիս շատ յարգերի ու ծղիւտների միջից այն են ջոկում, որին իրանց ուժը յաղթում է: Ապա ուրեմն անասուններն էլ հակացողութիւն ունին, թէ՛ և շատ քիչ, քան թէ՛ մարդը: 9, Մարդս զգում է բաւականութիւն ու տհաճութիւն և ազատ կամքով կարող է շարժել իւր մարմինը. անասունները նոյնպէս զգում են բաւականութիւն կամ տհաճութիւն և մարդու պէս

աշխատում են վայելել առաջինը և մերժել երկրորդը, այլ և ազատ կամքով շարժողութիւններ անել— անասունն էլ մարդու պէս կամք ունի: 10, Մարդս ունի բազմաթիւ հոգեկան զգացումներ, անասնի մէջ էլ մենք կարող ենք գտնել նոցանից մի քանիսը— նա բարկանում է, վշտանում է, վախենում է, սիրում է, առում է, ուրախանում է, զայրանում է, — միայն թէ այս բոլորը չի կարողանում արտայայտել խօսքով, այլ ազաղակներով, մարմնի շարժուածներով և գործողութիւններով: Բայց ունի մարդս մի այնպիսի բան, որ չունի ոչ մի անասուն և որը միայն մարդուն է սեպհական:

ԻՆՉՈՎ Է ԳԵՐԱԶԱՆՑ ՄԱՐԴՍ ԱՆՍՍՈՒՆՆԵՐԻՑ

Ա.

Մենք արդէն ճանաչեցինք մարդու նմանութիւններն անասունների հետ. այժմ հարկաւոր է ցոյց տալ նորա տարբերութիւնը անասուններից:—

Մարդս ունի երկու ոտք և երկու ձեռք, ոչ մի անասուն չունի երկու ոտք ու երկու ձեռք, — թուչունն երկու ոտք և երկու թև սնի, սարդը վեց ոտք և ոչ մի ձեռք, ձին չորս ոտք և ոչ մի ձեռք, կապիկը չորս ձեռք և ոչ մի ոտք. միմիայն մարդն է, որ ոտքերի վիրայ ման գալիս՝ ազատ կերպով կարողանում է գործածել իւր ձեռքերն էլ: Այս է ահա այն ականաւոր տարբերութիւնը, որ կայ մարդու և անասունների մարմնի կազմութեան մէջ: Ուրիշ մի երևելի աչքի ընկնող տարբերութիւն չկայ: Բայց ինչպիսի՞ մեծ զանազանութիւն է երևում նոցա գործողութեանց մէջ:

Երբ որ մեզ մօտ խօսում են մի օտար մեզ անհասկանալի լեզուով, մենք լսում ենք միայն խօսողի հնչիւնները, բայց չենք

հասկանում դոցա միտքը: Կարող է իմացողը թէև մտիկ է տալիս գրքին, բայց չի հասկանում նորա միջի գրածը: Մենք զգում ենք, որ ներսում բաբախում է սիրտներս, բայց մինչև որ մեզ չեն բացատրում, չենք հասկանում, թէ ինչպես և ինչու է լինում այդ: Մենք լսում ենք հողմի ձայնը, տեսնում ենք որ նա կոտորում է ծառի ձիւնիկները, սուլելով հնչում է խողոփ վակների մէջ, շոշափում ենք նորան մեր մարմնով: Բայց ինչից ենք իմանում որ այդ օդի շարժողութիւնն է, և ինչպէս ենք գտնում նորա շարժողութեան պատճառը: Բաւական չէ մենակ տեսնել, լսել, շոշափել, հարկաւոր է հասկանալ էլ մեր տեսած, լսածն ու շոշափածը, հարկաւոր է իմանալ նորա նպատակն ու պատճառը:

Անասունն էլ մեզ պէս տեսնում, լսում ու շոշափում է, յիշում, երեւակայում ու դատում է. բայց չի հասկանում, չի իմանում ոչ մէկ բանի նպատակն ու պատճառը, չի կարողանում ինքն իրան մի բան սովորել, թէև կան մի բանի անասուններ, որոնց մարդս կարող է զանազան գործողութիւններ սովորեցնել: Բոլոր տեսած ու լսածն հասկանալ, մեր շուրջն և մեր մէջ կատարուող գործերի նպատճառն ու նպատակն իմանալ աւելի և՛ աւելի բան սովորելու կարողութիւն ունենալ միմիայն մարդուն է սեպհական, այդպիսի ընդունակութիւնն անուանվում է բանականութիւն, որից զուրկ են անասունները:

Մի վատ բան անելուց յետոյ, թէև անելիս հաճելի եղած լինէր մեզ, զգում ենք որ այն չենք արել, ինչ որ հարկաւորն էր. իսկ լաւ բան անելու ժամանակ, թէև անհաճոյ թուէր նա մեզ, զգում ենք որ այն արինք ինչ որ պէտք էր: Մենք ունինք մի այնպիսի ընդունակութիւն, որ շատ լաւ որոշում է բարին չարից. դա մեր խիղձն է: Անասունների մէջ խիղձ չէ երևում:

Մենք շատ անգամ, ստիպում ենք մեզ, ոչ թէ այն բանն

անել, որ դուրեկան ու ցանկալի է, այլ այն որ պէտք է անել: Անասուններն այսպիսի կարողութիւն չունին. նորա միշտ այն են անում, ինչ որ իրանց ակտրժելի է: Այն ընդունակութիւնը, որով կարող են մարդիկն ստիպել իրանց միայն պէտքականն անել, ասվում է կամք: Անասունը կամայականութիւն ունի բայց ազատ կամք չունի:

Անասունը ոչ մի ժամանակ չի զուարճանում ոչ գեղեցիկ ծաղկով, ոչ լաւ տեսարանով, ոչ սիրուն պատկերով. նա բաւականութիւն է զգում միայն այն բանից, որ օգուտ է տալիս նորան, և որ հաճելի է նորա մարմնական զգածութեանը: Նա զգում է առարկաներից իրան հասցրած զուարճութիւնը կամ օգուտը: Կատուն պատահոտում է խեղճ փնարիկին, առանց մի զուարճութիւն զգալու նորա սիրունիկ փետուրներից. միևնոյնն է անում նա սոխակի հետ էլ, ամենևին ուշք չբռնարձնելով նորա հրաշալի երգին: Ելք սիրում է վարդ ուտել, բայց ամենևին ընդունակ չէ վայելել այդ սիրուն ծաղկի անոյշ հոտը: Մարդն է միայն, որ անընդհատ վայելչութիւն է զգում Աստուծոյ գեղեցիկ արարածներից և այլ մարդկանց գեղեցիկ շինուածներից: Նորա հոգին ցնծում է աստղերին մտիկ տալիս. թէպէտ և նոցանից չէ ստանում ոչ մի նիւթական օգուտ. նա զուարճանում է մի ճարտարաշէն տրճան տեսնելիս, թէև մի կտոր պաղ մարմարիոնից նա ոչինչ օգուտ չի ստանում: Այս ընդունակութիւնը, որով վայելում է մարդս Աստուծոյ արարածների գեղեցիկութիւնը, անուանվում է գեղատեսիլական զգացումն: Գեղատեսիլական զգացումն չունին անասունները, նա միմիայն մարդուն է տուած:

Միմիայն մարդն է, որ հասկացողութիւն ունի Աստուծոյ մասին թէև չի տեսնում նորան, միմիայն մարդն է ընդունակ հաւատալ աշխարհի անտեսանելի Արարչին, սիրել նորան, աղօթել նորան, յուսալ նորա գրութեանը և աշխատել կա-

տարելու Նորա կամօր: Այս ընդունակութիւնը շատ մեծ ու զգալի գերազանցութիւն է տալիս մարդուն անասուններից: Այն մարդը, որ մտնում է Աստուծոյն, որքան էլ խելօք լինէր նա, աւելի է նման անասնի, քան թէ որեւիցէ մի վարենի մարդ, որ չէ կարողանում հագուստ ու խրճիթ շինել իրան համար, բայց կանչում է աշխարհիս անասաններն Արարչի անունը:

Բ.

Այդ բոլոր ընդունակութիւնները — բանականութիւնը, խիղճը, կամքը, գեղասիրական զգացումը, Աստուծոյն հաւատալը, Նորան սիրելը և Նորա վերայ յոյս կապելը՝ պատկանում են մի աներևոյթ էութեան: Այդ էութիւնը հոգին է, անմահ և բանական հոգին: Աստուած մարդուն ստեղծել է հոգեց, բայց ներշնչել է նորա մէջ այդ անմահ և բնական հոգին: Մեր մարմինը կրփոխ (կրնեսխի) և կը դառնայ այնպիսի նիւթեր, որպիսիներից կազմուած էր նա, բայց մեր հոգին անմահ է և պիտի դառնայ Նորա մօտ, ով որ տուել է նորան մեզ:

Այդ Աստուածային անմահ հոգին կորողութիւն է տալիս մարդուն շատ բաներ անելու, որ ոչ մի անասուն չէ կարող անել:

Մեր մէջ բնական հոգուն ենք պարտական, որ խօսքի ձիրքն ունինք: Անասունն էլ մարդու նման արտայայտում է ձայնի զանազան հնչիւններով իւր ցանկութիւնները, իւր արտաքին ու ներքին զգածութիւնները: Եան հաշելուց կարելի է ճանաչել ուրախանում է նա թէ զայրանում. նորա կնձկնձալուց կարելի է ճանաչել, ցաւ է գգում նա թէ զուարճութիւն. նա մռմռում է, ոռնում է և սորանով է արտայայտում զանազան

զգածութիւններ: Բայց միմիայն մարդն է կարողացել բառեր հնարել իւր մտքերը, իւր դատողութիւններն անարկաների մասին արտայայտելու համար և այդ բառերը կապակցել իրրեւ մի կանոնաւոր ու իմաստալի խօսքը (ձառ): Կապիւր թէպէտ ունի էլ այնպիսի լիզու ինչպիսին մարդը բայց նա չի կարողանում խօսել, պատճառնա բանականութիւն չունի: Թուութակին մարդս սովորեցնում է մի քանի բառեր անգամ արտահայտելու. ուրեմն թութակի հաստ լեզուն պէտք է կարենար արտահայտել բառեր, բայց ոչ թէ միայն լեզու, ոչ թէ միայն ձայնի գործարան է հարկաւոր խօսելու համար, այլ և բանականութիւն, որից զուրկ է թութակը:

Անասունն ինչ ընդունակութիւններով որ ծնում է, նոյն ընդունակութիւններովն մեռնում է. բայց մարդս կարող է անդադար զօրացնել իւր ընդունակութիւնները, որովհետեւ նա խոհականութիւն ու կամք ունի: Մարդս ի բնէ ունենալով աւելի նուազատես աչքեր քան թէ շատ անասուններ, յայտնագործել է հեռագիտակը, որով նշմարում է նա լուսնի վերայի սարերն ու ձորերը. ուսանում է մեզանից միլիոնաւոր վերատերով հեռու աստղերի ընթացքը: Հնարել է նա մահուրաց ոյցը (մեկրուսիօզ), որով տեսնւում են այն ամենամանր անասունները, որոնց ոչ մի աչք կարող չէր տեսնել: Մարդս կարող է իւր յիշողութիւնը զօրացնելով մտահան չանել առարկաների անթիւ քանակութիւն. նա կարող է անհամեմատ բարձր, քան թէ անասունները զօրացնել իր երեւակայութիւնն և իւր խելքը. նա կրթում ու աղնուացնում է իրան միշտ և անդադար:

Մենք տեսնում ենք թէ ինչպիսի՛ ճարտարութեամբ թրուշուրը հիւտում է իւր բունը, մեղուն շինում է իւր հացիքը (շաները). սարդը գործում է իւր ոստայնը, այնպէս որ մարդս հազիւ թէ կարող էր այդպիսի ճարտարութիւն գործ դնել նւ

իրաւի, շատ զարմանալի է, որ մեզուն ծնում է թէ չէ, հազիւ թողում է իւր ընտրութիւնը, իսկոյն դործի է կենում: Նորան ոչ ոք բան չի սովորցնում, բայց ինքն հէնց որ ծնում է Ծանաչում է իւր անելիքը: Այդպիսի ընդունակութիւնն, որ ոչ թէ սովորում է անապունք այլ ունենում է ծնուելիս, ասվում է բնազդեցութիւն (ինտինսկտ): Աս անասնի հոգեկան ընդունակութիւններից մէկն է, որի մասին մինչև հիմայ բան չենք ասել: Աստուած իմանալով որ անասունները կարող չեն մարդու պէս իմացութիւններ սովորել և ստանալ, և որ կեանքի մէջ նոցա հարկաւոր էր սակայն որքան և իցէ իմացութիւններ ունենալ, տուել է ամեն մի անասնի նորան կարևոր բնազդեցութիւնը:

Արարիչը մարդուն քիչ է տուել բնազդեցութիւն, քան թէ անասնին, բայց գորա փոխանակ նա պարզեւտորել է մարդուն բանականութեամբ, այսինքն այնպիսի ընդունակութեամբ, որով նա ուսանում է և իմանում է իրան հարկաւոր անթիւ բաներ:

Մեզուն աշխարհի սկզբից մինչև հիմայ շինում է իւր մեզրահացերը միևնոյն կերպով. սարդերը հիւսում են իրանց ոտայններն այնպէս, ինչպէս հազարուոր օտարներ յառաջ, բայց վերցրէք մի փայլենի մարդ, որ հազիւ կարողանում է մի գետնափոր բնակարան շինել անձք պաշտպանութեամբ, և համեմատեցէք նորան կրթեալ լուսաւորեալ մարդու հետ, որ ծածկել է երկրի երեսը գեղեցիկ քարաքներով, հրաշալի ճարտարապետական շէնքերով, կրկաթեայ ճանապարհներով, ելքտրական հեռագրաթիւերով, պարտէզներով, բուրաստաններով, մշակած անտերով: Համեմատեցէք այն կրթված մարդու հետ, որ յայտնագործել է հոգար տեսակ յարմար հագուստներ և իւր բնակարանը զարդարել է բազմաթիւ արհեստական առարկաներով, — և զուք կարող էք հասկանալ թէ ինչքան մեծ

տարբերութիւն կայ մարդու բանակութեան և անասնի բնազդեցութեան մէջ:

Պէտք է ճշմարտն ասել որ մարդս իւր բանակ մտութեամբ է միայն, որ կարողանում է իշխել երկրին և թագաւորել բոլոր անասունների վերայ, որոնցից շատերը չափազանց ուժեղ են նորանից: Փղի համար այնքան էլ հեշտ է ջարդել մարդուն, ինչքան որ մեզ համար հեշտ է ջարդել մկանը, բայց մարդս իւր բանականութեամբն ստիպում է նորան հնազանդել: Վագրն ու առիւծը քանի պատիկ զօրեղ են մարդուց, բայց մարդս հնարել է վառօդը, որ դրոշմ է թէ փիղ, թէ վագր, թէ առիւծ:

Այդպէս առատաձեռնորէն է պարզեւտորել Արարիչը մարդուն, իւր սիրելի արարածին: Անմահ, խոհական և ազատ հոգի բանականութիւն, խիղճ, կամք, գեղասիրական զգացումն, հաւատ և սէր առ Աստուած, — այս բոլորն ամենաթանգագին աստուածային պարզւներ են:

ՀՐԱՇԱԼԻ ՏՆԱԿ

Մի հրաշալի տեսիլ եմ ճանաչում ես իւր բոլոր սարք ու կարգով: Նորա մէջ կայ ազօրիք, կայ և խոհանոց, որտեղ որ գիշեր ու ցերեկ տաք կերակուր է պատրաստվում: Այդ տան մէջ անթիւ անցքեր ու ճանապարհներ կան, որոնցով ժիր ծառաները տանում բաժանում են տաք կերակուրը տան բոլոր անկիւններում: Այդ տան մէջ կայ մի անտես, որ անզար գործում է գիշեր ու ցերեկ. ոչ մի բույն նորա աչքին բուն չէ գալիս և թրթրփալով բշտում է ժիր ծառաներին դէպի տան բոլոր անկիւնները, ուր որ հարկաւոր է լինում կերակուր, ըմպելիք կամ ջերմութիւն: Այդ տան մէջ մի մեծ դահլիճ կայ, որտեղ ազատաբար ներս է թափանցում մաքուր

օր: Երկու հատ լուսաւոր պատուհաններ էլ կան իրանց դռ-
 ներով որոնք գիշերը փակվում՝ ցերեկը բացվում են: Կենում
 է այդ տան մէջ նորա անտե անելի տանուտէրը: Այդ տանու-
 տէրը թէև չէ կրեում բաց նա է մի այն տան բոլոր կարգա-
 դրու թիւններ անողը, նորա համար է չարչարվում անտեսը,
 նորա համար են գործում փոքրիկ ծառաները, նա է պատու-
 հաններից դուրս նայողը, նոցա բաց անող ու խփողը: Էէնց
 որ տանուտէրը դուրս գայ տանից, ամեն բան դադար կ'առնու
 — անտեսն էլ չի թխթխկացնի, ծառաները կը թողուն իրանց
 գործերը, և ամբողջ տան մէջ լուսթիւն դատարկութիւն ու
 պաղութիւն կը տիրէ, իսկ պատուհանները կը փակվին իրանց
 դռներովը:

Բայց ուր կ'երթայ տանուտէրն ինքը. — Այնտեղ, որտե-
 ղից որ եկել է — Երկինք: Աշխարհիս վերայ նա հիւր է միայն,
 իսկ առանց նորան տունը փուլ է գալիս:

ՄԻ ԲՈՒՆ ՀՈՂ

Մի բուն հող ինձ կը ծածկէ միանգամ,
 երբ վաստակած դէպի հանգիստ ես կերթամ:
 Այնուհետև ցաւից, վշտից ազատուած՝

Մահու քնով կրննջես ես մեղմ հանդարտ,
 Մինչև կանչէ գերեզմանից Եհովան:

Մի բուն հող ինձ կը լինի պատուական
 Աւելի քան մի փառահեղ ծանրութիւն —
 ձարտարագործ ձեռքից շինած քարանիւթ.
 Արդէն ցաւեր շատ օրերի ճ'նշեցին
 Կեանքս, հողիս, ծանր ծանր բեռներով:

Մի բուն հող ինձ հերիք է բաւական.
 Գիտեմ, ահա լինելու եմ ես անշուշտ

Որդների ու ճճիների կերակուր.
 Բայց խաղաղ է գերեզմանի խորքումը,
 Ցաւն ու վեշտը այն տեղ լուռ են և հանգիստ,
 Քունը քաղցր և անխռով հանապազ:
 Մի բուն հող գուցէ ձգէ իմ վերայ
 Բարեկամս որտեւմ դէմքով ու լացով՝
 Եթէ միայն ունէի ես մի անձրն,
 Որ դալու էր գերեզմանիս տեսութիւն:
 Այնուհետև կը թեթեւնար իմ վերայ
 Աստուծոյ հողը գերեզմանիս միջումը:

* * 8 * *

Իմաստուն Սոկրատէսը շատ անգամ ասում էր. Սա մենակ մի
 բան գիտեմ, այն է, որ ոչինչ չգիտեմ, բայց շատ ուրիշներ այդ էլ չգի-
 տեն:

Կարգադրութիւն իրենց շէնքիս
 իմացանքս ի զարգացանքս
 իմացանքս ի զարգացանքս
 իմացանքս ի զարգացանքս
 իմացանքս ի զարգացանքս
 իմացանքս ի զարգացանքս
 իմացանքս ի զարգացանքս
 իմացանքս ի զարգացանքս
 իմացանքս ի զարգացանքս
 իմացանքս ի զարգացանքս

* * 8 * *

Կարգադրութիւն իրենց շէնքիս
 իմացանքս ի զարգացանքս
 իմացանքս ի զարգացանքս
 իմացանքս ի զարգացանքս
 իմացանքս ի զարգացանքս
 իմացանքս ի զարգացանքս
 իմացանքս ի զարգացանքս
 իմացանքս ի զարգացանքս
 իմացանքս ի զարգացանքս
 իմացանքս ի զարգացանքս

no
174
114

176
—
42

2
+

↑

U. S. G.	
10,608	.....
10,608	.....
10608	